

" ΝΕΟΣ ΠΟΙΜΗΝ ,,"

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΘΕΟΛΟΓΩΝ

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΑ ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

ΝΟΜΟΣ

1. Ἐν ᾧ ἡ πρὸς τὸ ῥῆμα *νόμος* καὶ τὴν ὁμηρικὴν αὐτοῦ σημασίαν (= *μοιράζω* καὶ *βόσκω*) συσχετίσις τοῦ δευτέρου *νομός* (*νομή*) οὐδὲν ἔχει τὸ δυσπαραδέκτον, ἢ ἀπὸ τῆς αὐτῆς σημασίας ἐξήγησις τοῦ παροξυτόνου *νόμος* δὲν εἶναι ἄμοιρος δυσκολίας, εἴαν ὡς ἀρχικὴ αὐτοῦ σημασία ἐκληρωθῇ εἴτε ἡ τῆς *μερίδος* ἢ *μοίρας*, εἴτε τῆς *παράδοσεως* ἢ τοῦ *πατροπαραδότου ἐδίμου*. Ἐνδεχοστέραν θὰ εἶχε τὴν ἐξήγησιν, εἴαν ἡ ἀρχικὴ αὐτοῦ σημασία συνεχετιζέτο πρὸς τὴν ἄλλην σημασίαν τοῦ αὐτοῦ ῥήματος καὶ τοῦ ἐπιτακτικοῦ αὐτοῦ *νομῶν*, πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ *χειρίζεσθαι*, *διευθύνειν*, *διέπειν*, καὶ ἐξελαμβίνετο ὡς κατ' οὐσίαν ἰσοδύναμος πρὸς τὸ τῶν Λατίνων *regula*, παρὰ τὸ συνώνυμον αὐτῶν ῥῆμα *rego*. "Ὅπως ποε" ἂν ἔχῃ τὰ τῆς παραγωγῆς καὶ ἐξηγήσεως τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς σημασίας, ἐκπαλαὶ δηλοῦται διὰ τῆς λέξεως πᾶν ὅτι συνηθεῖα καθιερωθὲν ἢ κατ' ἐπιβολὴν τινα κρατήσαν, θεωρεῖται καὶ τιμᾶται ὡς ἐπέχον κανόνος θέσιν καὶ ἔχον δύναμιν υποχρεωτικῆν πρὸς τὸ ὑπομίξεν.

*) Τὰ διὰ * σημειώμενα εἶναι τῆς Συντάξεως.

τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας καὶ τὰς ἀνθρωπίνους σχέσεις κατὰ τρόπον μᾶλλον ἢ ἦτον ὁμοιόμορφον καὶ κοινῆς ἀπολαύοντα ἐπιδοκιμασίας εἴτε ἐν τῷ κατ' ἴδιαν, εἴτε ἐν τῷ κοινῷ βίῳ, καὶ εἴτε ἐν τοῖς ἡθικαῖς, εἴτε ἐν τοῖς λεγομένοις **δικαιολογητικοῖς**, παρὰ δὲ ταῖς ἀρχαίαις, ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἤδη Ὑμνων, καὶ ἐπὶ τοῦ τοιοῦτου ἢ τοιοῦτου τρόπου ἢ ὁυθμοῦ μελωδίας καὶ μουσικῆς ἁρμονίας. Ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ ὕμνοι αὐτοί, καὶ μάλιστα οἱ εἰς θεοῦς, ἐκαλοῦντο **νόμοι**(1) εἰς ταύτην δὲ τὴν ἐκδοχὴν εὐρηταί *ἀπασ ἡ λέξις ἐν Δευτερον. 32, 44. πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ ἑβραϊκοῦ ὀνόματος shirah, ἄλλως ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ ἑλληνικὸν φῶδῆ καὶ συνήθως ἀποδοδιόμενον παρὰ τοῖς Ο' καὶ δι' ἄλλων τοιοῦτων ὀνομάτων.*

Πλὴν τοῦ εἰρημένου χωρίου ἀντιστοιχεῖ τὸ ἑλληνικὸν **νόμος** παρὰ τοῖς Ο' πρὸς πλείονα ἑβραϊκὰ ὀνόματα, miszvah, misphat, chuzrah, dad, καὶ δὴ thovah, λέξιν καθιερωμένην παρ' Ἑβραίους πρὸς δήλωσιν οὐ μόνον οἰασθήποτε νομικῆς διατάξεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ **κόδικος τῶν νόμων**, καὶ *αὐτῆς τῆς Πεντατεύχου, ὅχι δὲ καὶ ὁλοκλήρου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης,* ὥς κατὰ μετωνυμίαν εὐρηταί οὕτως ἐνιοχοῦ τῆς Κ. Διαθήκης, (καὶ δὴ ἐν Ἰωάν. 10, 34, 12, 34, 15, 25. 1 Κορ. 14, 21. Ἰωσ. δὲ καὶ Ρωμ. 3, 19 καὶ Ἰωαν. 7, 49.)· ἐν ᾗ ἐν ἄλλοις χωρίοις ἢ πρὸς τοὺς **προφήτας** ἢ καὶ τοῖς **ψαλμοῖς** ἀντιδιαστολή (Mat. 5, 17, 7, 12, 11, 19, 22, 40. Ἰωαν. 1, 46. Πρ. 13, 15, 24, 14, 28, 23. Ρωμ. 3, 21. Λουκ. 16, 29, 24, 44) δείκνυσιν ὅτι ὑπὸ τῶν **νόμων** νοητέα μόνον τὰ βιβλία τοῦ Μωϋσέως, καὶ ἰδίᾳ ἢ ἐν αὐτοῖς περιεχομένη **θεία** νομοθεσία, καὶ ἢ ἄλλη μὲν, μάλιστα δὲ ἢ **ἡθικῆ**, ἢ ἀφορῶσα πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ θεοσεβέστερον καὶ θεοφιλέστερον ὁυθμῶν τοῦ βίου.

2. Ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ τῆς λέξεως, πλὴν τινων βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης(2) συχνότατα ἀπαντήσῃς ἐν αὐτῇ, καὶ ἐν εἴδει **τεχνικοῦ ὄρου** ποιητικοῦ ἢ ἀφορομένης, εἶναι καὶ ἢ κρατοῦσα καὶ ἐν τοῖς

1) Καίτοι κατὰ τὰ ἀποδιδόμενα τῷ Ἀριστοτέλει Περὶ μουσικῆς προβλήματι (19,18) ἐκλήθησαν οὕτως οἱ ὕμνοι, διότι «πρὶν ἐπίστασθαι γράμματα ἦδον τοὺς νόμους, (κατὰ τὴν συνήθη αὐτῶν ἐκδοχὴν), ὅπως μὴ ἐπιλάθωνται, ὥσπερ ἐν Ἀγαθήροις ἐπι εἰδῶσιν».

2) Σπανίως ἀπαντᾷ ἢ λέξις παρὰ Μάρκον. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν βιβλίων ἐλείπει ὀλοσχερῶς ἐν τῇ Ἀποκαλύψει, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς Ἰωάννου, Πέτρου καὶ Ἰούδα, ἐκ δὲ τῶν τοῦ Παύλου ἐν ταῖς πρὸς Θεσσαλονικεῖς, τῇ πρὸς Φιλήμονα, τῇ 2 Τιμ. τῇ 2 Κοριν. καὶ τῇ πρὸς Κολασσαεῖς. Καίτοι ἐν ταῖς τελευταίαις ἐν-

λείστοις τῶν λοιπῶν χωρίων, ὀρίζεται δὲ ἐκαστοτε ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας πῶς νοητέα, ἐν ὀλοκλήρῳ ἢ μωσαϊκῇ νομοθεσίᾳ, ἢ ἠρισμένοιτινὲς διατάξεις αὐτῆς, καὶ τίτες, αἱ ἀστικά, ἢ αἱ τυπικαὶ καὶ λειτουργικαί, ἢ τὸ συνηθέστερον αἱ ἡθικαί.(3)

Συνήθως ὅμως κέεται γενικῶς, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπροσδιορίστος, ἐνάφθρος τε καὶ ἀνάφθρος—Mat. 12, 5. 22, 36. Λουκ. 10, 26. Ἰωάν. 1, 17. Πρ. 6, 13. 7, 53. 13, 39, 15, 5, 18, 13. 15. 21, 24, 22, 12. 23, 3, 1 Ρωμ. 3, 21. 4, 13—10. 5, 13, 7, 1—5. 10, 1, 13, 10. 1 Κορ. 9, 8—20. Γαλ. 3, 13. 21. 24. 5, 3. 6, 13. Ἐφ. 2, 15 (ἐνθα «ὁ νόμος τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν» εἶναι χαρακτηρισμὸς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ὡς ἀποτελουμένου ἐξ ἀπλῶν καὶ καθ' ἑαυτὰς ἀνεσφαλτῶν ἐντολῶν, καὶ τούτων ἐπεχοσῶν μορφήν δογμάτων καὶ ἀνεσφαλτῶς ἐπιτασσουσῶν τὰ πρακτέα καὶ τὰ φρενιτέα), 1 Τιμ. 1, 9. 8, 10, 28. κ. ἄλλα. Περὶ τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας εἶναι ὁ λόγος καὶ ὅπου ὀμιλεῖ ὁ Παῦλος περὶ τῆς **διὰ πίστεως δικαιώσεως**, ὡς ἀδυνάτου οὐσης τῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπιζητουμένης δικαιώσεως διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἔργων τοῦ νόμου, τ. ἢ διὰ τῆς ἐπιτελέσεως τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου διαγορευόμενων (πρὸβλ. Ρωμ. 3, 21 κ.ἔξ. Γαλ. 2, 14 κ.ἔξ. Φιλ. 3, 6—9(4) Δὲν εἶναι διάφορον καὶ τὸ Φιλίπ. 3, 6 «κατὰ νόμον Φαρισαῖος»—ὡς **πρὸς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν τοῦ πατρῶου νόμου ἀνήμων εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Φαρισαίων** (Πραξ. 23, 6.). Περὶ τοῦ αὐτοῦ νόμου πρὸκειται καὶ ἐν Ρωμ. 3, 31 «νόμον

πάσχει ἢ ἐννοία τοῦ νόμου τοῦ παλαιῦ, ἀλλὰ χαρακτηρισμένου ὡς **γραμματος** ἢ ὡς **χειρογράφου**, ἀκυροθέντος ἐν Χριστῷ (2 Κορ. 3, 6 κ.ἔξ. Κολ. 2, 14).

3) Προφανῶς περὶ τοῦ ἡθικοῦ ἐν Mat. 5, 18 Λουκ. 16, 17. Γαλ. 3, 12. 23. Ἰαν. 2, 8. 1 Κορ. 9, 8, καὶ μάλιστα Ρωμ. 2, 12 κ.ἔξ. (ἐνθα «τὰ τοῦ νόμου»—«τὸ ἔργον τοῦ νόμου»—«τὸ δικαίωμα» ἢ «τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου»—«αἱ ἡθικαὶ διατάξεις τοῦ νόμου» τὸ δὲ «ἀνόμως»—«μὴ ἔχοντες τὸν νόμον»—«αἱ ἡθικαὶ διατάξεις τοῦ νόμου», 3, 20, 7, 5, 14, 21, 22, 25 (τοῦ Θεοῦ). 8, νόμον καὶ ἀνεσφαλτῶς τοῦ νόμου, 3, 20, 7, 5, 14, 21, 22, 25 (τοῦ Θεοῦ). 8, 3, 4, 7, 13, 8, 10. ἐν ᾗ περὶ τοῦ ἀστικοῦ ἐν Ἰωαν. 7, 51, 8, 5, 13, 19, 7. Ρωμ. 7, 2, περὶ δὲ τῶν λειτουργικῶν καὶ τυπικῶν ἐν Ἰωαν. 7, 19, 23. Λουκ. 2, 22, 23, 27, 29. Πρ. 15, 5, 15, 21, 24, καὶ μάλιστα ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιλῆ, 7, 6, 12, 13, 19, 28, 9, 22, 10, 1.

4) Πλείονα περὶ τούτου ἐν ταῖς λέξεσι **πίστις**, **δικαιοσύνη** ἢ **δικαίωσις**.

καταργούμεν... νόμον ἰστώμεν», καὶ ἐν Γ' αὐτ. 2, 19 «διὰ νόμου νόμος ἀπέθανον» ἐνταῦθα μὲν, καθόσον ἡ ἀποδειχθεῖσα τοῦ νόμου ἀδυναμία εἰς τὸ δικαιοῦσαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς κατ' ἄλλον τρόπον δικαιοσύνης, διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα καὶ τὴν τοῦ νόμου κατάργησιν ἐφ' ἑαυτὸν ἀναλαβόντα Χριστόν, συνεπήγαγε τὴν κατάργησιν τοῦ υποχρεωτικοῦ τοῦ νόμου ἐκείνου κύρους διὰ τὸν Χριστιανόν, ἐκεῖ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἡ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη, ἡ ὑπὸ τινα ὄψιν συνεπιγομένη τὴν εἰρημένην κατάργησιν τοῦ νόμου, ἡ αὐτὴ ἐξ ἄλλης ἀπόψεως συντελεῖ εἰς τὴν σύστασιν τοῦ νόμου, τ.κ. εἰς τὴν ἀνάδειξιν ἧς ἔχει ἄλλης θείας καὶ ἀποστολῆς ὑψηλῆς ὁ νόμος, ὑπάρχων ὡς τις ἄνωθεν διαστατηγμένος παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν τ.κ. εἰς τὴν ἐν αὐτῷ δικαιοσύνην καὶ σωτηρίαν, τὴν ἐπιτυχηνομένην διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ τῆς χορηγουμένης τοῖς πιστοῖς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ Πνεύματος εἰς τὸ ἐπιτελεῖσαι «τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου» (Ρωμ. 8, 3—4), τὰ πρὶν ἀκατόρθωτα μὲν ὑπάρχοντα τῷ νόμῳ, συνιστώμενα δὲ τὴν οὐσίαν ἢ τὸν πυρήνα τοῦ νόμου, τὸν **νόμον τῆς ἀγάπης** ἢ τοῦ **Χριστοῦ** (Γαλ. 5, 13—14. 6, 1—2). Πρὸς τὸν αὐτὸν νόμον συμπίπτει κατ' οὐσίαν καὶ ὁ παρ' Ἰακώβου **τέλειος νόμος ὁ τῆς ἐλευθερίας**, ὁ ἀποτελῶν τὸ κριτήριον τῆς νῦν τε παρὰ τῷ Θεῷ εὐδοκίμησεως καὶ τῆς μελλούσης ἐκείνου τύχης (1, 25. 2, 9—13. 4, 11—12. Ὁ αὐτὸς δὲ κατ' οὐσίαν εἶναι ὁ τε ὑπὸ τοῦ προφήτου προαγγελθεὶς νόμος τῆς νέης διαθήκης (Ἐβρ. 8, 10. 10, 16), ὁ νόμος ὁ ἐπὶ τῶν καρδιῶν ἐγγραφησόμενος, καὶ ὁ «νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς» (Ρωμ. 7, 23), οὕτω χαρακτηριζόμενος ὡς εὐρισκῶν παρὰ τοῖς πιστοῖς τὴν ἑαυτοῦ ἐφαρμογὴν διὰ τῆς ἐπιρροαστικῆς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐπενεργείας καὶ πρόξενος αὐτοῖς τῆς αἰωνίου ζωῆς γινόμενος, ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν κρατοῦντα νόμον τῆς ἁμαρτίας καὶ πρὸς τὸν παλαιὸν νόμον, τὸν τοῦ γραμμῆτος, τὸν ἀδυνατοῦντα μὲν νὰ ἀνακόψῃ τὴν ἁμαρτίαν τῆς ἐν ἡμῖν κρατούσης ἁμαρτίας, συντελοῦντα δὲ μᾶλλον εἰς τὴν ἀναρρίψασιν αὐτῆς, καὶ οὕτως ἀποβαίνοντα πρόξενον τοῦ αἰωνίου θανάτου (Ρωμ. 7, 23. 25. 8, 2—3). Ἐν ὁμοίᾳ ἀντιθέσει πρὸς τὸν **νόμον τῆς ἁμαρτίας**, πρὸς τὰς **ὑπαγορεύσεις τῆς ἐν ἡμῖν ἐμφωλευσούσης ἀρμῆς** πρὸς τὸ **ἁμαρτάνειν**, χαρακτηρίζεται ὡς **νόμος τοῦ νοῦς ὁ ἠθικῶς μὲν νόμος**, ὁ τὰ καλὰ καὶ θεοφιλεῖς ἐπιτάσσων, πλὴν ὄχι ὡς γραπτὸς καὶ ἔξωθεν ἐπιβαλλόμενος, ἀλλ' ὡς **ἐμφυτος**, ἀπὸ τῆς ἀδιαφθόρου ἡμῶν λογικῆς φύσεως ἀρδύμενος τὰς ὑπαγορεύσεις αὐτοῦ

(αὐτ. 7, 23). Ἐπι εὐρυτέρᾳ εἶναι ἡ σημασία τοῦ νόμου αὐτ. 3, 27 καὶ 9, 31 ὡς τινος θεσμοῦ ἢ régime.(5)

ΕΡΓΟΝ

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία οὔτε περὶ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου τῆς λέξεως ταύτης (Ἔργον) οὔτε περὶ τῆς συγγενείας αὐτῆς πρὸς τὰ ὁμοίωμα ἕμα καὶ ὁμοδύναμα, τὸ γερμανικὸν Werk, wirken, καὶ τὸ ἀγγλικὸν work. Ἀμφίβολον εἶναι ἂν τὸ Ἔ δύναται νὰ ἐκληρωθῇ τρεπτόν καὶ πρὸς τὴν φωνὴν **πε**, καὶ νὰ ἀναχθῇ καὶ τὸ ἴημα **πράσσω** ἢ ὁμηρ. **πρήσσω** (πρήγ-μα) εἰς τὴν αὐτὴν ῥίζαν, ἀντὶ τῆς συγγενείας αὐτοῦ πρὸς τὸ **περάω**, **περαίνω**, **πέρνημι**, ὡς δῆθεν προελθόντος ἐκεῖθεν κατὰ συγκοπὴν (ἀντὶ **πράσσω**).

Παρὰ τοῖς Ὁ' χρησιμοποιοῦσαι πρὸς ἀπόδοσιν ἄλλων τε λέξεων ἑβραϊκῶν καὶ τῶν **ποάλ**, **άβωδā**, **μελαυχā**, **μαασέ**, σημαίνει τὸ τε **ἀντικείμενον** καὶ τὸ **προϊόν** τῆς ἐργασίας καὶ ἐνασχολήσεως, ἐκεῖνο μὲν ὡς τι εἰς ἐπιτελεσιν προαίμενον ἢ ἐπιτελεστέον (= **ἐργασία**, **ἐνασχόλησις**, **ὄπηρεσία**, **ἐπιχειρήσις** κατὰ τὸ κοινὸν **δουλεία**) τούτου δὲ ὡς ἤδη ἐτελεσθὲν καὶ πεπραγμένον ἢ κεραιτόμενον καὶ συντελούμενον.

5) Τῇ γενικότητι ἢ εἰδικότητι τοῦ οὐσιαστικοῦ γήματι μᾶλλον ἢ ἦτον ἀκολουθεῖσαι καὶ τὰ ἀπ' αὐτοῦ παράγωγα, καὶ δὴ γενικῶς μὲν **νομοθέτης** (Ἰακ. 4, 12), **νομίμως** (1 Τιμ. 1, 8. 2 Τιμ. 2, 5), καὶ συχνότερον **ἀνομία** (= **καταφρόνησις τῶν νόμων**, καὶ μάλιστα τῶν Θεῶν, καὶ ἀνάλογος ἐνέργεια καὶ διαγωγή = **κατανομία**, **ἀσέβεια**, **πονηρία**, ἀντιθέτως πρὸς δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμόν, ἐν δὲ Ρωμ. 6, 19 μετὰ τινος **προσωποποιήσεως**), ἐπὶ μόνον δὲ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου **ἀνόμως** (Ρωμ. 2, 12. = ἀνεξαρτήτως τοῦ μωσ. νόμου), **νομικῶς** ἢ **νομοδιδάσκων** (Λουκ. 5, 17. Πρ. 6, 34. 1 Τιμ. 1, 7. συχνότερον τὸ πρῶτον), **νομοθεσία** (Ρωμ. 9, 4), ἀμφότερος δὲ **νομοθετεῖν** (Ἐβρ. 7, 11. 8, 6), καὶ **ἀνομος**, καὶ δὴ ἐπὶ μὲν τοῦ μωσ. νόμου = **ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτοῦ**, ὡς ἦσαν οἱ Ἰσραηλιῖται, (1 Κορ. 9, 21. ἴσως δὲ καὶ Πρ. 2, 23), **γενικῶς** δὲ ἢ = **ἀνεξάρτητος ἀπὸ παντὸς νόμου**, ἢ ἀπὸ πάσης νομικῆς υποχρεώσεως, ἀντιθέτως πρὸς τὸ **ἐννομος** (Κορ. 9, 21), ἢ συνηθέστερον = **ἀφηγῶν πάντα ἠθικὸν νόμον καὶ ἐνεργῶν παρὰ τοὺς καθεστῶτας Θεοὺς καὶ ἀνθρωπίτους νόμους**, καὶ ἐπὶ περιπτώσεων = **τὸ παρὰ πάντι νόμον γινόμενον** (Μαρκ. 16, 28. Λουκ. 22, 87. 1 Τιμ. 1, 9. 2 Περ. 2, 8), ἐν δὲ 2 Θεσ. 2, 8 ὁ λόγος περὶ τοῦ **ἀντεχρίστου**, ὡς περὶ ἐνασχολήσεως τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀνομίας (ἴδε τὴν λέξ. **ἀνθρώπος** § 3. σημ. 4.)

2. Ἦτον εὐχρηστος ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ εἶναι ἡ πρώτη ἐκδοχή, καὶ αὕτη εἴτε ἀορίστως (Ματ. 13, 34. 2. Τιμ. 2, 21), εἴτε μᾶλλον ἢ ἦσαν ὁρισμένως (1 Τιμ. 3, 1), καὶ εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ *εὐαγγελικοῦ κηρύγματος* (Πρ. 13, 2. 14, 26. 15, 28. Φιλ. 1, 22. 2, 30), καὶ διὰ μετὰ *γενικῆς* προσδιοριστικῆς τοῦ *εἶδους*, 2 Τιμ. 4, 5. Ἐφ. 4, 12 (ἐνθα «εἰς ἔργον διακονίας» = *χάριν*, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἐκκλησίας ἐπιδιωκόμενον τέλος, τ. ἔ. τῆς οὐκοδομητῆς τοῦ σώματος κτλ), ἢ τοῦ *προσώπου*, ὡς τοῦ *κυρίου τῆς ὑπηρεσίας*, εἴτε ὡς *ἐντολοδότου*, Ἰωάν. 4, 34. (πρβλ. 17, 4). 1 Κορ. 15, 58. 16, 10. Φιλ. 2, 30. (κατὰ τὴν κοιν. γραφήν), εἴτε ὡς *ἐντολοδόχου*, 1 Θεσ. 5, 13.

2. Συχνότερα καὶ ποικιλότερα εἶναι ἢ τοῦ ὀνόματος χρῆσις ἐπὶ τοῦ προϊόντος ἢ ἀποτελέσματος τῆς ἐνεργείας, ἐπὶ τοῦ *ποιήματος* ἢ τῆς *πράξεως*, ἔρ' οὐ τις εἴτε ἐποίησεν ἢ ἔπραξεν, εἴτε ποιεῖ ἢ πράττει, εἴτε ἔχει νὰ ποιήσῃ ἢ νὰ πράξῃ, ἐνάρθρως τε καὶ ἀνάρθρως, ἐνικῶς τε καὶ πληθυντικῶς, μετὰ ἢ ἄνευ τινὸς προσδιορισμοῦ *προθετικοῦ* ἢ *ἐπιθετικοῦ* ἢ ἄλλου, καὶ μάλιστα τῆς *γενικῆς*, καὶ ταύτης ἐν ἄλλῃ ἄλλοτε ἐκδοχῇ, καὶ δὴ:

α') ἐπὶ *προσώπων*, ἢ ὡς *προσώπων*, ἀνθρωπίνων τε καὶ ὑπερανθρώπων, πρὸς δῆλωσιν εἴτε τοῦ ποιητικοῦ ἢ παραγωγικοῦ αἰτίου, εἴτε τοῦ *ἐπιτακτικοῦ* καὶ *ἐπιβλητικοῦ*, —ἐπὶ Θεοῦ, ὡς ποιητοῦ τῶν πάντων ἢ κυβερνήτου καὶ πρωτουργοῦ τῆς τῶν ἀνθρώπων σοτηρίας ἢ ὡς νομοθέτου καὶ ἐντολέως τῶν ἑαυτοῦ βουλῶν — Πρ. 13, 41. Ἐβρ. 1, 10, 4, 3—4—10. Ἀποκ. 2, 26.] 15, 3. Ἰωαν. 6, 28. 9, 3—4. 10, 25. 32, 37. 14, 10. (6) —ἐπὶ τοῦ *Χριστοῦ*, ὡς ἐκτελεστοῦ τῶν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀνταπειμένων αὐτῷ ἐντολῶν καὶ ἐνεργημάτων, Ματ. 11, 2. Ἰωάν. 5, 20. 36. 7, 3. 10, 37—38 κ. ἄλλ. —ἐπὶ τοῦ *διαβόλου*, ὡς εἰσηγητοῦ τῶν φανῶν καὶ ἀντιθέων, Ἰωαν. 8, 41. —ἐπὶ τοῦ *μωσαϊκοῦ νόμου*, ὡς ὑφηγητοῦ τῶν θεαρέστων, Ρωμ. 2, 14—15. 3, 20. 27—28. 9, 32. Γαλ. 2, 16. 3, 2. κ. ἄλλ. —ἐπὶ ἀνθρώπου, Πρ. 7, 41. Κορ. 3, 12—15. Λουκ. 11, 48. Ἰωαν. 3, 20, 8, 39. Γαλ. 6, 4. Ἀπ. 2, 23.

β') ἐπὶ *πραγμάτων*, πρὸς δῆλωσιν τοῦ εἰς ὃ προσιδιάζει ἢ ἀρ' οὐ ἀπορρέει τοιαύτη ἢ τοιαύτη ἐνέργεια καὶ πρᾶξις, «τοῦ σκό-

6) Ἐνταῦθα ἀνάγεται καὶ τὸ Ρωμ. 14, 20 καὶ Φιλ. 1, 6. ἐν οἷς χορηγῶσι ὡς ἔργον τοῦ Θεοῦ χαρακτηρίζεται ἡ εἰς Χριστὸν προσέλευσις καὶ ἀδξῆσις ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ζωῇ.

τους» Ρωμ. 13, 12. Ἐφ. 5, 11. «ἀσεβείας» Ἰουδ. στχ. 15. «πίστεως» 1 Θεσ. 1, 11 (7)

Ἐκ τῶν ἄλλων προσδιορισμῶν εἶναι ἀξιοσημεῖοι καὶ οἱ *προθετικοὶ μὲν*, μετὰ τῆς *κατὰ* (= *συμφώνως* ἢ *ἀναλόγως*), Ματ. 23, 3. Ρωμ. 2, 6. 2 Κορ. 11, 15. 2 Τιμ. 4, 14. 1 Πέτ. 1, 17. Ἀπ. 2, 23. 18, 6. 20, 12—13. 22, 12. κ. ἄλλ. — μάλιστα δὲ οἱ *ἐπιθετικοί*, ἐπὶ *καλοῦ τε* (Ματ. 5, 16. 26, 10. Ἰωαν. 10, 32. 33. Πρ. 9, 39. Ρωμ. 2, 7. 13, 3. 2 Κορ. 9, 8. Κολ. 1, 10. 2 Θεσ. 2, 17. Τιτ. 1, 16. 3, 1. Ἐβρ. 13, 21 κ. ἄλλ.) καὶ *κακοῦ* (Κολ. 1, 21. 2 Ἰωαν. στχ. 11. πρβλ. 1 Ἰωαν. 3, 12. Ἰωάν. 3, 19. 7, 7). Τοιαῦτα δὲ εἶναι καὶ τὰ *ἀκαρπια* (Ἐφ. 5, 11), καὶ τὰ *ἄνομα* (2 Πέτ. 2, 8), καὶ αὐτὰ τὰ *νεκρά* (Ἐβρ. 6, 1. 9, 14), ἐν ᾗ ὡς «ἔργον τέλειον» (Ἰακ. 1, 4) ἢ «ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ» (Ἀποκ. 3, 2) χαρακτηρίζονται τὰ ὁποσδήποτε ὑπερέχοντα.

Πλὴν δὲ ταύτων ἀξιοσημεῖοι εἶναι καὶ τοιαῦτα περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐκφέρεται τὸ οὐσιαστικὸν ἄνευ τινὸς *κατὰ γενικὴν* προσδιορισμοῦ, ὀρῆζεται δὲ ἐκ τῶν συμφραζομένων, ἂν περὶ τῶν *τοῦ Θεοῦ ποιημάτων* ὁ λόγος (2 Πέτ. 3, 15), ἢ περὶ τῶν *ἐπὶ τοῦ* (μωσαϊκοῦ) *νόμου διαγορευομένων* (Ρωμ. 4, 2. 6. 9, 11. 11, 9. Ἐφ. 2, 9. 1 Τιμ. 5, 9) καθ' ἣν ἐκδοχὴν καὶ ἡ ἐπιλήμετοχὴ ὁ *ἐργαζόμενος* (Ρωμ. 4, 4—5) κέεται ἐπὶ τῶν ζητούντων συμμορφωθῆναι πρὸς τὰς διακελεύσεις τοῦ νόμου καὶ οὕτω τυχεῖν τῆς παρὰ τῷ Θεῷ δικαιοσύνης, κατὰ τὴν *ἰδιόζουσαν* τῷ Παύλῳ *διάκρισιν τῆς ἐκ νόμου καὶ τῆς ἐκ πίστεως δικαιοσύνης*. Δὲν εἶναι ξένη τῇ Κ. Διαθήκῃ καὶ ἡ ἐκκαταληκτικὴ διάκρισις ἢ καὶ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν *λεγόμενων* καὶ τῶν *πραττομένων*, (Λουκ. 24, 19. Πρ. 7, 22. Ρωμ. 15, 18. 2 Κορ. 10, 11. Κολ. 3, 17. 2 Θεσ. 2, 17. 1 Ἰωαν. 3, 18), καὶ δὴ μετὰ ἐξάρσεώς τινος τῶν τελευταίων, ὡς μεταχόντων ἐφαρμογῆς, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπερέχοντων τῆς ἀπλῆς ἀκροάσεως καὶ τῆς ἀπλῆς ὁμολογίας (Τιτ. 1, 16. Ἰωα. 1, 25).

7) Οὕτω κατ' οὐσίαν καὶ τὰ «ἔργα ἐν δικαιοσύνῃ» = «ἀπὸ δικαίου ἡδὴ διαπραττόμενα» Τιτ. 3, 5. τὰ δὲ «ἔργα ἄξια τῆς μετανοίας» Πρ. 26, 20. = «καρποὶ ἄξιοι τῆς μετανοίας» (Λουκ. 3, 8). τ. ε. ἀναπαυζομένηνοι πρὸς τὴν εἴνοιαν τῆς μετανοίας.

ΜΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Ι. Π.

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΑΚΑ

ΝΑΪΔΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΗΣ

ΕΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙ

Τὸ μὲν ἐκ πόθου, ὅν τοσοῦτον ζοιηρῶς καὶ θερμῶς ἀπετόπωσεν ὁ ἀθάνατος ποιητής, ἐμβιαλῶν ἐν τῷ στόματι τοῦ Ἰδαίου τὴν γραφικωτάτην ἔκφρασιν «... ἔλπωρή τοι ἔπειτα φίλος τ' ἰδέσθαι καὶ ἐκείθαι οἶκον εὐκταίμενον καὶ ἐς πατρίδα γαίον...» (1), τὸ δὲ ἔξ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ὡς μελετήσωμεν τὰ κατὰ δύναμιν τὰ παρῶτα κειμήλια τῆς γενεθλίου ἡμῶν χώρας, ἐπιβάντες τῇ 30ῇ Σεπτεμβρίου, 1914, τοῦ ἀτμοπλοίου ἐφθάσαμεν μετὰ τετραήμερον πλοῦν εἰς τὴν γενέτειραν ἡμῶν πόλιν, τὴν Τραπεζοῦντα.

Κηρυχθέντος ὅμως τῇ ἀγῶνι ἡμέρᾳ τῆς ἐκεῖ ἀρίστως ἡμῶν τοῦ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσίας πολέμου καὶ ἀρξαιμένων τῶν ὑπὸ τοῦ ὁστικῆς στόλου βομβαρδισμῶν, μόνον κατὰ τῶν χριστιανικῶν συνοικιῶν τῆς πόλεως, τῶν δὲ κρατούντων τὰ πνεύματα, μάλιστα τῶν κομιτατικῶν, ὄντων λίαν ἠρεθισμένων κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου, καὶ φρόνιμον ἐθεωρήσαμεν ὥπως ἐπιληφθῶμεν τῆς μελέτης πρώτων τῶν κειμηλίων ἐκείνων τὰ ὅποια εὐρίσκοντα ἐπὶ εἰς χεῖρας χριστιανῶν καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ μακρὰν τῆς κρατουμένης φιλῆς, καὶ εἶτα ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ μελετήσωμεν καὶ τοὺς εἰς τιμὴν μεταβληθέντας αὐτοκρατορικοὺς Ναοὺς.

Ὅσοις τῶν μέχρι τοῦδα ἱστορικῶν τε καὶ περιηγητῶν τῶν περὶ Τραπεζοῦντος γραμμάτων προέβη εἰς τὴν ὑπὸ Χριστιανικὴν ἀρχαιολογικὴν ἐποχὴν ἔρρευσαν καὶ ἔκτευσιν τῶν ἐκεῖ παρρησιαστικῶν καὶ σκητῶν ἀνερευθῶν τὴν τέχνην τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν μετέπειτα Χριστιανῶν ζωγράφων, ἔξ ἧς ἦτο δυνατόν καὶ δύνανται σπουδαιώτατα νὰ ἐξαχθῶσι πορίσματα διὰ τοὺς περὶ τὴν γενετὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἀσχολουμένους.

1) Ὀδύσσεια, ἐκδ. Αιφίας, Βιβλ. VI, σελ. 316 καὶ Βιβλ. VII, σελ. 75

Ἡ Ὀλίγας λοιπὸν ἡμέρας μετὰ τὴν τελείαν ἐκεῖ ἐγκατάστασιν ἡμῶν προέβημεν τὸ πρῶτον, καιροῦ καὶ χρόνου ἐκ τῶν βομβαρδισμῶν ἐπιτροπῶν, εἰς τὴν ἀναδίφησιν τούτων ἀρξάμενοι ἐκ τοῦ *Ναΐδιου* τῆς Ἁγίας Ἀννης.

Περὶ τοῦ Ναΐδιου τούτου ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἁγίου Βασιλείου (Τραπεζοῦντος) ἂν καὶ ἐγράψαμεν ἄλλοτε ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ ἁγ. Τραπεζοῦντος κ. Χρυσάνθου ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ ὑπὸ τὸν τίτλον *Οἱ Κομνηνοί* (2), ἐν τούτοις καλὸν θεωροῦμεν ἵνα ἐπιληφθῶμεν ἀναλυτικώτερον τοῦ θέματος καταχωρίζοντες ἅμα καὶ τινὰς εἰκόνας τῶν ἐκεῖ παραστάσεων ὅπως ἀνεκδότους.

Ἐκ τῶν ὑπ' ἡμῶν ἡμῶν συγγραφέων βλέπομεν ὅτι οὐδεὶς ἐπελήφθη τῆς ἐξακριβώσεως τῆς οἰκοδομῆς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναΐδιου ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν ἐποχὴν, ἦτοι ἂν μετ' ἀρχαῖς ἠκοδομήθη ναΐδιον ἢ ἦτο τις ἄλλη οἰκοδομή, ἢ ἀπλῶς μόνον, ἄνευ ἐξακριβώσεως, γίνεται μὲτα περὶ αὐτοῦ: «... ἕτερος βωμὸς εἰς Ναὸν τῆς Ἁγίας Ἀννης μεταβληθεὶς παρουσιάζει ἀρχιτεκτονικὴν τινα σοβαρότητα, ἀλλ' οὐδὲ οὗτος εἰς ἑλληνικὴν ἀνατρέχει ἐποχὴν...» (3), καὶ «... τὰ βῆθρα φαίνονται ἀρχαιότερα τοῦ Χριστιανισμοῦ...» (4), καὶ «... πιθανῶς ἀντικαταστήσας ἀρχαιότερόν τι ἑλληνικὸν κτίσμα...» (5), ἐνῶ οὔτε ἐκ βωμοῦ εἰς ναὸν μεταβλήθη, οὔτε ἀντικατέστησεν ἀρχαιότερον κτίσμα καὶ δὴ ἑλληνικόν, ὡς ἐπέθεσεν ὁ λαμπρὸς κ. Κ. Παπαμιχαλόπουλος.

Τὸ τῆς οἰκοδομῆς σχῆμα καὶ ἡ οὐχὶ πρὸς ἀνατολὰς κυρίως διεύθυνσις τοῦ Ἱεροῦ, ἀλλὰ μᾶλλον βορειανατολικῶς μᾶς ἐνέβαλλον εἰς πειρασμὸν ἵνα ὀφείωμεν καὶ ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ ὅλου τῆς τοιχοδομίας, ἔπερ καὶ ἀπέδειξε τὴν μὴ συναρμογὴν τῶν γωνιαίων λίθων τοῦ Ἱεροῦ μετὰ τοῦ ὑπολοίπου κτιρίου κατὰ τὸν τεκτονικὸν ρυθμὸν, δι' ὃ καὶ ἀπεφάνθημεν ὅτι τὸ Ἱερόν εἶναι πρόσθετον.

Πρὸς περισσώτερον ὅμως ἐπικύρωσιν τῆς γνώμης ἡμῶν ταύτης καλὸν ἐθεωρήσαμεν ἵνα προστρέξωμεν καὶ εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ

2) *Οἱ Κομνηνοί*, περιοδικὸν ἐκδοθὲν ἐν Τραπεζοῦντι, σελ. 309—313.

3) *Ποντικά*, ὑπὸ Π. Τριανταφυλλίδου, σελ. 50.

4) *Ἱστορία Τραπεζοῦντος*, ὑπὸ Σ. Ἰωαννίδου, σελ. 233.

5) *Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον*, ὑπὸ Κ. Παπαμιχαλοπούλου, σελ. 201.

φῶτα τοῦ διπλωματούχου ἀρχιτέκτονος κ. Α. Φυλλάξη και ζητήσω-
μεν τὴν περὶ τούτου κρίσιν αὐτοῦ. Οὗτος πάνυ προθύμως ἐσπε-
σεν ἐπὶ τόπου και μετ' ἐπιστημονικῆν μελέτην ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς
ἰδέας ἡμῶν, ἦτοι, ὅτι τὸ Ἱερὸν προσετέθη ὕστερον.

Ἀφαιρουμένου λοιπὸν τοῦ Ἱεροῦ ἡ ἐναπομείνασα οἰκοδομή, ἐκ
τοῦ ὕλου αὐτῆς κάλλιστα δείκνυται ὅτι ἠγέρθη τὸ πρῶτον ὡς μου-
σολεῖον και εἶτα πᾶν τῇ προσθήκῃ τοῦ Ἱεροῦ μεταβλήθη εἰς
τρίκογγον ναῖδιον.

Ἡ γένεσις τοιούτων μουσολείων, ἔξω τῆς πόλεως, ὑφίσταται
πρωτίστως εἰς ρωμαϊκὸν νόμον, τῶν αυτοκρατορικῶν χρόνων, ἀπα-
γορεύοντα τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως· ἐθα-
πτοντο δὲ ἐντὸς ἐνὸς ἕξ αὐτῶν τῶν κοιμητηρίων μέλη τῆς αὐτῆς
οἰκογενείας τῆς Ἰδρυσάσης τοῦτο, ἡ ἀτόμων ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐ-
τὴν πολιτικὴν ἢ ἄλλην ἐταιρείαν (collegia), τοιοῦτον δὲ ἔθιμον ἐπε-
κράτησε και παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἐπὶ πολὺν χρόνον.

Ἐκ τῶν κατωτέρω δήλον θέλει γίνεαι ὅτι τὸ ἡμέτερον μουσολεῖον
ἦτο οὐχὶ οἰκογενειακὸν ἀλλ' ἀτόμων ἀνηκόντων εἰς τὸν αὐτὸν δε-
σμὸν collegia, ὡς νομίζομεν.

Και περὶ μὲν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ πρώτου μέρους, ἦτοι τοῦ κω-
ρίως μουσολείου, τοῦ ἔχοντος μῆκος 7,60, πλάτος 6,80 και φέρον-
τος δύο κίνας και τέσσαρας ἀψίδας, ὡς μὴ ὑπισταμένου οὐδενὸς
ἄριστου σημείου δὲν δυνάμεθα ἵνα εἰκάσωμεν τοῦλάχιστον οὔτε ἐπι-
τίμος και αὐτε ποτε ἠγέρθη, δι' ὃ και ἀπλῶς μόνον λέγομεν ὅτι αὐ-
τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μουσολεῖον ὑποδομήθη μετὰ δύο στοῶν ἀσχετῶν
τῆς μίας πρὸς τὴν ἄλλην και μὲ ἰδιαιτέρας πύλας και θυρίδας
ἤδη τετειχισμένων, ὧν ἡ μία ἴσως ἦτο προσωρισμένη διὰ τοὺς τῆ
ἀνωτέρας τάξεως κληρικούς, ἡ δ' ἕτερα διὰ τοὺς τῆς κατωτέρας, ἡ ἰ-
μία διὰ τοὺς μοναχοὺς ἡ δ' ἄλλη διὰ τὰς μοναχάς.

Ἐξ αὐτῶν τῶν στοῶν περὶ μὲν τῆς πρὸς νότον οὐδὲν δυνάμε-
θα και πάλιν ἐν' ἀποφανθῶμεν ὡς τετειχισμένης πανταχόθεν, ἀλλ'
προκειμένου περὶ τῆς πρὸς βορρᾶν τῆς ἐχούσης νῦν ὀπίην ἀνωθεν
ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, και δι' ἧς κατήλθομεν εἰς αὐτήν, λέγομεν ὅτι
ἔχει μῆκος 6.40, πλάτος 3.10 και ὕψος τῆς ἡμικυλινδρικής ὀροφῆς
2.50 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου· και ἐκ τοῦ ἀναπομεινάντος κονιάματος
ἐπὶ τῆς ὀροφῆς ὑποδείκνυται ὅτι εἶχε και παριστάσεις, αἵτινες ὅμως
ἐκ τῆς ἐπιφύλαξης τοῦ πανδαμάτορος χρόνου και τῆς μεγίστης ὑγρο-
σίας δυστυχῶς ἅπασαι κατεστράφησαν.

Ὅτι δὲ τὸ Ναῖδιον τοῦτο τῆς Ἀγίας Ἀννης ἦτο μουσολεῖον
οὐχὶ οἰκογενειακὸν ἀλλ' ἀτόμων ἀνηκόντων εἰς τὸν αὐτὸν κλάδον
(collegia) τοῦτο θέλομεν ἴδει ἐκ τῶν ἔτι ἐναπομεινασῶν προ-
σωπογραφιῶν, μεταξὺ διαφόρων ἀγιογραφικῶν παραστάσεων ὅπως
ἀσχετῶν διὰ ναῖδιον.

Περὶ δὲ τοῦ ἐπιπροστεθέντος Ἱεροῦ—τοῦ κατὰ κανόνα ὑψηλότερον
τοῦ ἄλλου ναοῦ ὡς ὑποδηλοῦντος τὸν Γολγοθᾶν— ἄμα δὲ και περὶ
τοῦ ὅλου τῆς οἰκοδομῆς λέγομεν ὅτι κείνται ἐπὶ ἐρειπίων εἰδωλικοῦ
ναοῦ, οὗ ἔχνη ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τοίχου ἐς δεῦρο φαίνονται εἰς
τὴν ἔξω πλευρᾶν τοῦ Ἱεροῦ και οὐχὶ ἐλληνικῆς(6) ὡς λέγει ὁ κ. Κ.
Παπαμιχαλόπουλος.

Τὸ Ἱερὸν δὲ προσετέθη περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταε-
τηρίδος ὑπὸ τοῦ μίτραν ἀνευ σταυροῦ φέροντος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς
προσωπῶτος Νικηφόρου και οὐχὶ ὡς γράφει ὁ μακαρίτης Μ. Παφανίας
ὅτι ὁ ῥηθεις Νικηφόρος ἔζη περὶ τὰ μέσα τῆς 11' ἑκατονταετηρίδος.

Ὅτι δὲ τὸ Ἱερὸν προσετέθη ὑπὸ τοῦ ῥηθέντος εἰς τοῦτο
παροτρύνουσι οἱ ἑξῆς λόγοι:

α') Ἡ ἐν τῇ ἀριστερῇ πλευρᾷ τοῦ Ναΐδου ἀγιογραφικὴ παρά-
στασις, ἐν ἣ ἡ μὲν Θεομήτωρ Μ1 ΘV κρατεῖ εἰς τὰς ἀγκάλας
αὐτῆς τὸν Ἰησοῦν IC XC, ἐναντι δ' αὐτῶν ὁ ῥηθεις Νικηφόρος τεύ-
νον τὰς δύο χεῖρας του πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἐπικαλεῖται τὰς εὐλο-
γίας του, ὅστις και εὐλογεῖ αὐτὸν διὰ τῆς δεξιᾶς ἔχων συνηνωμέ-
νους τὸν μέγαν δίακτυλον μετὰ τοῦ μέσου και ἀνωθεν τὴν ἐπιγραφὴν:
«Νικηφόρου προσετοῦ δούλου».

β') Ἡ ὑπὸ τὸν νῦν χεῖρα—διότι διάφοροι παριστάσεις δις και
τρεῖς ἐχρήσθησαν—τῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἰσόδου εἰς τὸ Ἱερὸν Θεο-
τόκου Γοργοπηκόου, ἐν ἣ γίνεται μνεία τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐν
ἡμετέρῳ ἐπιγραφῇ.

Και γ') δυνάμεθα μάλιστα νὰ ἐπιπροσθέσωμεν ὅτι ἡ ὑπὸ
τὸ Ἱερὸν κρύπτη, ἡ ἔχουσα μῆκος 2,10, πλάτος 1,60 και ὕψος
2,10 τοῦ μέτρου θὰ ἐχρησίμευσεν ὡς κοιμητήριον αὐτοῦ τοῦ Νι-
κηφόρου, διότι ἀνωθι τῆς ὀπῆς τῆς κρύπτης ἐπὶ τοῦ καμαρωτοῦ
δε' οὗ διέρχεται τις εἰς τὴν Ἡρόθειον και κείθωθι τῆς παραστάσεως
τῆς «Κοιμήσεως τῶν Ἀγίων και Δικαίων Ἰωαννῆμ και Ἀν-
νης» ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ:

«Υπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν Νικηφόρου πρεσβυτέρου»

6) Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον, σελ. 201.

Ἡ πρὸς δυσμᾶς κυρίως πύλη τοῦ Ναυδίου, νῦν ἐντεταχισμένη, ἔχει μῆκος μὲν 2.12 καὶ πλάτος 1.25 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου.

ΘΑΣΠΑΣΙΟΣ ΙΩΑΚΙΜΟΣ ΤΡ'ΑΝΝΗ

Εἰκὼν 1.

Δεξιὰ ἡ ἐναπομείνουσα καμιστὰς πλάτους 0.31 μ. φέρει τὴν παράστασιν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὁλοσχήμου μὲ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ περιβολήν, οὗ ἀτυχῶς μόνον τὸ ἄνωθεν μέρος τοῦ σώματος σφάζεται ὁ ἅγιος ἐν τῇ δεξιᾷ κρατεῖ δόρυ. Εἶτα ἐπὶ τῆς ἀντηρίδος τῆς

ἐξελούσης μῆκους 0.15 καὶ πλάτους 0.58 ὁ Ἅγιος Δεδόντιος μ. στρατιωτικὴν ὡσαύτως περιβολήν καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ κρατεῖ δόρυ.

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τοῦ Ἁγίου Δεδοντίου ὁ Μ. Παρκενίκας εἶπε γράφει ὅτι εἶναι βουστροφηδόν,(7) τοῦ θανάτιον ὅμως ἡμεῖς λέγομεν ὅτι εἶναι κάθεται, διὸ καὶ παραθέσαμεν ταύτην ὡς ἔχει ἔνι ἴδη ὁ ἀναγνώστης καὶ κρίνη πόσον ἐπιπολαιῶς ἐργάζονται τινες ἐνότις περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν ἀσχολούμενοι.

Ἐν δὲ τῷ ἐναπομείναντι ἐν τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ χώρῳ 1.48 μὲ ἀπροσωπογραφίαι Πρωτοεπίσκου (8) καὶ Πρωτοταβουλαρίου,(9) (ἴδε εἰκόνα) (10) εἰς μέγεθος 1.92 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου, ἄνωθεν δ' αὐτῶν ἐν μικρῷ σχήματι ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐν ἡμικυκλίῳ μὲ τεταμένως τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν, ἐπευλογεῖ ἀμφοτέρους.

Κάτωθεν τῶν δύο ἱηθαισῶν προσωπογραφιῶν ἐσφίζοντο ἐπὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ, οἱ δύο τάφοι αὐτῶν, οὓς πρὸ ὀλίγιστων ἐτῶν οἱ ἐν τοῖς πράγμασι τῆς συνοικίας ἐκείνης κατέσκαψαν(!) πρὸς ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους.

Ἐν τῇ πρὸς ἄρκτον πλευρᾷ μετὰ τὸν Ταβουλάριον ἀγιογραφία τις, ἣς δυστυχῶς μόνον ἔχνη τινὰ σφίζονται καὶ ἀνοθεῖ αὐτῆς ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἱππέυς, φρονεύων διὰ τοῦ δόρυτος τὸν δρᾶκαντα.

Εἶτα ἡ παράστασις ὁ ἀσπασμὸς Ἰωακίμ καὶ τῆς Ἄννης, τῆς εἰκονικῶς συμβολιζούσης τὴν Σύλληψιν τῆς Ἁγίας Ἄννης, ἐν ἣ βλέπομεν τὴν αὐτὴν σχεδὸν περιγραφὴν ὅταν ἔχει καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις, διὰ μωσαϊκῶν, ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου ὑπὸ τὸν τίτλον ἡ προσευχὴ τῆς Ἁγίας Ἄννης, ἣν περιέγραψεν ὁ ἀοιδίμος Γ. Λαμπάκης, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ἐν ἐκείνῃ βλέπομεν τὸν Ἰωακίμ καθήμενον ἐπὶ κλάδων δένδρου καὶ τὴν μὲν ἀριστερὰν χεῖρα ἔχοντα

7) Ἑλλ. Φιλ. Σὺλλ. Τόμ. ΚΘ' σελ. 299.

8) Ἐκκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Πρωτοεπίσκος... ἀνεψιὸς κυροῦ Ἀκακίου τοῦ πνευματικοῦ, μὲνός Γενάρου εἰς τὰς Κ', ἔτους 6921=1418.

9) Ἐκκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος καὶ πρωτοταβουλάριος ὁ υἱὸς τοῦ Σακαλλίου Ἰωάννης Ἀγιαννίτης μὲνός Ὀκτωβρίου εἰς τὰς Κ', ἔτους 6920=1412.

10) Χάρτης ἀμιλογῶ δημοσίᾳ τῷ ζωγράφῳ Κ. Σταύρῳ Καλένῳ σπεισάνῳ ἐν ἀπεικονίῃ τὰς ὑπ' ἡμῶν ὑποδειχθείσας αὐτῷ ἀμιλογραφικὰς παραστάσεις πρὸς δημοσίευσιν.

ἐπὶ τοῦ γόνατος, τὴν δὲ δεξιὰν τείνοντα πρὸς τὸν Ἄγγελον καὶ μετ' ἀξιοσημειώτου ἔκφρασεως προσοχῆς ἀκούοντα τοὺς λόγους αὐτοῦ, (11) ἐνῶ ἐν τῇ ἡμετέρῃ παραστάσει (βλέπομεν τὸν Ἰωακείμ ἅμα τῇ ἐκ τοῦ ὕρου ἐπιστροφῇ του ἐν τῷ κήρῳ περιπτυσσόμενον τὴν σύζυγόν του Ἄγλιαν Ἄνναν καὶ ἀσπαζόμενον αὐτήν, διὸ καὶ περιττὸν κρίνομεν τὴν περιγραφὴν τῆς ὄλης παραστάσεως (ἴδε εἰκόνα ἀρ. 1).

»Ἡ προσευχὴ ὁμοῦ καὶ στεναγμὸς τῆς στειρώσεως καὶ ἀπειρίας Ἰωακείμ τε καὶ Ἄννης εὐπρόσδεκτος καὶ εἰς ὧτα Κυρίου ἐλήλυθε καὶ ἐβλάστησαν καρπὸν ζωηρόφρον τῷ κόσμῳ. Ὁ μὲν γὰρ προσευχὴν ἐν τῷ ὕρει ἐπέλει, ἡ δὲ ἐν παραδείσῳ . . . . ἠρέρει· ἀλλὰ μετὰ χαρᾶς ἡ στείρα γίνεται τὴν Θεοτόκον καὶ τροφὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν». (Υμνος).

»Καὶ ἰδοὺ ἦλθον ἄγγελοι λέγοντες αὐτῇ, ἰδοὺ Ἰωακείμ ὁ ἀνὴρ σου ἔρχεται μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτοῦ, Ἄγγελος γὰρ Κυρίου κατέβη πρὸς αὐτὸν λέγων: Ἰωακείμ, Ἰωακείμ, ἐπήκουσε Κύριος ὁ Θεὸς τῆς δεήσεώς σου, κατέβηθι ἐντεῦθεν· ἰδοὺ γὰρ ἡ γυνὴ σου Ἄννα ἐν γαστρὶ λήφεται». (Πρωτευαγγέλ. Ἰακώβ κερ. IV).

Ἔϊτα ἡ Θεόσωμος ταφή. Ἡ Θεοτόκος ἐναγκαλιζέται τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰησοῦ καὶ καταφιλεῖ τὸ πρόσωπόν του ἢ μῖλλον τὴν παρεϊάν του, παρὰ δὲ τοὺς πόδας ὁ Ἅγιος Ἰωάννης κλητῆς ἐπὶ τῶν ἐσταυρωμένων χειρῶν τοῦ Ἰησοῦ καταφιλῶν αὐτάς. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰησοῦ ὁ λελατομημένος κενὸς τάφος ἐν βραίχῳ «καὶ λαβὸν τὸ σῶμα ὁ Ἰωσήφ ἐνετόλιξεν αὐτῷ σινδόνι καθαρῷ καὶ ἔθηκεν ἐν καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ ὃ ἐλατόμησεν ἐν τῇ πέτρῳ καὶ προκλισᾶς λίθον μέγαν τῇ θύρῃ τοῦ μνημείου ἀπήλθεν». (12).

Ἄνωθι τῆς παραστάσεως ταύτης ἡ Ἀποκνήλωσις. Δύο κλίμακες ἐκατέρωθεν τοῦ Σταυροῦ, ὧν ἡ μὲν μία στηρίζεται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ Σταυροῦ καὶ ἐπ' ἧς Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀρμαθαίας ἀποκαθελὼν τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐναγκαλιζέται τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ ὄμου, οὗ ἡ κεφαλὴ κλίνει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου τοῦ Ἰωσήφ καὶ ὁπισθεν αὐτοῦ ἡ Θεοτόκος καταφιλεῖ τὴν κρεμασθεῖσαν χεῖρα τοῦ Υἱοῦ τῆς καὶ ὁπισθεν αὐτῆς ἵστανται θεωροῦσαι Μαρία ἡ

11) Ἡ Μονὴ Λαυρίου, Ἄθηναι 1899, σελ. 20—21.

12) Ματθ. ΚΖ', 60. | Μάρκ. ΙΕ', 46 καὶ Λουκ. ΚΓ', 50.

τοῦ Κλωπᾶ καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ «ἐστήκασιν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ» (13) παρὰ δὲ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ἸΩ ἐργάζεται ἐσκυμμένος πρὸς ἐξαγωγήν τῶν ἐν ταῖς ποσὶν ἴλων· ἐπὶ δὲ τῆς πρὸς τ' ἀριστερὰ πλευρᾶς τρίποδος κλίμακος ὁ Νικόδημος καταγίνεται καὶ οὗτος πρὸς ἀποκνήλωσιν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς.

Ἔϊτα ἡ νῦν πύλη ἔχουσα μήκος 1.76 καὶ πλάτος 0.82 μ. ἥτις φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς εἰσοδος τῶν γυναικῶν.

Μετὰ τὴν Πύλην ταύτην ἡ τελευταία ἐν τῇ πλευρῇ ταύτῃ παραστάσις εἶναι ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰησοῦ ἡ Θεοτόκος ΝΗ ΘΥ καταφιλοῦσα αὐτὸν καὶ κλαίουσα, ὁπισθεν αὐτῆς Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔχουσα καὶ τὰς δύο χεῖρας τεταμέναις πρὸς τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δεομένη, καὶ παρ' αὐτῇ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ἸΩ ὀκκλητῆς καταφιλεῖ τὰς ἐσταυρωμέναις χεῖρας τοῦ Ἰησοῦ, ἄνωθι ἄνωγς τις καὶ ὁπισθεν δύο ἄλλα πρόσωπα· ἕως δ' ἄνωθι δύο ἄγγελοι ἱπτάμενοι. Αἱ ἐν τῷ πρώτῳ χρίσματι τῆς παραστάσεως ταύτης κεφαλὰι Θεοτόκου τε καὶ Ἁγίου Ἰωάννου εἶναι ἀρίστης τέχνης κατὰ τὴν ἡμετέραν ταπεινὴν κρίσιν.

Ἀριστερὰ τῆς πρὸς δυσμὰς κυρίως πύλης τοῦ Ναϊδίου ὑπάρχει παραστάσις τοῦ αὐτοῦ πλάτους μετὰ τὴν τῆς δεξιᾶς καὶ φέρει τὴν παραστάσιν τοῦ κολιούχου καὶ προστάτου τῆς Τραπεζοῦντος Ἁγίου Εὐγενίου, ὅστις ἐν διαφόροις ἄλλοις ναοῖς τῆς Τραπεζοῦντος ἐδύσκειται ὑπὸ διάφορα σχήματα, ἐνταῦθα ὅμως παρίσταται ὑπὸ ἐπισημοπικὸν σχῆμα (ἴδε εἰκόνα ἀρ. 6) μὲ γενειάδα κοντὴν καὶ τὴν κόμην κατερχομένην ἐπὶ τῶν ὤμων, ἔχον δ' ἅμα εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ στήθους διπλομένης πλευρᾶς τοῦ φορέματος αὐτοῦ τὰς πλαγίαις ἡμιπροσωπίας τῶν δύο αὐτοῦ μαθητῶν, δεξιὰ τοῦ Οὐαλεριανοῦ καὶ ἀριστερὰ τοῦ Κενιδίου, (14) ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ εὐαγγέλιον μετὰ σταυροῦ καὶ κάτωθι τοῦ στήθους ἐπὶ τοῦ φορέματος κόμημα. Ἄνωθι

13) Ἰωάν. ΙΘ', 25.

14) Ἔϊτα δὲ οἱ μετ' αὐτοῦ ἀκήσαντες μαθηταὶ δύο καὶ οὐχὶ τρεῖς, ἅν καὶ ἐν τῷ διατάχῳ λαμβάνω ἀναγινώσκωμεν:

· Τὸν Εὐγένιον καὶ συνάθλους συνάμα

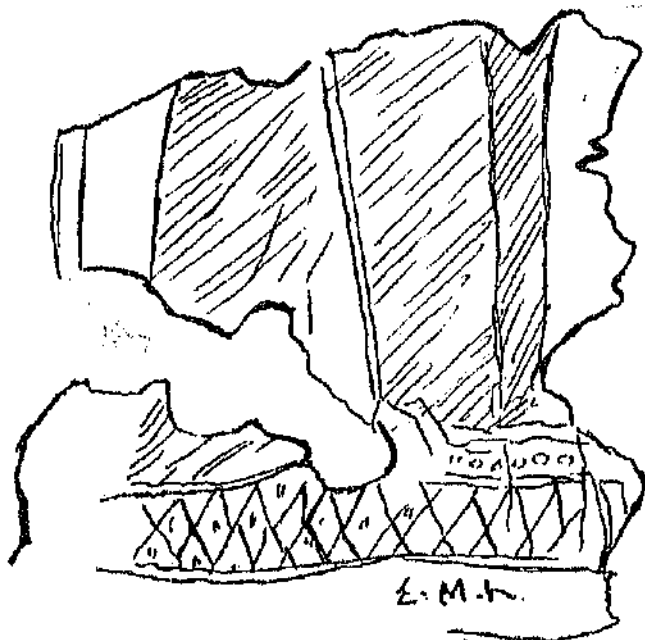
· δι' εὐγένειαν ψυχικὴν κτείνει ξίφος

διότι ὁ τέταρτος Ἀκύλιος προσετέθη αὐτοῖς τῇ στιγμῇ τῆς συλλήψεως τοῦ Οὐ

Εικόνη ἀρ. 2.

Σ. Μ. Η.

Εικόνη ἀρ. 3.

τῆς παραστάσεως ταύτης ἐξ οὐρανοῦ φαίνεται· χεῖρ ἐπυλογοῦσα αὐτόν.

*Ἄνωθι τῆς παραστάσεως ταύτης τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου ἐπιγραφή: Ἀρχὴ ρυεῖς ἐκ γῆς ὁ χρυσοῦς οὗτος θύτης (ιερέως) δεσυγενεῖ γνωρίμοις τότε τοῖς ἀδελκοῖς συνημιλλήθη νόοις συνῶν τοῦ τούτοις κερῶ βίω θνεσιν. Ἀμήν». (15)

Μετὰ τὴν παράστασιν ταύτην ἔρχεται ἡ ἀντηρίς, ἐφ' ἧς στήριζεται τὸ τόξον τῆς αὐτῆς ἐξοχῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ κλάτους ὡς τῆς δεξιᾶς.

*Ἐπὶ τῆς ἀντηρίδος ταύτης ὑπάρχει ἡ παράστασις τοῦ Ἁγίου Δαμιανοῦ, καὶ τελευταία ἐν τῷ ἐναπομένοντι κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην χώρῳ, 1,48 τοῦ μέτροι, μία ἀνωτέρου κληρικοῦ, ὡς ἐκ τῆς ἐπισημοῦ αὐτοῦ στολῆς δεικνύται, προσωπογραφία, ἧς δυστυχῶς τὸ ἄνωθι μέρος τοῦ σώματος εἶναι ὅλας ἐξήτηλον, μόνον δὲ σφύζεται τὸ ἄκρον τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, δι' ἧς κρατεῖ δίσκον (ἴδε εἰκόνα) καὶ ἐφ' οὗ σταυρὸς καὶ εἰς τὰς πλευρὰς τὰ στοιχεῖα Φ Χ Φ Π « Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι» καὶ κάτωθι τῶν ποδῶν ἡ ἡμεξήτηλος ἐπιγραφή: « Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Σάββα».

Κάτωθι τῆς ῥηθείσης προσωπογραφίας ὑπῆρχε καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ, ὅπερ, ὡς τὰ τοῦ Ἱεροτεκδίκου καὶ Ταβουλαρίου οὕτω καὶ αὐτὸ κατεσοκίφη.

*Ἐν τῇ πρὸς μεσημβριαν πλευρᾷ μετὰ τὴν παράστασιν τοῦ ἀνωτέρου κληρικοῦ ἡ ῥηθείσα τοῦ Νικηφόρου τελίντος τὰς δύο χεῖρας πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐπικαλουμένου τὰς εὐλογίας αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν παράστασιν ταύτην τοῦ Νικηφόρου μέχρι τῆς ἐν τῇ

αλεξανδοῦ ὁμολογίας εἰσὲν Χριστιανὸν καὶ συμμεμνησθέντα μετ' αὐτῶν τῇ 21ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 229 ἔτους μ.Χ. Ὅτι δὲ ἦσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ δύο καὶ οὐχὶ τρεῖς δεικνύται καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Λυσίου ἀνακρίσεων καὶ ἐκ τοῦ Κωνστανίου :

*Τοὺς εἰσεβεῖς καὶ θεοφόρους μάρτυρας τοὺς ἐπὶ γῆς ἐγκαταλιπόντας ἅπαντα, συνελθόντες εὐφημήσωμεν ὡς ἀστέρας φαιδρούς Ἐδύκιον, Ἰκανίδιον, Οὐαλεριανόν, σὺν τούτοις δὲ καὶ Ἀνέλιαν κατασταψάμενοι ἠτιμώντες τὴν τετραρροθμόν».

15) Ἄπασαι σχεδὸν αἱ ἐν τῷ Ναϊδίῳ τούτῳ ἐπιγραφαὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Μ. Παρανίκα (Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος τόμ. ΚΘ', σελ. 299.

πλευρᾷ ἐκείνῃ ἀντηρίδος ἄπασαι αἱ ἄλλαι παραστάσεις εἶναι ὅλως ἐξίτηλοι.

Ἐπὶ τῆς ἀντηρίδος ἡ παράστασις τοῦ *ἱερομάρτυρος Ἰωσήφ* (16) μεσήλικος (ὡς εἰκόνα ἀρ.2), μὲ κωντὴν γενειάδα, φέροντος ἐπισκοπικὴν περιβολήν· καὶ τὴν μὲν ἀριστερὰν ἔχει πρὸς τὰ κάτω νεύουσαν, διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ τὴν ποιμαντορικὴν ῥάβδον. Δυστυχῶς ὅμως τῆς παραστάσεως ταύτης εἶναι ὅλως ἐξίτηλος ἡ κοιλιακὴ χώρα ὡς καὶ ἐν τῇ εἰκόνι δεικνύται. Πρὸς τὰ δεξιὰ ἡ ἐπιγραφή:

«*Ἱερομάρτυς Ἰωσήφ π. Σεπτιμβρίου, ἔτος τ(σαμπι)ντζ (1419) καὶ Κ(ύριε) βοήθει τῷ δούλῳ τοῦ Θεοῦ Ἰωσήφ . . .*»

Μετὰ τὴν ἀντηρίδα ἡ παράστασις τοῦ *Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου* φέροντος τὸν τρίγωνον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ μανδύαν κάτωθι παρὰ τὸν δεξιὸν αὐτοῦ πόδα ὑψίσταται ἡ ἐπιγραφή:

«*Ἄγιος τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου τοῦ Μαρῆ*»

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ ἔχων συννηναμένους τὸν μέγαν δάκτυλον μετὰ τοῦ παραμέσου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ εὐλογητικὸν ἐκτετυλιγμένον, οὐ ἀτυχῶς τὰ γράμματα εἶναι ὅλως ἐξίτηλα.

Τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ἐκφρασώμεν τὴν ἀπορίαν ἡμῶν εἰς τὸ πᾶν ὁ σφοδρὸς μεσαιωνοδίτης Μ. Παράνικας τόσον ἐπιπολαιῶς ἔγραψεν ὅτι ἡ ὑψηλὴ ἐπιγραφή εὗρηται ἐπὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν (17) ἀπὸ ἀπ' ἐνὸς μὲν φέρει τὰ γράμματα ΙΩ (Ἰωάννης) καὶ ἀπ' ἑτέρου τὸ συνεντυγμένον αὐτοῦ ἐπίθετον ΟΠΡ ΟC (ὁ Πρόδρομος) κωνηδόν.

Παραπλεύρως τούτου εἶναι ἡ *Ἁγία Ἄννα* ἐν μεγάλῃ στήματι καὶ φυσικῶς ὡς ἔγγιστα μεγέθει. Κάθηται ἐπὶ ἔδρας καὶ κρατοῦσα ἐν ταῖς ἀγκύλαις τὴν Θεομήτορα θηλάζει αὐτὴν διὰ τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ.

«*Ἀγαλλιάσθω οὐρανός, γῆ εὐφραίνεσθω· ὁ τοῦ Θεοῦ γὰρ οὐρανός, ἐν γῇ ἐτέχθη, ἡ Θεόνημος αὐτῆ ἔξ ἐπιγγελίας. Ἡ στείρα βρέφος θηλάζει τὴν Μαριάμ . . .*»

16) Καὶ περὶ τοῦ ἱερομάρτυρος τούτου οὐδεμίαν μνηεῖα γίνεται ἐν τοῖς νῦν Ἐσχατολογίαις, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῷ τῆς Τραπεζουναζῆς Ἀυτοκρατορίας Ἐσχατολόγιῳ, ὕπερ δυστυχῶς ἔνεκε τῶν περιστάσεων δὲν ἦδυνήθημεν εἶνα εὑρωμεν.

17) Ἑλλ. Φιλ. Σόλλ. Τόμ. ΚΘ', σελ. 299.

«*Μακαρία ἡ μήτηρ Ἄννα, ὅτι τὴν Μητέρα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐβλάστησε. Μακάροι οἱ μαστοί, οἷς ἐθήλασαν τὴν γαλακτοτροφούσαν τὸν τρέφοντα πᾶσαν πνοήν . . .*» (ὕμν.).

Καὶ μετὰ ταύτην ἄπασαι αἱ ἐν τῇ πλευρᾷ ἐκείνῃ ἀνωγραφικαὶ παραστάσεις εἶναι κακοστραμμένα.

Ἐπὶ τῶν τῆς *Ἁγίας Πύλης* δύο παραστάδων δεξιὰ μὲν ὁ *Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος* μετὰ τὴν ἀσκητικὴν του περιβολήν καὶ ἀριστερὰ *Θεοτόκος ἡ Γοργοπήμοος*, παρ' ἧ ἐν τῇ κάτωθι χάσματι τῆς παραστάσεως ἡ ἡμιεξίτηλος ἐπιγραφή, ἐν τῇ ὡς εἰπομεν ἀνωτέρῳ, γίνεται μνηεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ *Νικηφόρου*.

Τὸ *Ἱερὸν Βῆμα* μήκους 2.90 καὶ πλάτους 2.40 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου. Ἐν τῷ μέσῳ ἡ *Ἁγία Τράπεζα* ἐνὸς μέτρου μήκους καὶ 0.88 πλάτους, ἐπὶ δὲ τῆς πλευρᾶς τῆς προσώψεως ἡ ἐπιγραφή: «*Ἐπερ εὐχῆς καὶ σωτηρίας καὶ ἀφέσεως (τῶν) ἁμαρτιῶν (τοῦ δούλου) τοῦ Θεοῦ Γεηγορίου πρεσβυτέρου ἁμαρτωλοῦ. Ἀμήν*».

Ἄνωθι τοῦ καμαρωτοῦ ἀνοίγματος, δι' οὗ ἐκ τοῦ *Ἱεροῦ Βήματος* βαίνει τις εἰς τὴν *Ἱερὰν Πρόθεσιν* ὑπάγχει ἡ ἡμεῖς αὐτῶν ἐπιγραφή:

«*Ἐπερ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν Νικηφόρου πρεσβυτέρου*» (18)

Καὶ ἄνωθι τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὑπάρχουσιν ὡς ἐν οὐκίτην ἀνωγραφικῶν κεκαλυμμένων ἔνεκε πυκνοῦ κωνοῦ κωνηδύλων καὶ κηρῶν, τοῦθ' ὕπερ *οὐκίτην εἶα με καθύδεν*, διὰ ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐσκεπτόμεθα τίτι μέσῳ θὰ μᾶς ἦτο δυνατόν εἶνα ἴδωμεν οἷα εἶναι. Ἐπιήλθεν ὅμως κατὰ νοῦν μέσον τι δι' οὗ καὶ ἐπετύχθημεν τοῦ σκοποῦ ἡμῶν ἀποκαθάρσαντες πρὸς στιγμὴν καὶ κατ' ἐπανάληψιν αὐταῖς, ἀνεκαλύψαμεν ὁλόκληρον παράστασιν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: «*Ἡ Κοίμησις τῶν Ἁγίων καὶ Δικαίων Ἰωαννῆ καὶ Ἄννης* (ὡς εἰκόνα ἀρ. 4) καὶ οὐκί μόνον *Κοίμησιν Ἁγίους Ἄννης*, ὡς γίνεται μνηεῖα ἐν ταῖς *Συναξαρισταῖς* καὶ *Μηνιαῖοις*, καὶ ἦν οἱ ἡμέτεροι ζωγράφου, ὡς μὴ γενομένης οὐδεμιᾶς μνηεῖας ἐν τῇ *Ἐπιγραφῇ τῶν Ζωγράφων*, ζωγραφίζουσιν ἐπὶ τῇ βάσει ξένων παραστάσεων.

Περὶ τῆς παραστάσεως ταύτης δυνάμεθα ἐν πεποιθήσει νὰ

18) Κάτωθι τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐπὶ τοῦ διαπέδου ὑπάρχει ἡ μνημονευθεῖσα ἐπὶ τῆς κρούτης, δι' ἧς κατήλθομεν εἰς αὐτήν.

εἶπωμεν ὅτι ἂν ὄχι ἡ μόνη, εἶναι ὁμῶς μία τῶν σπανιωτάτων.

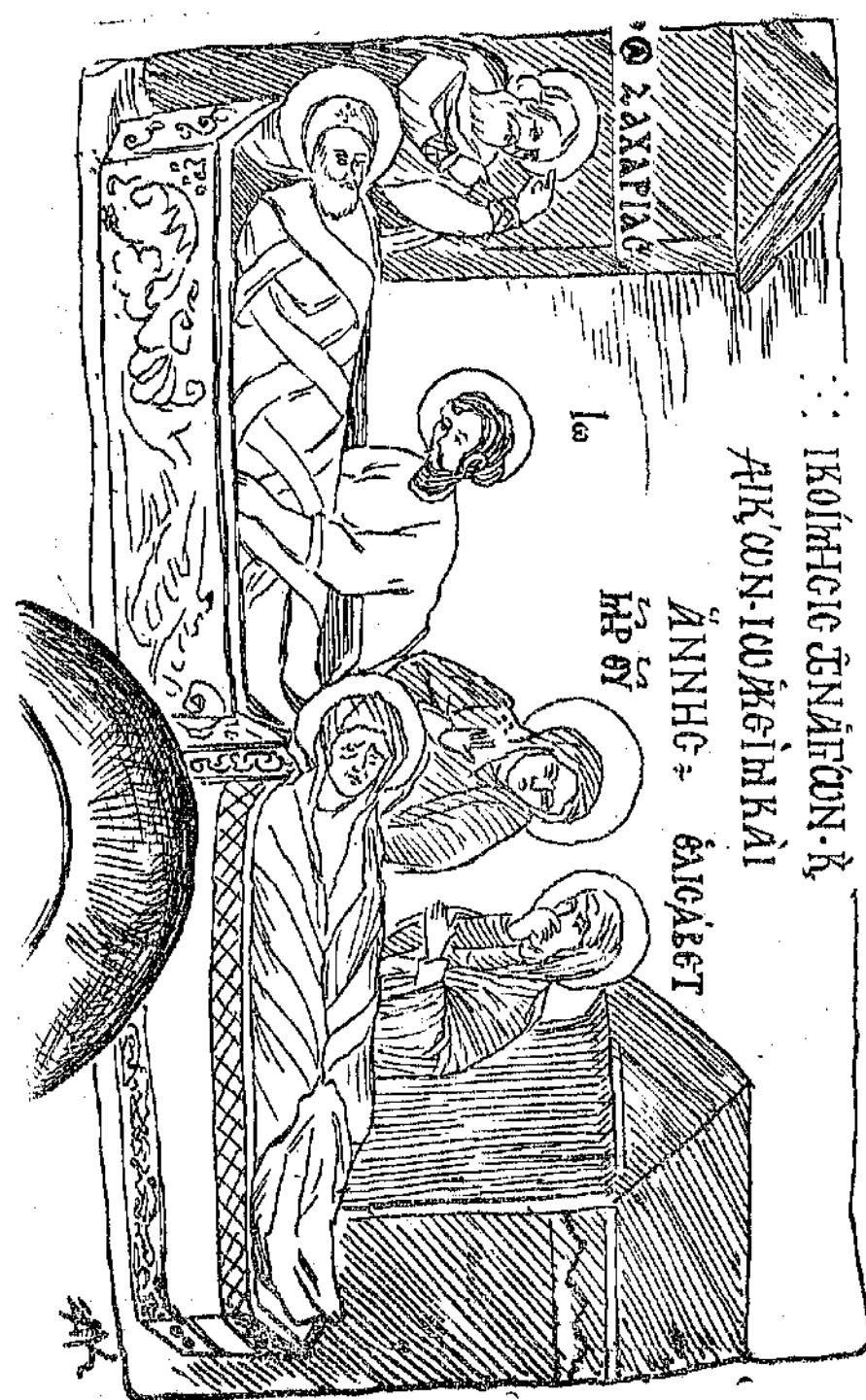
Ἐν τῷ *Μεγάλῳ Συναξαριστῇ* τοῦ Κ. Δουκάκη ἐπὶ τῇ *Κοιμῆσει τῆς Ἁγίας Ἄννης*, 25 Ἰουλίου, ἀναγινώσκουμεν «... Ἡ μὲν Θεομήτωρ Ἄννα κατὰ τὴν παράδοσιν ἔζησεν 69 ἔτη, ὁ δὲ σύζυγος αὐτῆς Ἰωακείμ 80. Τίς δὲ ἐκ τῶν δύο ἀπέθανε πρότερον, οὐδὲν οὐδείς ἀναφέρει, εἰμὴ ὅτι ἡ Θεοτόκος ἀπορραπίσθη τῶν γονέων τῆς τῷ ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς ἡλικίας αὐτῆς, ὅτε διέτριβεν ἔτι ἐν τῷ Ναφῷ· τὰ αὐτὰ δὲ κατὰ λέξιν ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῷ *Ἐρολογίῳ* (25 Ἰουλίου).

Ἐκατ' ἀρχαίαν τῆς ἐκκλησίας παράδοσιν γεννηθεῖσα ἡ Θεοτόκος ἔξ ἐπαγγελίας περὶ τὸ 16 ἢ 17 ἔτος πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, ἐκ στερηθέντων καὶ προβεβηκότων τὴν ἡλικίαν γονέων, τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννης· ὧν ὁ μὲν κατήγετο ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τοῦ Δαβὶδ, φυλῆς Ἰούδα· ἡ δὲ Ἄννα ἐκ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τοῦ Λευὶ, θυγατήρ Ματθάν τοῦ ἱερέως καὶ Μαρίας (19) τριετίξουσα δὲ κατὰ τὴν ὑπὸ γονέων αὐτῆς ὑποσχέθεισαν εὐχὴν προσήνεχθη τῷ Ναφῷ, ἔνθα τῷ Θεῷ ἀριερωθεῖσα διέτριβεν ἔνδεκα ἢ δωδέκα δλόκληρα ἔτη μέχρι τοῦ 14 ἢ 15 τῆς ἡλικίας αὐτῆς· καὶ τότε ἡ κόρη τελεία, ἐκ κοινῆς τῶν ἱερέων βουλῆς, τῶν γονέων αὐτῆς ἤδη πρὸ τριῶν ἐτῶν τεθνημότων ἐμνηστεύθη τῷ Ἰωσήφ. (Ἐρολ. 8 καὶ 21 Σεπτεμβρίου).

Ἐκ τῶν ρηθέντων λοιπὸν οὐδὲν δριστηκὸν καὶ ἐνδιαφέρον βλέπει ὁ ἀναγνώστης περὶ τῆς ἡμέρας τῆς *Κοιμήσεως* των, εἰμὴ ἁπλῶς ὅτι: ἡ Θεοτόκος ἀπορραπίσθη ἀμφοτέρων τῶν γονέων τῆς τῷ ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς ἡλικίας τῆς καὶ τῶν γονέων αὐτῆς πρὸ τριῶν ἐτῶν τεθνημότων, ἔξ ὧν δῆλον γίνεται μόνον ὅτι τῷ αὐτῷ ἔτει οἱ γεννήτορες αὐτῆς ἀπέθανον καὶ οὐδὲν πλέον, ἴητοι, ἂν συναπέθανον τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἢ ὄχι.

Ἡμεῖς δισταζόμεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ βυζαντινὸς μας ζωγράφος

19) Κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν, ἄτεκνος ἦν καὶ στείρα ἡ Θεομήτωρ Ἄννα, καὶ προβεβηυῖα τὴν ἡλικίαν, αὐτὴ τε καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς Ἰωακείμ· διὸ καὶ λυπούμενοι διὰ τὴν ἑαυτῶν ἀτεκνίαν ἐδέοντο τοῦ Θεοῦ μετ' ὑποσχέσεως, ἵνα, εἰάν ποτε αὐτοῖς καρπὸν κοιλίας, προσενέγκωσιν αὐτῷ δῶρον τὸ γεννηθέν. Ὁ δὲ Θεὸς ἐπακούσας τῆς δεήσεως αὐτῶν, ἐμνήσεν αὐτοῖς δι' Ἀγγέλου τὴν ἐξ' αὐτῶν τῆς Παρθένου γέννησιν· καὶ οὕτω συλλαβοῦσα ἡ Ἄννα ἐκ θείας ἐπαγγελίας, κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἠξιώθη γενέσθαι μήτηρ τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν (Ἐρολόγ. 9 Σεπτεμβρίου).

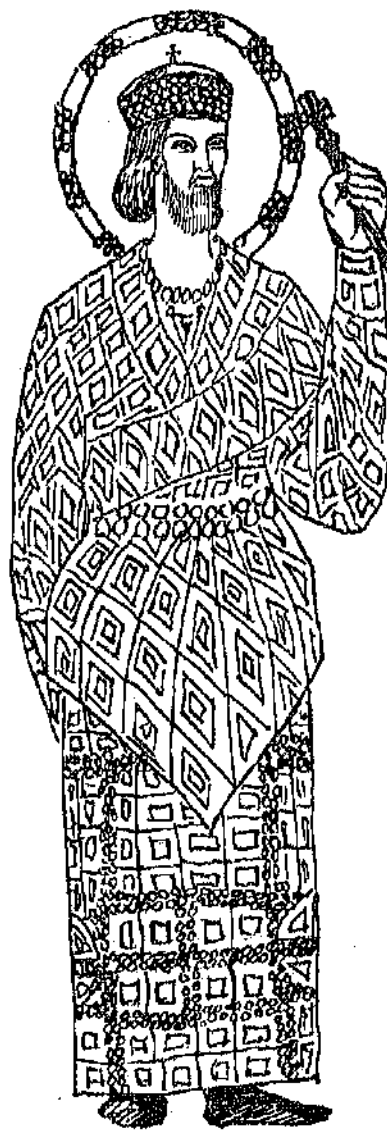
φρος ἔχων ὑπ' ὄψιν διτι τῷ αὐτῷ ἔτει ἀπέθανον οἱ γεννήτορες αὐτῆς προσέβη εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἐν λόγῳ παρουσιάσεως, καὶ οὐτε ἂν ἐπὶ ἄλλης ὁμοιομόρφου χωρὶς νὰ ἦτο βέβαιος περὶ τούτου, ὑπερ θεωροῦμεν πρὸς τὸ παρὸν ἀπίθανον, διότι ἐν οὐδεμιᾷ τῶν αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς ἐναπομεινασῶν, ἔξ ὧσων εἶδομεν, παραστάσεων ὑφίσταται μία τοιαύτη ἔστω καὶ μόνης τῆς Κοιμήσεως τῆς Ἁγίας Ἄννης διὰ νὰ παραβάλλη τις ταύτας πρὸς ἐκείνην.

Ὁ βυζαντινὸς μας ζωγράφος ὑποθέτομεν ὅτι θ' ἀνέγνωσεν ἢ ἐν Ἑορτολογίῳ ἢ Συναξαριστῇ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μίαν ὁμοιομόρφον σημείωσιν τῆς ἐν τῷ ῥηθέντι Συναξαριστῇ τοῦ κ. Δουκάνη δημοσιουθείσης ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῆς *Δυναξέως τῶν Λιμαίων καὶ Θεοπατόρων Ἰωακείμ καὶ Ἄννης* τελουμένης τὴν 9 Σεπτεμβρίου: «*Ἡ γὰρ μνήμη τῆς αὐτῶν τελειώσεως ἐορτάζεται κατὰ τὴν εἰκοτὴν πέμπτην Ἰουλίου*» καὶ ἐπὶ τῇ βίῳ αὐτῶν ἴσω; προσέβη εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἐν λόγῳ παρουσιάσεως, διότι ἄλλως τοῦτο καθ' ἡμᾶς δὲν ἐξηγεῖται. Δυστυχῶς ὁμοίως ἡμεῖς τὴν σήμερον οὐτε τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἦτοι 25 Ἰουλίου, ἀγομεν τοιαύτην ἐορτήν, οὐτε ἐν τῷ ῥηθέντι Συναξαριστῇ τοῦ κ. Δουκάνη, οὐτε ἐν τῷ Ἐορτολογίῳ οὐτε ἐν τῷ Μηνιαίῳ καὶ οὐτε ἐν τῷ Βυζαντινῷ Ἐορτολογίῳ τοῦ κ. Μ. Γεδεῶν γίνεται μνεῖα περὶ τῆς συγκοιμήσεως αὐτῶν παρὰ ἀπλῶς μόνον *Ἡ Κοίμησις τῆς Ἁγίας Ἄννης*.

Τὴν δαισιωκὴν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου διασάφηναι ἐπαφίνομεν εἰς τοὺς εἰδικῶς περὶ τὴν θεολογίαν ἀσχολουμένους ἵνα μὴ διαφωτίσωσιν ἂν ἐκοιμήθη ἀθημερὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Ἁγίας Ἄννης καὶ ὁ Ἰωακείμ ἢ οὐ; καὶ εἰν *ναί* διατὶ ἐν τοῖς τῆς ἡμέρας ἐκείνης τροπαρίοις οὐδεμίαν μνεῖα γίνεται καὶ περὶ Ἰωακείμ; εἰν δὲ *τοῦναντίον* πρέπει νὰ δρῶσιν ἡμῖν τὴν ἡμέραν τῆς Κοιμήσεως καὶ συντάξωσιν ἅμα τοὺς καταλλήλους ἕμνους, διότι ὡς ἡ Ἁγία Ἄννα ὑπῆρξε μήτηρ τῆς Θεομήτορος αὐτοῦ καὶ ὁ Ἰωακείμ ὑπῆρξε πατὴρ αὐτῆς.

Ἐν τῇ ἐν λόγῳ παρουσίᾳ βλέπομεν τὸ ἱερὸν σῶμα τοῦ Ἰωακείμ ἠπλωμένον ἐπὶ νεκρικῆς σοφοῦ, αἰτιοῦ δὲ τῆς κερματικῆς ἱστάμενον ὄρθιον τὸν Ζαχαρίαν(20) καὶ ἔχοντα τὴν μὲν δεξιάν ἐπὶ τῷ

20) Κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, στηριζομένων εἰς ἀρχαίαν παράδοσιν τὸν Ζαχαρίαν τοῦτον ἐφόνευσαν οἱ Ἰουδαῖοι, καθὼς ὁ Κύριος εἶπε πρὸς αὐτούς, μετὰ τὸ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου (Ματθ. ΚΓ', 35) διὰ δύο αἰτία. Τὸ μὲν, αἶ, καὶ μετὰ τὴν κόψιν τῆς Παρθένου Μα-

Σ.Μ.Κ.

(Εἰκὼν 5)

(Εἰκὼν 6)

(Εἰκὼν 7)

(Εἰκὼν 8)

Κ Ο Ν Σ Τ Α Ν Τ Ε ,

στήθους, τὴν δὲ ἀριστερὰν ὑψουμένην μέχρι κεφαλῆς, ἐφ' ἧς στήρι-
ζεται ὁ τῶν δακτύλων δείκτης, ἐπὶ δὲ τοῦ στήθους ἐσχυμένον
τὸν μνήστορα Ἰωσήφ ἐνειλοῦντα χειρίαις τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ.

Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἀγίου Ἰωακείμ τὸ ἱερὸν σῶμα τῆς
Ἀγίας Ἄννης ἠλωμένον καὶ τοῦτο ἐπὶ ἄλλης σοφοῦ, παρὰ δὲ τὴν
κεφαλὴν αὐτῆς παρίστανται κλαίουσαι ἡ Μήτηρ τοῦ Θεοῦ—κοιτῆ
βουλήσει τῶν ἱερῶν φαίνεται θὰ ἐκατέρωτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐκατέρῃ ἢ ἐκ
τοῦ Ναοῦ ἔξοδος διὰ τὰ παρενθεθῆ ἰς τὴν κηδεῖαν τῶν γονέων
της— καὶ παρ' αὐτῆ ἢ ἐκ μητρὸς πρωτεξιδέληρῃ της Ἑλισάβετ,(21)
ἀλολιζουσα καὶ ἔχουσα τὴν δεξιὰν καλίμην ἐπὶ τοῦ στόματος.

Ἡ Θεοτόκος φέρει ἐρυθρὸν μαφόριον(22), σύμβολον τῆς παρ-
θενίας αὐτῆς, διότι κατ' ἀρχαίαν τῆς ἐκκλησίας παράδοσιν τῶν Ἰ-
ουδαίων αἱ παρθένοι ἐφόρουσαν ἐρυθρὸν μαφόριον, αἱ δὲ γυναῖκες
λευκὸν εἰς διάκρισιν παρθενίας καὶ γάμου (Βασιλειῶν Β', κεφ. ιγ').

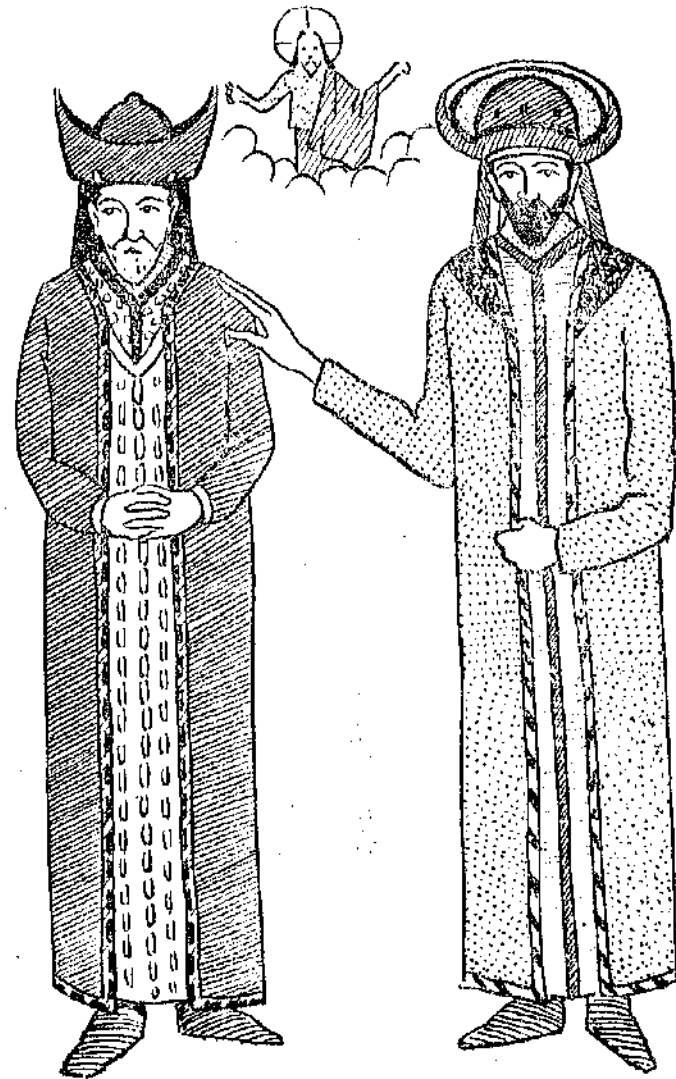
Περὶ διακριτικοῦ συμβόλου τῶν ἐγγράμων ἀπὸ τῶν παρθένων
παρ' οὐδενὶ τῶν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων ἀπηντήσαμέν
τι, ἐκτὸς μόνον ἐν ταῖς παρὰ τὸν Βόσπορον **Χηλαῖς** εἶδομεν ὅτι,
κατ' ἔθιμον τῶν ἐκεῖ, αἶμα παρθένοις συζευχθῆ ἔπρεπε πρὸς διάκρι-
σιν ἐκ τῶν παρθένων τὰ βάλμη περιδέριον ἔστω ἐν ἀνάγκῃ καὶ
χάλκινον(23).

ῥιάμ, ὁ Ζαχαρίας Παρθένον πάλιν ἰσχυρίζεται αὐτῆς, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν
παρθένων συνηρίθμει, (Βασιλ. Αδγ. εἰς τὴν Χρ. Γέννησιν). Τὸ δὲ, ὅτι ἐν τῷ
καιρῷ τῆς βεφοκτονίας (Λεκεμβρίου 29) οὐκ εἰσέθη Ἰωάννης ὁ υἱὸς αὐτοῦ
ἐπειδὴ ἡ γηραιά Ἑλισάβετ, παραλαβούσα αὐτὸν νηπιόζοντα ἐκρυπτεν ἐπιμε-
λῶς, ὡς εἰς μὲν ἄδηλον ποῦ, ἀλλ' εἰς τὴν ἔρημον πάντως, ὅπου, κατὰ τὸν
Ἐδαγγελιστήν, τὸ παιδίον ἠύξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, καὶ ἦν ἐν ταῖς
ἐρήμοις, ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ (Λουκ. Α', 80). Μὴ
εἰρηθέντος οὖν τοῦ υἱοῦ ἐφρονεύθη ὁ Πατήρ, διὰ προστάγματος Ἡρώδου
(Ἡέτρο. Ἀλεξάνδρ. Καν. ΙΓ'.) [ἐκ τοῦ Ὁρολογίου Σεπτεμβρίου 5].

21) Μήτηρ τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου. — Ἰωάννης σημαίνει
πλήρης χάριτος.

22) Ἡ Θεοτόκος ἐφόρει πάντοτε τὸ παρθενικὸν αὐτῆς Μαφόριον, ὅπερ
καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαρκιανοῦ καὶ Πουλχερίας ἐθήσασαυρίσθη εἰς τὸν ἐν τῇ
βασιλείᾳ τῶν πόλεων Ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, ἐξ οὗ καὶ οἱ ζωγραφῆται τὰς μὲν
Παρθένοους ἁγίας Μάρτυρας ζωγραφίζουσι μὲ ἐρυθρὸν Μαφόριον, τὰς ἰσάν-
δρους μὲ λευκόν, καὶ τὰς μοναζούσας μὲ μαῦρον.

23) Ἑλλ. Φιλ. Σόλλ. τήμ. ΚΘ', σελ. 310.

ΠΡΩΤΟΤΑΒΟΥΛΑΡΙΟΣ

ΠΡΩΤΕΚΔΙΚΟΣ

ΣΗΜ. — Τὸ χροῖμα τοῦ μανδύου τοῦ μὲν Πρωτοταβουλαρίου
εἶναι βαθύ πορφυροῦν, τοῦ ἀντεριῦ τοῦ δὲ κίτρινον. Τοῦ δὲ
Πρωτεκδικοῦ ὁ μανδύος καὶ τὸ ἀντερί εἶναι χρώματος κυανοῦ,
τὸ δὲ κάλυμμά του χρώματος πορφυροῦ.

Ἐν τῇ περὶ οὗτοῦ λόγῳ παρουσιάζει βλέπομεν τὸ ἱερὸν σῶμα τῆς Ἁγίας Ἄννης ἠπλωμένον ἐπὶ τῆς νεκρικῆς σοφοῦ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ περιλημένου συντρόφου τοῦ βίου αὐτῆς, τὸ πρόσωπον μὲ πλήρη ἔκφρασιν μητρικοῦ ἄλγους ἐπὶ τῷ ἀποχωρισμῷ ἀπὸ τῆς Θεόπαιδος καὶ ἐσωτερικῆς εὐγνωμοσύνης καὶ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Ὑψιστον ἢ δὲ σεμνότης καὶ ὁ ἄχθος χρωματισμὸς τῆς νεκρικῆς αὐτῆς ὄψεως καὶ ἡ ἐν γένει τοῦ βίου ἔργου ἔκφρασις καθιστῶσι τὴν παράστασιν ταύτην ἐν τῶν σπουδῆς καὶ τέχνης ἀριστουργημάτων καὶ ἰδίᾳ τῆς ζωγραφικῆς.

Ἐπὶ τῇ πρὸς τοὺς πόδας τῆς σοφοῦ τῆς Ἁγίας Ἄννης ἀντηρίδος ἡ εἰκὼν *Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου*, μήκους 1,43 τοῦ μέτρου, φέροντος τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα μετὰ σταυροῦ (ἴδε εἰκόνα ἀρ. 5) καὶ ἔχοντος τὴν μὲν δεξιὰν πρὸς τὰ κάτω, διὰ δὲ τῆς ὑψουμένης ἀριστερᾶς κρατεῖ τὸ σκήπτρον.

Κατὰ ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην φαίνεται ὅτι ἐπειδὴ ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος κατελύθη ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ δὲ Τραπεζούντιοι μαθόντες ὅτι Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἔπεσε μαχόμενος ὑπὲρ *πίστεως καὶ πατρῶδος* ἔσπευσαν νὰ θεωρήσωσιν αὐτὸν ἐθνικὸν Μάρτυρα διὸ καὶ προσέβησαν εἰς τὴν ἀπεικόνισιν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀρχαιότατῳ Ναυδίῳ μεταξὺ τῶν ἁγίων, ὡς ἔπραττον οἱ προπάτορες ἡμῶν θεωροῦντες τοὺς τοιοῦτους ὡς ἡμιθέους.

Εἰς τὴν ἔναντι ἀντηρίδα εἶναι ἡ παράστασις τοῦ *ἁγίου Νικολάου*.

Εἰς τὸ κεντρικὸν ἀψιδωτὸν παράθυρον τοῦ *Ἱεροῦ Βήματος* ἀριστερὰ ὁ προφήτης *Ἠσαίας* τὴν μὲν δεξιὰν ἔχων πρὸς τὰ ἄνω εὐλογεῖ, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ τὴν προφητικὴν αὐτοῦ ῥῆσιν: «*Τάδε λέγει Κύριος· ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται . . .*» (Ἠσαίας, κεφ. ΙΑ' 1).

Δεξιὰ δὲ ὁ προφήτης *Ἰερειάς* καὶ οὗτος τὴν μὲν δεξιὰν τείνων πρὸς τὰ ἄνω εὐλογεῖ, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ κρατεῖ τὴν προφητικὴν αὐτοῦ ῥῆσιν: «*Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεῖρε πάσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν*» (Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ . . .) (Ἰερειάς, κεφ. Γ', 35).

Εἰς τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἀψιδωτὸν παράθυρον δεξιὰ μὲν ὁ προφήτης *Ἰεζεκιήλ*, τείνων καὶ οὗτος τὴν μὲν δεξιὰν πρὸς τὰ ἄνω

αὐλογοῖ, τῇ δὲ ἀριστοτελεῖ κρατεῖ τὴν προφητικὴν αὐτοῦ ῥῆσιν: «*Ἡ αὐτὴ ἀπὸ κεκλεισμένης ἐστὶν, οὐκ ἀνοιχθήσεται, καὶ οὐδεὶς οὐ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς· καὶ ἐστὶν κεκλεισμένη...*» (Ἰεζεκιήλ, κεφ. ΜΙ', 27), ἀριστερά δὲ τῆς εἰκότος ἄλλος προφήτης οὐ δυστυχῶς ἢ μὲν παρῶστασις ὄλως ἠφρατισμένη, ἢ δὲ προφητικὴ ῥῆσις σχεδὸν ἐξίτηλος.

Καὶ εἰς τὸ πρῶν: τὰ δεξιὰ ἀμφιδωτὸν παράθυρον φαίνονται μὲν καὶ ἐν ταῖς δυοῖς πλευραῖς ἔχνη ἑνὸς προφήτου, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐκ μὲν τῶν ἀγιογραφιῶν μόνον ἔχνη ὑφίστανται καὶ ἐκ δὲ τῶν ῥήσεων αὐτῶν μόνον τοῦ ἑνὸς ἀλλὰ καὶ αὐτῆ ἡμεξίτηλος.

Ἄνωθι τῆς κεφαλῆς ἑνὸς ἐκάστου τῶν προφητῶν τούτων ὑπάρχει ἀστὴρ μετὰ ὀκτὼ ἀκτίνων.

Ἐν τῷ *Ἰερῷ Βήματι* ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι παραστάσεις ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ θόλου· δυστυχῶς ὅμως δὲν δυνάμεθα περὶ αὐτῶν ν' ἀποφανθῶμεν, καθότι ἡμιοβρασιμένοι ἢ ὄλως ἐξίτηλοι εἶναι.

Τὸ μεταξὺ τοῦ *Ἰεροῦ Βήματος* καὶ τῶν ἄλλων δύο κογχῶν διαχώρισμα μιᾶς ἐκάστης εἶναι πλάτους 1.10 τοῦ μέτρου. Καὶ ἡ μὲν *Ἰερά Πρόθεσις* εἶναι μήκους 2.30 καὶ πλάτους 1.30 μ. τὸ δὲ ὡς μικρὰ *Πρόθεσις* χρησιμεῦσιν μήκους 0.75, ὕψους 0.85 καὶ βάθους 0.65 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου· τὰ αὐτὰ μέτρα ἔχει καὶ ἡ δεξιὰ κόγχη ἡτοι τὸ *Διαμονικόν*. Ἀμφοτέρων τῶν κογχῶν τούτων οὐδ' ἔχως ἀγιογραφίας σχεδὸν φαίνεται καὶ οὔτε γνωρίζομεν ἂν καὶ αἱ κόγχαι αὗται ἔφερον ὀνόματα ἀγίων ὡς συμβαίνει εἰς πλείστοις τρικόγχους ναοὺς.

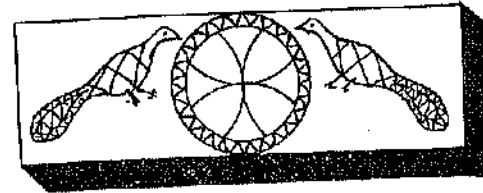
Περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς προσόψεως τῆς πύλης—τῆς ὡς εἰσόδου τὸ πάλαι τῶν γυναικῶν ὑφ' ἡμῶν θεωρουμένης—ἀναγλύφου, περὶ οὗ ὁ μὲν Π. Τριανταφυλλίδης ἐν παρόδῳ γράφει «... σφίζει δὲ ἐπὶ τῆς πύλης ἀνάγλυφόν τι μαρμαρίνον ἑλληνικὸν μικροῦ λόγου ἄξιον καὶ καὶ ἐπὶ τοῦ χρόνου διεσπαρμένον...» (24) ὁ Σ. Ἰωαννίδης, ἐκτενεστέρον πως: «... ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ ὀπίου (ναΐδιου) εἶναι καὶ ἀνάγλυφον μέγα παριστῶν γυναῖκα ἔχουσαν οὐρανὸν ἔχθυσ, τὸ ὁποῖον ἴσως εἶναι προσωποποιήσις τῆς πόλεως Τραπεζούντος...» (25), χωρὶς ὅμως νὰ ποιῆται μνηεῖαν τοῦ παρὰ τὴν κεφαλὴν πολεμιστοῦ (φρουροῦ) καὶ ὁ κ. Κ. Παπαμιχαλόπουλος: «... Ἄνωθεν τῆς θύρας σφίζεται ἡμιοβρασιμένον ἀνάγλυφον ἀρ-

24) *Ποιτικὰ* ὑπὸ Π. Τριανταφυλλίδου, σελ. 50.

25) *Ἱστορία Τραπεζούντος*, ὑπὸ Σ. Ἰωαννίδου σελ. 236.

χῆσον *ἄλλοθεν ποθεν* βεβαίως ληφθῆν, παριστῶν γυναῖκα ἐξηλωμένην, πιθανῶς τὴν Τραπεζούνταν, πρὸ αὐτῆς δὲ πολεμιστήν. Γράμματά τινα ὑπάρχοντα ἐπ' αὐτοῦ ἐγένοντο ἐξίτηλα καὶ λίαν δυσανάγνωστα...» (26) καὶ τούτου μὴ ποιουμένου μνηεῖαν περὶ τοῦ κείνου μέρους τοῦ σώματος τῆς γυναικὸς τοῦ παριστάνοντος ἔχθυσ, ὅστις φαίνεται θὰ ἦτο κατεστραμμένος· κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπισκέψεώς του.

Τὰ γράμματα περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ὁ κ. Κ. Παπαμιχαλόπουλος τῇ ἀληθείᾳ εἰσὶν εἰς τοιοῦτον βιβλίον ἐξίτηλα ὥστε ἀδύνα-

(Εἰκὼν 9)

τον νὰ διακρίνῃ τις καλῶς· ἔστω καὶ ἐν *ἄλλα*, ὡς δὲ καὶ τὸ κάτωθεν μέρος τοῦ σώματος τῆς γυναικὸς εἶναι κατεστραμμένον.

Περὶ τοῦ ῥωμαϊκῆς τέχνης καὶ οὐχὶ ἑλληνικῆς ἀναγλύφου τούτου, περὶ οὗ ὁ κ. Κ. Παπαμιχαλόπουλος, γράφει, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν *ἄλλοθεν ποθεν βεβαίως ληφθῆν*, κατὰ τὴν ἡμετέραν ταπεινὴν γνώμην δὲν μετεκομισθῆ *ἄλλοθεν ποθεν*, παρὰ θὰ ἦναι ἐν ἐκ τῶν τοῦ ἐκείνου πάλαι ῥωμαϊκοῦ εἰδωλίου, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἀναγλύφου, διότι ὅπως οἱ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος ὅτε ἀνήγειρον ναοὺς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἑτέρου, ἐφρόντιζον ἵνα εἰσαγάγῃσιν εἰς τὴν οἰκοδομήν τεῦ νέου κτιρίου τὸ ὕλικόν ἢ μίαν στήλην τοῦλάχιστον τοῦ ἀρχαίου διὰ νὰ ὑπάρχῃ ἱερὸν τι τοῦ παλαιοῦ καὶ εἰς τὸ νέον—ἡ παχυλὴ αὐτὴ καὶ ἀρχαία ἀνάμνησις ἐπίστευον ὅτι ἔχει ἐπίδρασιν καὶ γοητείαν εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς τὰ ἄλλα ἀριστουργήματα δι' ὧν εἰς τὴν καρδίαν ἵνα κοσμήσῃ τὰς κατοικίας τῶν Θεῶν—οὕτω τοῦτ' αὐτὸ ἐπιλοτιμοῦντο ἵνα κοσμήσῃ τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων—εἶτε πρὸς τὸ βλέπομεν καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, διότι ὁ ἀνθρώπος εἶναι πάντοτε ὁ αὐτός, ἢ εὐαίσθητος φύσις αὐτοῦ ἔχει πάντοτε τὰς αὐτὰς κλίσεις, εἴτε πρόκειται περὶ τοῦ Παρθενῶνος, εἴτε περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, εἴτε περὶ ἑνὸς ἀπλοῦ ναΐδιου, ἢ περὶ μιᾶς πτωχῆς λέμβου ἀλιέως θραυσθείσης ἐπὶ σκοπέλου, ἢ ἔστω καὶ ἐν συν-

26) *Περίγησις εἰς τὸν Πόντον*, ὑπὸ Κ. Παπαμιχαλοπούλου σελ. 201.

τριμμα ἔννοει ὁ παθὼν ἐκεῖνος ἀλιεύς ἵνα προσθέσῃ εἰς τὴν νεοπαγῆ αὐτοῦ λέμβον.

Τοιαῦτα οὐκ ὀλίγα παραδείγματα ἔχομεν ὡς μεταξὺ ἄλλων τὸ ἔσωθεν καὶ ἄνω τῆς κεντρικῆς ἐξωτερικῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ 'Αγίου Γεωργίου τοῦ Χρυσοκεραμέως (Τσεγκέλ-κιοι) ὑπάρχον ἐντετειχισμένον ἀνάγλυφον(27) καὶ ἡ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἔξω τοίχου τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι ναοῦ τοῦ 'Αγίου Γεωργίου *Τσαρτακλή* ἐντετειχισμένη διὰ γλυπτῶν κοσμημάτων πλᾶξ θαυρακίου(28) (ἴδε εἰκόνα ἀρ. 9) ἀνηκούσης βεβαίως εἰς ἐκεῖ που (ἐν τῇ περιφερείᾳ) θρησκευτικὸν οἶκον.

Ἄνωθι τῆς παραστάσεως τοῦ ἐν λόγῳ ἀναγλύφου ὑπάρχουσι ἐντετειχισμένοι διαφόρων σχημάτων σταυροί, οὓς ἀπεικώπησαν οἱ προκάτοχοί μας διὰ λόγους οὓς ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν.

Ἡ ἐνείχσις τῶν σταυρῶν ἄνωθι τῆς παραστάσεως τῆς νεοῦδος φαίνεται ἡμῖν οἷον ὑποδηλοῦν τὴν ὑπὸ τοῦ Σταυροῦ καταπάτησιν τῆς εἰδωλολατρικῆς θρησκείας, ὡς οἱ Βυζαντινοὶ συνεείθιζον ἵνα θέωσι πάντοτε —εὐκαιρίας δοθησομένης— ἐπὶ σιμμάτων ἄλλων θρησκειῶν καὶ δὴ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ τὸν Σταυρόν (ἴδε εἰκόνας ἀρ. 7, 8), ὧν ἡ μὲνμία εἶναι μολύβδινος κόκκος περιδεραίου καὶ ἡ ἄλλη λαβὴς πηλίνου λυχνίσκου.

I. II. Μηλιόπουλος

Υ. Γ. Ἐπὶ τῇ ἀνακάλυψι τῶν ῥηθέντων προπατορικῶν ἡμῶν κειμηλίων καθῆκον ἐθεωρήσαμεν ὅπως εἰδοποιήσωμεν περὶ τούτων τὴν Α. Σαβασμιότητα τὸν ζηλωτὴν Μητροπολίτην κ. κ. Χρύσανθον, ὅστις καὶ ἔσπευσεν ἐπὶ τόπον καὶ ἐθαύμασε τὰς τοιαύτας

27) Ἑλλ. Φιλ. Σύλλ. Τόμ. ΚΘ', σελ. 226—227.

28) Μεταξὺ τῶν διαφόρων βεβηλώσεων καὶ τυμβωρυχιῶν εἰς ἃς προέβησαν οἱ Πανσλαῦσταί ἐν Τραπεζοῦντι, κατὰ τὸ ἐκεῖ χρονικὸν διάστημα τῆς κατοχῆς αὐτῆς (α) προσθετέον καὶ ταύτην ἦτοι τὴν κατεδάφισιν τοῦ ρηθέντος ἔξω τοίχου καὶ τὴν τοῦ θαυρακίου πλάμα εἰς μετατροπὴν ἄπλης πλακῆς τοῦ παρὰ τὸν ρηθέντα ναὸν λιθοστρώτου.

α) *ἄρτος; ἐφημερίς ἐν Κωνσταντινίᾳ 1918, ἀρ. 168, 188, 198 καὶ 190.

τεῖς· μάλιστα τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Α. Σαβασμιότητος ἐν τῷ ῥηθέντι Ναυδίῳ τῇ 9 Δεκεμβρίου, ἐπὶ τῇ τῆς *Συλλήψεως τῆς 'Αγίας Ἄννης* ἀρχιερατικῆς λειτουργικῆς μάλιστα καὶ συγκλητικῆς ἐκπῆρξεν ἰδίᾳ, ἡ σιγῆ ἦν ἐμνημονεύθησαν τὰ ὑφ' ἡμῶν δοθέντα ὀνόματα πρὸς μισιν τῶν ἐν τῷ Ναυδίῳ ἀναπαυομένων *Νικηφόρου πρεσβυτέρου* *ἁάβνου ἀρχιδιακόνου* καὶ *πρωτοιαβουλαρίου* καὶ *Θεοδώρου ἰδίου*, ἃ μετὰ τῶν τῶρων αὐτῶν ἐπὶ αἰῶνας εἶχον μείνη ἡμένα ἐκεῖ, ὡς δὲ καὶ τὸ τοῦ *Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου* εἰκὼν εὕρηται, ὡς ἄνωτέρω εἶπομεν, ἐν τῷ 'Ιερῷ.

Ὁ ἴδιος

Μαρτύρια προφανή τῆς ἐπελθούσης μετατροπῆς ἔχομεν πρῶτον μὲν τὰ εἰς πᾶσαν τὴν Γραικὴν συνεχῆ καὶ σύντομα ὑπομνήματα ἢ σχόλια τοῦ ἐκ Λύρας τῆς Νορμανδίας καὶ ἑβραϊστοῦ Φραγκισκανοῦ μόνιχοῦ **Νικολάου Λυρανοῦ** († 1340), καὶ τοῦ ἕξ Ἑβραίων προσηΐτου **Παύλου** τοῦ ἀπὸ Βουργος τῆς Ἰσπανίας († 1435), τοῦ συμπληρώσαντος τὰ ἐκείνου, ἔπειτα δὲ τὰ Λαυρεντίου Βάλλα († 1459) σχόλια εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, εἰς λατινικὴν μὲν μετάφρασιν αὐτῆς, ἀλλ' ex collatione graecorum exemplarium, καὶ τὰ ἐρμηνευτικὰ προβλήματα (propositiones de sensu litterali Sacrae Scripturae) τοῦ περιφήμου ἀρχιεραματιέως τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων Ἰωάννου Γέρωνος († 1429). Καὶ οὗτος ἀνομολογῶν τὰ πρωτεῖα τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας, τὸν καθορισμὸν αὐτῆς ἔξαυτᾶ ἀπὸ τῆς γνώμης τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῷ τρίτῳ τῶν προβλημάτων γράφων ταῦτα: *sensus litteralis iudicandus est prout Ecclesia a Spiritu Sancto inspirata, determinavit, et non ad cuiuslibet arbitrium.*

Ἄρα ἡ Ἁγία Γραφή, ἐν τοῖς ἀπορῶσιν εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν κατὰ Θεοῦ πολιτείαν, ἐρμηνευτέα συνφθὰ τῷ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἕξ ἀρχαίας παραδόσεως ἀνεγνωρισμένῳ κανόνι τῆς πίστεως (regula fidei) καὶ τῇ ὁμοφώνῳ γνώμῃ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων καὶ διδασκάλων, τοῦτο ἀπετέλει ἑκαταὶ ἀρχὴν ἐρμηνευτικὴν, θεωρία τε καὶ πράξις κρατούσαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς γνώρισμα δικαιοκρατικῶν τῆς ὀρθοδόξου ἐρμηνείας ἀπὸ τῶν αἰρετικῶν, ὑποδειχθεῖσα δὲ ἦδη ὑπὸ Ἑλληνιστοῦ καὶ Τερτυλλιανοῦ (§ 9) καὶ ἐκφρασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἱεροῦ Αἰθιόπιου (De Doctrina Christiana IV 2 quomodo distingendum aut pronuntiandum, consulatur regula fidei) καὶ ἐν τῷ 19ῳ κανόνι τῆς Πενθέκτης Συνόδου (691), εἶχεν εὖρει τὴν κλασικὴν αὐτῆς διατύπωσιν παρὰ Βιγκεντίῳ τῷ Ἀθηναίῳ († 450) (42) ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὑπομνηστικῶν αὐτοῦ (Pro catholicae fidei antiquitate etc. Commonitoria duo) *Scripturam Sacram pro sua altitudine non uno eodemque sensu universi accipiunt scriptores, sed ejus eloquia aliter alius interpretatar ... Idecirco necesse est, p. opter tantos tam varios erroris anfractus (περιγυγᾶς), ut propheticae et apostolicae interpretationis linea secundum ecclesiastici et catholici sensus normam dirigatur.*

42) Οὗτος ἐκαλεῖτο (Leriniensis) ὡς ἀδελφὸς μινῆς τινος τῆς Λερίνης (Lerina ἢ Lirinum) ἐκ τῶν λεγομένων ἱερῶν Lerini παρὰ τὴν Gallia Narbonensis

§ 15. Ἑρμηνεῖα καὶ Ἑρμηνευτικὴ παρὰ Διαμαρτυρομένους μέχρι τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος.

Ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἀρχεται νέα ἐποχὴ τῆς Ἑρμηνευτικῆς συνεπειᾶ τῆς ἐπελθούσης ἐν τῇ Δύσει μεγάλης ταύτης κινήσεως καὶ μεταβολῆς, καὶ τούτων ἕνεκα οὐ μόνον πλείονες ἐν σχετικῶς μικρῷ χρόνῳ συγγραφαὶ περὶ Ἑρμηνευτικῆς ἀναφαίνονται, ἀλλὰ καὶ ἑκδοτικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ἐξεταζόμενα εὐρίσκονται ὑπέρτεροι τῶν τῆς προηγουμένης περιόδου. Μόνον δὲν ἀκολουθοῦσι πᾶσαι μιᾶ καὶ τῇ αὐτῇ ἀρχῇ, ἀλλὰ παρ' ἣν ἔχουσι θεμελιώδη καὶ κοινὴν διαφορὰν πρὸς τοὺς Καθολικούς, τὴν ἀπόρριψιν τῆς *ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως* παρὰ τὰς Γραφάς, καὶ ταύτας εἰς μόνον τὰ *κανονικὰ* λεγόμενα περιοριζόμενας, παρουσιάζουσι διαφορὰς καὶ πρὸς ἀλλήλους, μᾶλλον ἢ ἦττον ἀναλόγους πρὸς ἃς ἔχουσι ἰδιότητα καὶ διαφορὰς αἱ ἐκκλησιαστικαὶ αὐτῶν καὶ κοινότητες, ἀπ' ὧν προέρχονται. Αἱ κεντρικώτεροι ἕξ αὐτῶν, ἢ: Λουθηρικὴ, ἢ Καλβινικὴ καὶ ἢ Ἀγγλικανὴ, κοινὸν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους τοῦτο, ὅτι περιορίζονται εἰς μόνον τὴν Γραφήν, περιοριζόμενα δὲ ἔξαιρουσιν ἐν ἀρχῇ τὴν θεοπνευστίαν αὐτῶν ἕξ Ἰσοῦ τοῖς Καθολοῖς, ἐὰν μὴ καὶ περισσώτερον αὐτῶν. (43) Κοινὸν ἐπίσης αὐταῖς εἶναι ὅτι ἀνεγνωρίζουσι μὲν κατ' ἀρχὴν πρὸς τὴν κατὰ γράμμα ἐννοίαν καὶ τινὰ μυστικὴν, ἀλλὰ τιμῶσιν ἐκείνην ὡς φύσει τε καὶ τάξει προτέραν. Ἐτερον κοινὸν αὐταῖς εἶναι ὅτι, ἀντὶ τῆς ἀνέκταθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κρατούσης ἀρχῆς τοῦ ἐρμηνεύειν τὰς γραφάς κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν καὶ τὴν ὁμοφώνῳ γνώμῃ τῶν Πατέρων, ἀνυποῦνται παρ' αὐταῖς εἰς ἰδιαιτέραν ἐρμηνευτικὴν ἀρχὴν ἢ καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ὁπωσδήποτε ἐξενηχθεῖσα γνώμη περὶ τῆς *σαφηνείας τῶν Γραφῶν*, (44) καὶ προβάλλεται ὡς κανὼν

43) Ἐπιθετοῦ Calvin. Instit. I. c. 7. q. 8. 1. — Limborch. Theolog. Christ. I. 4. 10. De inspiratione Scrip. Sacrae concludimus hinc, libros hosce a viris divinis scriptos, qui non tantum non errant, sed et, quia Spiritu Dei reguntur, in tradenda voluntate divina errare non potuerunt, qui, sicut non propria voluntate, sed instinctu Spiritus S. ad scribendum se accinxerunt 2 Pet. 1, 21; ita etiam in scribendo a Sp. S. directi fuerunt (2 Tim. 3, 6), adeo ut errorem nullum committere potuerint etc. Περὶ βλ. καὶ Consensus repetitus fidei verae Lutheranae, punct. 6.

44) Ἐπιθετοῦ Χριστοστόμου. Ὁμιλ. 36 εἰς τὴν 1 Κορ.—Ὁμιλ. εἰς τὸ Ἐπί τις

ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή, οὕσα ἐν συνόλῳ σαφής, ἀφείλει νὰ ἐρμηνεύῃ αὐτὴ ἑαυτὴν Scriptura Sacra sui ipsius legitimus interpret. Καὶ ἡ μὲν **σαφήνεια** νοεῖται οὕτως, ὅτι ὑπάρχουσι μὲν ἐν ταῖς Γραφαῖς καὶ τινα μυσηριώδη, ὑπερβαίνοντα τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν, παταχοῦ δὲ δὲν παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ σαφήνεια περὶ τὴν ἔκθεσιν καὶ πηρώσασιν τῶν πραγμάτων, ὅμως τὰ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἀναγκαιοῦντα, ἐν συνόλῳ λαμβανόμενα, εἶναι οὕτως ἐκτεθειμένα, ὥστε νὰ κατανοῶνται εὐχερῶς ὑπὸ παντός, γινώσκοντος μὲν τὴν ἐν ἡ ἀναγινώσκει γλῶσσαν, προσερχομένου δὲ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης φιλομαθείας καὶ ἐπιστασίας (45).

Ἡ δὲ ἐρμηνεία τῆς Γραφῆς **κατ' αὐτὴν τὴν Γραφήν** σημαίνει οὐ μόνον ἐξηγήσιν καὶ διασάφησιν τῶν ἀσαφῶν καὶ συνεπτυγμένων ἐκ τῶν σαφετέρων καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένων, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἐρμηνείαν **κατὰ τὸν κανόνα τῆς πίστεως**, ἀναλόγως βεβαίως νοουμένου τοῦ κριτηρίου τούτου τῆς ὀρθότητος τῆς ἐρμηνείας, καὶ τοῦ **κανόνος τῆς πίστεως** δηλοῦντος παρ' αὐτοῖς εἴτε **καθόλου** ἀρμονίαν τινὰ καὶ συμφωνίαν τῶν γραφικῶν νοημάτων πρὸς ἄλληλα, εἴτε εἰδικώτερον κεφαλαιώδη τινα περίληψιν τῶν κυριωτάτων τῆς πίστεως ἄρθρων, ὅσα ἦσαν ὡς εἰκὸς τὰ ἐν τοῖς συμβολικοῖς αὐτῶν βιβλίοις ὑπάρχοντα, ἀπορρέοντα δὲ κατ' αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς τῆς Γραφῆς. (46)

Οὐδὲ ἀρκοῦνται πάντες εἰς τὸ **ἐξωτερικόν** τοῦτο κριτήριον τῆς ὀρθότητος ἢ μὴ τῆς ἐξηγήσεως, ἀλλὰ παρὰ τὴν Γραφήν καὶ ὑπὲρ τὴν Γραφήν ἀποδεχόμενοι καὶ ἕτερον ἀμεσώτερον κριτήριον τῆς θερησκευτικῆς ἀληθείας, ἀπαιτοῦσι τὴν συμφωνίαν τῆς ἐρμηνείας πρὸς τοῦτο τὸ κριτήριον. Εἶναι δὲ τοῦτο κατὰ μὲν τοὺς ὀρθολογιστικώτερον θεολογοῦντας, τοὺς **Σωμιανούς**, ὁ **ὀρθὸς λόγος**, κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους,

ἐν Χριστῷ, καὶ τῆς κτίσεως, καὶ Ἰσιδύρου Πηλουσιώτου Ἐπιστολῶν βιβλ. Β', 5 καὶ βιβλ. Δ', 91.

45) Hollaz (ἐκ τῶν ὀρθοδόξων Λουθηρανῶν ψ1718). Examen theologiam accromaticum. S. S. dogmata fidei munitimque praecepta, cognita factique hominibus aeternam salutem addeperis necessaria, modo luculento verbisque adeo perspicuis proponit, ut ab homine docti, attento, praecconceptis opinionibus vacuo, et idiomatico quo Scripturam legit, gnaro, facile intelligi queat.

46) Confess. Helv. art. 2. Apol. Confess. August. (1530-31), art. 13. Ἐπιθι καὶ Joh. Gerhard Loci Theol. I, 53. II 424. καὶ Glassius Philologia Sacra pag. 408 (ἐκδ. Λειψ. 1705).

οὓς ἐπὶ τὸ μυστικώτερον καὶ ὑπερφυσικώτερον θεοσοφούντας, εἶναι ὁ **ἐν ἐκάστῳ πιστῷ ζῶν λόγος τοῦ θεοῦ**, ἢ ἡ **ἐνὶ ἐκάστῳ ἀμέσως ἰγγινόμενη ἀποκάλυψις**, ἢ ἄλλως, ἡ **ἐσωτερικὴ μαρτυρία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος** (testimonium Spiritus Sancti internum), ἢ ἡ **μαρτυρία τῆς συνειδήσεως τῆς ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος φωτισομένης** (47).

Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ μόνη τῇ Γραφῇ προσκείμενοι καὶ οὐδὲν ἄλλο κριτήριον παρ' αὐτὴν καὶ ὑπὲρ αὐτὴν ἀνεχόμενοι, καὶ οὗτοι δὲν εἶναι σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους ἐν πᾶσιν, καὶ ὅπως ὑπῆρχον οἱ ποιοῦμενοι διάκρισιν μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου ἐν ταῖς Θείαις Γραφαῖς, καὶ τὴν θεοπνευστίαν οὐτῶν εἰς τὰ οὐσιώδη καὶ καθάρια ἀναφέροντες, καὶ τοῦτο κατὰ τὸν νοῦν μᾶλλον ἢ κατὰ τὰς λέξεις, οὕτως ὑπῆρχον καὶ τοιοῦτοι, ὅτινες ὡς θεόπνευστα ἀποδεχόμενοι ἀδιακρίτως πάντα τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς, οὐ μόνον τὰς λέξεις, ἀλλ' οὐδὲ τὰς στίξεις καὶ τοὺς τονισμοὺς ἢ καὶ τοὺς φωνηεντισμοὺς (τοῦ νῦν ἑβραϊκοῦ κειμένου) ἐξῆρρον τῆς θεοπνευστίας, τινὲς δὲ καὶ περαιτέρω προβαίνοντες παρεδέχοντο ἀκρίβειαν ἢ καὶ τελειότητα κλασικὴν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ λεκτικὸν τῆς Κ. Διαθήκης (48), πάντες δὲ ἀπῆτουν ἀνάλογον ἐρμηνείαν, δουλεύουσαν τῇ γράμματι, κατὰ τὸ πλεῖστον ξηρὰν, λεπτολόγον καὶ σχολαστικὴν, ἀφορῶσαν ἐλάχιστα μὲν εἰς τὴν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ ἐποικοδόμησιν τῶν πιστῶν, μάλιστα δὲ εἰς τὴν ἐκ περιουσίας καταδρομὴν καὶ καταγώνισιν τῶν ἀντιφρονούντων. Τῶν τοιούτων ἐρμηνευτικῶν ἀρχῶν τῶν κρατουσῶν παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις λεγομένοις θεολόγοις τῶν ἐν λόγῳ ἐκκλησιῶν, διακρίεται αἱ ἀρχαὶ παρὰ μὲν τοῖς

47) Πρβλ. ἐκ τῶν Κουακέρων Barclay, Apolog. X, 19. Quidquid homo sua industria in linguis et eruditione in Scripturis invenire potest, totum nihil est sine Spiritu, absque quo nihil certum, semper fallibile iudicatum est etc.

48) Consensus repetitus fidei verae Lutheranae, Punct. 6. καὶ Formula Consensus (Helv.) art. 1-3. In specie autem hebraicus V. T. codex tum quoad consonas, tum quoad vocalia, sive puncta ipsa, sive punctorum saltem potentiam, et tum quoad res, tum quoad verba θεόπνευστος, ut fidei et vitae nostrae nra cum codice N.T. sit canon unicus et illibatus, ad cuius normam ceu Lydium lapidem universae quae extant versiones revocandae sunt. Πρβλ. καὶ Joh. Gerhard Loci theol. I, 14-15. Hollaz Prol. III, quaest. 43 καὶ Quenstedt, Systema theolog. I, 55, 64.

Περὶ τὸν ὅτι καὶ κατὰ τὸν 19' αἰῶνα διετύπωσαν τοιαύτας θεωρίας. Οὕτως L. Gausson, La thérapie plénière des Ecritures Saintes, 1842 καὶ W. Kolling, Die Lehre von der Theopneustie, καὶ Prolegomena (1890-91).

Καλβινισταῖς τῶν οὕτω καλουμένων Κοκκητιανῶν ἐν Ὀλλανδίᾳ, παρὶ δὲ τοῖς Λουθηρανοῖς τῶν Πιετιστῶν ἐν Γερμανίᾳ, ὧν οἱ μὲν πρῶτοι κατὰ τινα καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις ἐκδηλωθεῖσαν τάσιν, (49) ἐθεώρουν τὴν πᾶσαν Π. Διαθήκην καθόλου τε καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ὡς τύπον καὶ προεξεικόνισιν τῆς Κ. Διαθήκης (50), οἱ δὲ Πιετισταί, ἀποστρεφόμενοι τὴν ξηρὰν καὶ σχολαστικὴν ἐρμηνείαν τῶν Γραφῶν κατὰ τὰ συμβολικὰ βιβλία, ἐζήτουν ἀντιστρόφως τὴν τούτων κατάληξιν ἐκ τῆς κακανοήσεως τῶν Ἀγίων Γραφῶν, καὶ συνίσταν τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἱερῶν βιβλίων εἰς σκοποὺς πρακτικοὺς καὶ οἰκοδομητικοὺς, (51) ἀμφότεροι δὲ ἦσαν σύμφωνοι εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκάστη γραφικὴ ῥῆσις ἔχει ἕξι μίαν τιὰ καὶ στενωδὴ ὄρισμένην ἔννοιαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν πλήρωμα, τὴν πᾶσαν ἔμφρασιν ἄλλαις λέξεσιν ἐκάστη γραφικὴ ῥῆσις κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἔντασιν σημαίνει πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ σημαίῃ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἐκάστοτε προκειμένου ζητήματος: *vocibus S.S. tanta significationis amplitudo tantumque pondus assignatur, quantum per rei substratae naturam sustinere possunt* (Rambach), ἢ ἀπλούστερον εἶ: *Verba S. S. significant id omne, quod possunt* (52).

Αἱ τελευταῖαι αὐταὶ ἀρχαί, καίπερ ἐκ τῶν προτέρων κατατρέφουσαι πᾶσαν βεβιωτήν ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ἀληθοῦς σημασίας ἐκάστης γραφικῆς ῥήσεως, ὅμως ἔχουσι τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι δι' ἣν ἀποδίδουσιν ἐκάστη λέξει πλησιονίην ἐν-

49) Περὶ τῆς ἀποδοκμασίας αὐτῆς ἐπιθεῖ Ἰσίδωρον Πηλουσιώτην ἐν Ἐπιστολῶν Βιβλ. Β' 195.

50) Ἐπιθεῖ Κοκκητίου πρὸς τὴν Praef. in Epist. ad Philip. καὶ τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον *Summa doctrinae de fœdere et testamentis Dei*, ὡς καὶ τὰς *Observationes sacrae* τοῦ διασημοτάτου τῶν Κοκκητιανῶν *Campejus Vitringa* (†1722).

51) Οὕτως ὁ ἡγέτης τῶν Πιετιστῶν *Spener* (†1705) ἐν *Consil. I.* 331: *Indignus mihi videtur si quis eo ipso symboliceis libris nostris contradixisse et perfidiae reus esse arguatur, quod in explicatione dicti alienius nonnihil ab eo sensu deflecteret, qui in aliquo illorum deprehenditur.* Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ καὶ *Bedenken III.* 478.

52) Πρβλ. καὶ Κοκκήμιον ἐν τῇ Praefet. in Epistol. ad Philip. *Sextum est, ut interpretatio procedat ex vocibus Spiritus Sancti et ex eorum valore, potestate et usu. Hoc autem censendum . . . Spiritum voluisse cogitari auditis verbis suis, quod ad ea attendens cogitare potes.*

νοτιῶν, οὐκ ὀλίγον συντελοῦσιν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς φιλολογικῆς ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν, πρὸ παντὸς ἄλλου ἐξειταζομένης πάσης δυνατῆς σημασίας ἐκάστης λέξεως καὶ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐκ τῶν συμπίραζομένων. Πλὴν δὲ τούτων ἴδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος, παραλήλως καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς προεκτεθεισὰς ὁρίσεις, ὑπέστηεν ἐνιαχοῦ καὶ ἕτεραί τις τάσις, ἐξίσου μὲν ἀπέχουσα τῆς ξηρᾶς δογματικῆς ἐξηγήσεως τῶν ὀρθοδόξων λεγομένων θεολόγων καὶ τῶν ὑπερβολῶν τῶν Κοκκητιανῶν καὶ τῶν Πιετιστῶν, ἀνεχομένη δὲ τῆς κατὰ γράμμα καὶ ιστορικῆς ἐρμηνείας. Τῆς τάσεως ταύτης ὁπαδοὶ ἦσαν πλὴν ἄλλων ὀνομαστῶν θεολόγων ἐκ τῶν ἀνεξαρτητοτέρων καὶ ἐλευθεροφρονοτέρων Καλβινιστῶν ἢ Ἀρμενιανῶν, (53) ὁ *Turretini* († 1737), γράφας ἴδιον ἐρμηνευτικὸν σύγγραμμα (*de Scripturae S. interpretandae methodo*, 1728), (54) ἐν ᾧ ἡ ιστορικὴ καὶ ἀπὸ τῆς κρατουμένης δογματικῆς ἐλευθέρα ἐρμηνεία ὁρίζεται διὰ τῶν ἑξῆς: *est animus in ea, quibus scribebant, tempora et loca transferendus, et videndum quaeenam in eorum, qui tum vivebant, animo oriri potuerint ideae. Animus vacuus ad Scripturam legendam afferendus est instar tabulae rasae.*

§ 16. Ἐρμηνεία καὶ Ἐρμηνευτικὴ παρὰ Διαμαρτυρομένοις μέχρις ἡμῶν.

Ἡ τοιαύτη ἀπὸ τῶν παραδεδομένων δογματικῶν διδασκαλιῶν ἐλευθέρα καὶ ἀνεξίτητος ἐρμηνεία τῶν Θείων Γραφῶν

53) Τοιοῦτοι ὁ *Grotius*, †1645, οὕτως ἢ πρὸς τὸν Κοκκήμιον ἀντίθεσις ἐξαρκηθεῖτο διὰ τῆς ἡγήσεως, *Grotium nusquam in sacris literis V. Testamenti invenire Christum, Coccejum ubique, ὁ Clericus*, †1730, γράφας *De optimo genere interpretum S. S.* (πρὸ τῶν ὑπομνημάτων εἰς τὴν Γένεσιν) καὶ ὁ *Werenfels*, †1740, γράφας *de scopo interpretis, καὶ lectiones hermeneuticae.*

54) Περὶ τούτου τε καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῆς περιόδου ταύτης συγγραφέων Ἐρμηνευτικῆς παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις ἴδα *M. Vigouroux*, *Dictionnaire de la Bible*, τομ. I' *Meq. A'* σελ. 321—32 (τῆς 2ας ἐκδόσεως). Ἄξιοι μνηστῆσαι καὶ ὁ *J. Olearius*, *Elementa Hermeneuticae Sacrae*, (1699), ὁ *Dornmeier*, *Philologia sacra*, (1713), ὁ *Ant. Driesen*, *De principiis et legibus theologiae emblematicae, allegoricae, typicae et propheticae*, (1717), ὁ *Delling*, *Dissertatio de S. S. recte interpretandae ratione et latit* (1721), καὶ ὁ *J. Wretthaupt*, *Institutio hermeneutica—homiletica*, (1783).

δὲν εὔρε μὲν ἀμέσως καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς Διαμυρτυρομένοις πρῶθυμον ἀποδοχὴν, ἀλλὰ παρὰ ταύτην ἢ ἐκείνη τῇ μερίδι τῶν Διαμυρτυρομένων ἐκκλησιῶν καὶ κοινοτήτων θεωρεῖται ἢ πράξει ἐξηκολούθουν ἐπὶ χρόνον τινα καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν προδηλωθεισῶν ἰδιαιτέρων τάσεων, πλὴν κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ, καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔννοιαν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποτελοῦσα τὸν ἰδιάζοντα τοῦ μαθήματος τούτου χαρακτήρα παρὰ τοῖς Διαμυρτυρομένοις κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ καὶ καλλιιεργείας. Μόνον ἢ ἀνεξαρτησία αὐτῆ ἀπὸ τῆς κρατουσῆς δογματικῆς διδασκαλίας δὲν ἐνοεῖτο οὐδὲ ἐφημερίζετο παρὰ πᾶσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' ἑτέρως μὲν παρὰ τοῖς ἀνερχομένοις τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἐπὶ τὸ συντηρητικώτερον θεολογοῦσιν, ἑτέρως δὲ παρὰ τοῖς ἄγαν ὀρθολογισμένοις καὶ ἐλευθεροφροσιν, καὶ εἴτε σκεπτικῶς ἔχουσι πρὸς τὰ θεμελιώδη τοῦ Χριστιανισμοῦ δόγματα καὶ διδάγματα, εἴτε καὶ ὄλως ξένως ἢ καὶ πολεμῶς πρὸς αὐτὰ διακειμένοις. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνάγονται, ὡς εἶκός, καὶ οἱ λόφω μὲν Καθολικοὶ, πράγματι δὲ καὶ τῶν μάλιστα ἐλευθεροφρόνων καὶ ὀρθολογιστῶν Διαμυρτυρομένων ἱεζικώτεροι.

Οἱ οὕτως ἔχοντες, οἱ ὑπὸ οἰανδήποτε ἐπιστημονικὴν ἢ φιλοσοφικὴν σημαίαν (τοῦ ἀπλοῦ θεϊσμοῦ ἢ πανθεισμοῦ, ὀλισμοῦ ῥ, θετικισμοῦ, μονισμοῦ ἢ ἐξελικτισμοῦ) σκεπτικῶς ἢ πολεμῶς διακειμένοι πρὸς τὰ διδάγματα πάσης ἐξ ἀποκαλύψεως προερχομένης φησεολογίας, ἐκ τῶν πρώτων δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς θεοπνευστίας, δὲν θεωροῦσι μὲν πάντες ὡς ἀπόβλητον πᾶν τὸ περιεχόμενον τῶν Θείων Γραφῶν, ἀλλ' ἀναγνωρίζουσιν ἐν αὐταῖς καὶ τινα προσοχῆς ἄξια πλὴν συνιστῶσι τὴν ἐρμηνεύειαν καὶ χρησιμοποίησιν αὐτῶν καθ' ὅς αὐτοὶ ἔχουσιν ἰδέας καὶ θεωρίας περὶ Θεοῦ καὶ κόσμου, περὶ ὕλης καὶ πνεύματος, περὶ θρησκείας καὶ ἠθικῆς, συνιστῶσι δὲ ἢ ἐπιτηδεύουσι τὴν τοιαύτην ἐρμηνεύειαν οἱ μὲν ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι μόνη ἢ τοιαύτη ἐρμηνεύει ἀποδίδωσι καὶ τὸν ἀληθῆ νοῦν τῶν ἱερῶν συγγραφέων, οἱ δὲ καὶ ἐν ἐπιγνώσει καὶ ὁμολογίᾳ τοῦ ἐναντίου ἐπιδηλ. τὰ τῶν Γραφῶν πρέπει νὰ ἐρμηνεύωνται καὶ νὰ χρησιμοποιῶνται καὶ ἐναντίον τοῦ νοῦ καὶ σκοποῦ τῶν ἱερῶν συγγραφέων. Καὶ εὔρε μὲν ἢ τοιαύτη ἐρμηνεύεια συνήγορον καὶ παρ' αὐτῷ τῷ φιλοσόφῳ **Καντῶ** († 1804), καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Fichte († 1814), (55)

55) Ἐκτὸς Καντῶ ἐπιθ. Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen

πλὴν οὕσα ἐριμωρόσιμος εἰς τὰ ἠθικὰ καὶ εἰς τινα ἄλλα **δογματικῶς** ἢ **θεωρητικῶς** **χαρακτήρος** διδάγματα, ἀποδεικνύονται δυσεπάρμοστος εἰς τὰ ἄλλα, καὶ μάλιστα εἰς ὅσα ἐν ταῖς **ἱστορικαῖς ἀφηγήσεσιν** ἔχουσι **θαυμάσιον** καὶ **ὑπερφυσικὸν χαρακτήρα**, ὡς τοιαῦτα δὲ εἶναι ἀσυμβίβιστα πρὸς ὅς ἐκεῖνοι ἔχουσιν ἄλλοιᾶς δόξας καὶ πεποιθήσεις φιλοσοφικὰς. Ὑπῆρχον οἱ ἐκποδῶν ποιοῦμενοι τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τῇ ἀπλῇ ὑπονοίᾳ καὶ διαβεβαίωσει, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ γεγονότων πράγματι ἱστορικῶν, ἀλλὰ περὶ **πλασμάτων**, καὶ τούτων εἴτε ἐν **ἐπιγνώσει πεπλασμένων** ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, εἴτε ἐκ **συμπατάβασεως προσηρμοσμένων εἰς τὰς τοῦ ὄχλου δοξασίας καὶ πεποιθήσεις**. (56) Καὶ ἀποδοκιμάζουσι μὲν ἄλλοι τοὺς τοιοῦτους διῤυσχυρισμοὺς ὡς λίαν τολμηροὺς καὶ πρὸς τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἀσυμβίβαστους, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἀπαγυμνοῦσι καὶ αὐτοὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἧς ἔχουσι θαυμασίως καὶ ὑπερφυσικῆς ἰδιότητος. Ὑπάρχουσιν οἱ ἐπιχειροῦντες νὰ ἐξηγήσωσι τὰ τοιαῦτα ὄλως **φυσικῶς**, (57) εἴτε καὶ **ἀστρονομικῶς**, ὡς τινες

Vernunft (= ἢ **θρησκεία ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἀπλοῦ λόγου**) καὶ ἀπὸ τοῦ Fichte Anweisung zum seligen Leben (= **ἐφήγησις εἰς τὸν μακάριον βίον**).

56) Τοιαῦτα πλὴν ἄλλων ἔγραψαν ὁ Th. Woolston († 1733), Discourse on the miracles of our Saviour, ὁ **Βολταῖρος** († 1778), La Bible en français expliquée par plusieurs auteurs de Sa M. le roi de Prusse, ὁ Holbach († 1789), Histoire critique de Jesus Christ, καὶ μάλιστα ὁ Reimarus († 1768) τὰ λεγόμενα Wollen hützel Fragmente (τὸ πρῶτον ἀτελῶς ὑπὸ Lessing τῷ 1774 καὶ ἔπειτα πληρέστερον τῷ 1777 καὶ 78).

57) Ἐκ τῶν εἰρηγητῶν τῆς **φυσικῆς** ἐξηγήσεως τῶν θαυμάτων καὶ θαυμασιῶν γεγονότων εἶναι ὀνομαστοὶ διὰ μὲν τὴν Π. Δ. ὁ Semler († 1791) καὶ ὁ Eichhorn († 1827), διὰ δὲ τὴν Κ. Διαθήκην ὁ ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς Ἐιδελβέργης Παῦλος († 1851). Κατὰ τὸν τελευταῖον οἱ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐκ νεκρῶν ἐγαιρόμενοι δὲν ἦσαν πράγματι νεκροὶ, ἀλλὰ μόνον νομιζόμενοι, καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ θεραπευόμενοι ἀσθενοῦντες, παραλυτικοί, τυφλοὶ, λεπροὶ, κελ. ἢ ἦσαν ἀσθενεῖς κατὰ φαντασίαν ἢ προσποιήσιν, ἢ προσήρχοντο ὄντες ἤδη θεραπευμένοι, ἢ ἐθεραπεύοντο διὰ γνωστῶν ἢ ἀγνωστῶν τέως φαρμάκων. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς ὁ ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπατῶν, δὲν περιπατεῖ ἐπάνω εἰς τὰ ὕδατα, ἀλλὰ παρὰ τὴν θάλασσαν, οὐδὲ καταπαύει διὰ τοῦ λόγου τὸν σάλον τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ προλέγει τὴν ταχείαν αὐτοῦ κατάπαυσιν, οὐδὲ τρέφει δι' ὀλίγων ἔργων λαὸν πολυάριθμον ἐν ἐρήμῳ τόπῳ, ἀλλὰ διανεμῶν οὗς εἶχεν ὀλίγους ἄρτους πρὸς ἰδίαν χρῆσιν δίδει ἀπορριμὴν καὶ παράδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους νὰ διανεμῶσι καὶ ἐκεῖνοι τὰ ἑαυτῶν καὶ οὕτω καθεξῆς.

προσωποποιήσεις τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ, καὶ ἰδίαι τῶν κινήσεων καὶ παθῶν τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, ἢ καὶ ὡς ἐρμηνείατα, ὡς ἀφομοιω-
ματα ἢ ἀπομιμήματα τῶν παρ' ἄλλοις λαοῖς, καὶ παρ' αὐτοῖς ἐπι-
τοῖς Ἰνδοῖς μυθολογουμένων. Ἄλλοι δέ, μᾶλλον ἢ ἦτοον ἀπο-
κλίνοντες ἐκείνων, περιστάσει τὰ αὐτὰ ταῦτα ὡς τόσαι προϊόντα *αὐ-
τομάτως πως μυθοπλαστικῆς* φαντασίας τῶν πρώτων γενεῶν,
ἐννοοῦντες ὑπὸ τὸν *μῦθον* νῦν μὲν ὅτι πικρὴν τις ἱστορικῶν γεγο-
νότος, ἀνεπισημῆτος, ἐξωραϊσθεὶς ἢ ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον μεγαλοποι-
θεὶς, ἔλαβε τὰς διαστάσεις τοῦ *θαύματος* καὶ ἐπὶ καλῇ τῇ αἰσθε-
τικῇ ἐξελήφθη ὡς τοιοῦτον, νῦν δὲ ὅτι ἰδέαι θρησκευτικαί, ἠθικαὶ, κοσμολογι-
καὶ καὶ μεταφυσικαί, παρασταθεῖσαι τὸ πρῶτον ἐν εἰκόσι καὶ παραβολ-
λαῖς, ὑπὸ τὸ κάλυμμα πλαστῆς ἱστορίας, ἐνομισθήσαν ἔπειτα ὑπὸ τῶν
ἀγνοούντων ὡς πραγματικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, καὶ ἄλλοτε ὅτι
εὐχαὶ καὶ πόθοι τῆς καρδίας, εἴτε ὑπὸ τῶν ἐκείστοτε παρουσῶν
ἀναγκῶν προκλιούμενοι, εἴτε ὑπὸ ἀρχαίων παραδόσεων καὶ προφη-
τειῶν ὑποτροφούμενοι, διὰ τινος τυχαίας συμπτώσεως καὶ ὁμοιότητος
ἐξελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἀνυπομόνως προσδοκῶντων οὕτως, ὥστε εἰ-
ζον εὖρει τὴν πλήρωσιν αὐτῶν ἐν ὁρισμένοις χρόνοις καὶ προ-
σώποις. (58)

Ἄντιθέτως πρὸς τοῦτους οἱ συντηρητικώτεροι τῶν θεολογούν-
των, οἱ ἀραδάντως μὲν πιστεύοντες εἰς τὴν ἵπαρξιν Θεοῦ προσω-
πικοῦ καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ γενικὴν τε καὶ εἰδικὴν πρόνοιαν ὑπὲρ τῆς
ἐπὶ τὸ κρεῖττον διαπαιδαγωγήσεως τῶν ἀνθρώπων, ἐχόμενοι δὲ τῶν
τε ἄλλων ἰδιαιτέρων καὶ θεμελιωδῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ διδαγματίων
καὶ τοῦ περὶ *ἀποκαλύψεως* καὶ *θεοπνευστίας*, (59) οἱ τοιοῦτοι
ζητοῦσι μὲν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐξικριβώσωσι τὰ ἀληθῆ καὶ νοήματα τῶν
ἱερῶν συγγραμμάτων καθ' ὅσον τρόπον καὶ παντὸς ἄλλου συγγραμμά-
του, πλὴν δὲν παρορῶσιν ὀλοσχερῶς καὶ τὸν ἰδιόζοντα θεῖον χαρακτήρα
τῶν Γραμμάτων, τινὲς μάλιστα καὶ συμμορφοῦνται ἐπιλαβῶς πρὸς τὰς
ἀπορρητούσας ἐντεῦθεν ἀπαιτήσεις, πάντες δὲ συμφωνοῦσιν εἰς τοῦτο,

58) Τὰ περὶ *μυθικῆς* λεγομένης ἐξηγήσεως τῶν Γραμμάτων ἀναγράφον-
ται διὰ ελεῖνων παρὰ Vigouroux ἐν Βιβλικῶν Λεξικῶν Τυμ. Δ', Μερ. Β'
σελ. 1376 κ. ἐξ.

59) Ἀξιοσημεῖοντος ἡ καθορισθεῖσα διάκρισις τῆς *θεοπνευστίας* εἰς *πραγ-
ματικὴν* (inspiratio realis), τὴν εἰς τὰ πράγματα αὐτὰ ἀναφερομένην, καὶ
εἰς *προσωπικὴν* (personalis), τὴν εἰς τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς ἀφορῶσαν.

ὅτι ἢ κατὰ γράμμα καὶ ἱστορικὴ ἐρμηνεία εἶναι ἡ εὐθεία καὶ ἀσφα-
λεστάτη ὁδὸς πρὸς κατανόησιν τῶν ἱερῶν συγγραμμάτων, καθὰ εἶχε
διατυπωθῆ τοῦτο πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τῶν Ἀντιοχέων, ἦτο δὲ ἀνέκαθεν
ἢ ἀπλῆ καὶ αὐτόδηλος ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ ἐκείνων, ὅσοι ἐπελαμβάν-
οντο τῆς μελέτης τῶν Θεῶν Γραμμάτων ὡς *ἐξηγηταὶ* αὐτῶν, ὡς θέ-
λοντες νὰ διδάξωσιν ἀπὸ τῶν Γραμμάτων, οὐχὶ δὲ ὡς *εἰσηγηταὶ* καὶ
ὑπηγηταὶ αὐτῶν, ὡς θέλοντες νὰ διδάξωσι τὰς Γραμμάς, ὡς ὑπὸ τὸ
πρόσχημα τῆς ἐρμηνείας παρεισάγοντες καὶ ὑποβάλλοντες εἰς αὐτάς
τὰς ἰδίας ἐαυτῶν ἐπινοίας καὶ δοξασίας. (60)

§ 17 Ἐρμηνεία καὶ Ἐρμηνευτικὴ παρὰ τοῖς Καθολικοῖς

Καὶ ἐν τῇ Καθολικῇ δὲ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Μεταρρυθ-
μίσεως ἀναφαίνονται διάφοροι τύποι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν Γραμμάτων.
Ἐπάρχει μὲν συμφωνία εἰς τὸ ἀποκρούειν τὴν μόνη τῇ Γραφῇ
προσοχὴν τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τὴν ἐκ μόνων τῶν Γραμμάτων
καὶ κατὰ τὰς Γραμμάς ἐρμηνεύειν αὐτῶν, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως παρουσι-
άζονται πολλαὶ ὁμοιότητες καὶ ἀναλογίαι πρὸς τὰς καὶ παρ' ἐκείνοις
ἐκδηλωθεῖσας τύψεις, εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἀποκλειστικὴν προσήλousιν εἰς
τὴν κατὰ γράμμα καὶ ἱστορικὴν ἐρμηνείαν, εἴτε τοῦναντίον ὡς πρὸς
τὴν ἀναζητήσιν καὶ εἰρέρας ἐννοίας πνευματικῆς παρὰ τὴν γραμμα-
τικὴν, εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν μυστικῆς, ἤγουν τυπικῆς καὶ συμβολικῆς
σημασίας εἰς πᾶσιν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἢ τοῦναντίον τὸν περιο-
ρισμὸν τῶν τύπων καὶ συμβόλων εἰς ὀλίγα τινά, εἴτε ὡς πρὸς τὴν
ἀπόλυτον ἐκδοχὴν τῆς θεοπνευστίας καὶ τὴν ἀναφορὰν αὐτῆς εἰς πάντα
τὰ ἐν ταῖς Γραμμαῖς ἀδιακρίτως καὶ τὴν ἀνάλογον ἐξήγησιν αὐτῶν,
εἴτε τοῦναντίον εἰς ἦτοον ἀπόλυτον ἐκδοχὴν τῆς ἀνωθεν ροπῆς
καὶ τὴν ἀναφορὰν αὐτῆς εἰς μόνα τὰ πρὸς σωτηρίαν συντελούντα, ἀ-
μέσως μὲν τὰ πρακτικὰ καὶ τὰ πιστευτικὰ, ἐμμέσως δὲ τὰ στενὴν καὶ
ἄμεσον πρὸς ταῦτα σχέσιν ἔχοντα ἐκ τῶν ἱστορικῶν. Εἶναι εὐεξήγη-
τον ὅτι ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς μόνη τῇ Γραφῇ προσκειμένους
ἀντιπάλους ὑπῆρχον οὐκ ὀλίγοι, καὶ ὅχι οἱ τυχόντες, οἵτινες ἐξελάμβαν-

60) Περὶ τῆς βιβλιογραφίας τῶν πολιωρίθμων παρὰ τοῖς Διαμαρτυρο-
μένοις κατὰ τὴν περίσδον ταύτην ἐκδοθέντων ἐρμηνευτικῶν ποιημάτων ἐπιθε-
τὴν ἄλλων θεολογικῶν ἢ βιβλικῶν Λεξικῶν V. Vigouroux Tom I' Μερ. Α'
σελ. 332 (ἀπὸ Lange κ. ἐξ.), καὶ W. Volck, Die biblische Hermeneutik ἐν Hand-
buch der theologischen Wissenschaften ὑπὸ O. Zöckler.

νον τὴν τε θεοπνευστίαν καὶ τὸ κῦρος τῶν Γραφῶν ἦτον ἀπολή-
τως, ἐξήρην μάλιστα τὸ κῦρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς παραδόσε-
ως, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἔργον εἶχον οὐχὶ τὸ συγγρά-
φειν, ἀλλὰ τὸ κηρύττειν, ὅτι ὅσα κατέλειπον ἡμῖν εἴτε ἐν εἰδῆι Εὐα-
γγελίων εἴτε ἐν εἰδῆι Ἐπιστολῶν, ἔγραψαν ἐξ ἀφορμῆς τινας, δι-
ὲν παράδω μόνον διέλαβον ἐν αὐτοῖς περὶ δογματικῶν, καὶ οὐ αἱ
τῶν Γραφῶν μαρτυρεῖται περὶ τῆς ἰδίως θεοπνευστίας τοσαύτην ἔχου-
σι δύναμιν, ὅσην αἱ τοῦ Κορανίου ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ θεο-
πνευστίας. (61) Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀντιπαλοὺς ἀνεκρη-
χθῆ καὶ ἐπισήμως ὡς ἀδιαφιλονίκητος ἐρημνευτικὴ ἀρχὴ ἢ συμ-
φωνία τῆς ἐρημνεύσεως πρὸς τὴν ὁμόφωνον γνώμην τῶν Πατέρων καὶ
πρὸς τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως καὶ διδασκαλίας
ἐν τοῖς πιστευτέοις καὶ τοῖς πρακτέοις, αὐτὴ ἐκείνη ἢ θεωρία καὶ
προῆξις, ἥτις ἐκπεπαιω ἔλογίζετο ὡς γνώρισμα διακριτικὸν τῆς ὀρθο-
δόξου ἐρημνεύσεως τῶν Γραφῶν ἀπὸ τῆς τῶν ἑτεροδοξούντων. Ad
coercenda petulantia ingenia decrevit Synodus ut nomo, snae
prudantiae innixus, in rebus fidei et morum ad aedificationem
doctrinae pertinentium, S. S. ad suos sensus contorquens con-
tra eum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia,
cujus est judicare de vero sensu et interpretatione S. S., aut
etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam S. S. interpretari
audeat, etiamsi hujusmodi interpretationes nullo
unquam tempore in lucem edendae forent. (62)

Δι' αὐτὸ ὅμως τοῦτο, διότι ἐν αὐτῷ τῷ Συνοδικῷ ὄρῳ ἢ ἀ-
πειτουμένη πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν καὶ πρὸς τὴν
ὁμόφωνον τῶν Πατέρων γνώμην ἐξηγήσεις τῶν Γραφῶν ἤτις πε-
ριορίζετο εἰς τὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου (in rebus fidei et
morum ad aedificationem doctrinae pertinentium), εἶχον δὲ ἀνε-
φανῆ παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις οἱ ἐπεκτείνοντες τὴν θεοπνευ-
στίαν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς λέξεις, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ φωνηεντικὰ ση-
μεῖα καὶ τοὺς τονισμοὺς καὶ τὰς στίξεις (§ 15), δὲν ἐβράδυνε νὰ
ἀναφανῶσι καὶ παρὰ τοῖς Καθολικοῖς, προεξαρχόντων τῶν Ἰησοπι-
τῶν, οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ἐλευθερωτέραν καὶ ἦτον ἀσθηρῆ

61) Ἐπιθι Βελλαργίνου (†1621) De verbo Dei IV. 4, — καὶ Simon (†1712)
Traité de l'inspiration des livres saints.

62) Τῆς ἐν Τριδέντρῳ Συνόδου, τετάρτη Συνεδρία 8ης Ἀπριλίου 1546.

ἐκδοχὴν τῆς θεοπνευστίας· ἴτι δὴλ. αὐτὴ, εἰς μόνον τὰ νοήματα, οὐχὶ
δὲ καὶ τὰς λέξεις ἀναφερομένη, περιορίζεται εἰς μόνον τὰ τῆς πίστεως
δόγματα καὶ τοὺς κανόνους τῆς κατὰ Χριστὸν θεοσεβοῦς βιοτῆς,
καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἐν τοῖς ἄλλοις, τοῖς ἱστορικῶν ἢ ἐπουσιώδη μό-
νον χαρακτηρὰ ἔχουσι, δὲν αποκλείει ἀνακριβείας, ἄλλως ἀβλαβεῖς εἰς
τὴν οὐσίαν τῶν οὐσιωδῶν καὶ καιρῶν. Εὐεξήγητον ἔτι αἱ τοιαῦ-
ται θεωρία προεκάλεσαν ἀντιρρήσεις παρ' ἄλλων τε καὶ τῶν
λεγόμενων Ἰανσενιστῶν καὶ Ἑουχασιτῶν (quietistes), οἵτινες
ἐφάνοντο τότε ἐπέχοντες παρὰ τοῖς Καθολικοῖς ὁμοίαν θέσιν, ὅταν
παρὰ τοῖς Λουθηρανοῖς οἱ Πιενιστῆ (§ 15), καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς
τὰς χαλαρωτέρας τῶν Ἰησοπιτῶν δόξας ἐπέσβευσον ἀρχὰς ἀσθη-
ρῆρας· δύο μάλιστα θεολογικαὶ αὐτῶν σχολαί, ἢ τοῦ Douai καὶ
ἢ τοῦ Louvain, προέβησαν καὶ εἰς τὴν κατάκρισιν αὐτῶν (τῷ
1588). (63) Πλὴν ἀπεδείχθησαν ἀνίσχυροί οὐ μόνον αἱ ἀντιρρήσεις αὐταί,
ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπισήμοι ἢ ἡμετεπίσημοι ἐκάστοτε ἐπεμβάσεις καὶ διαγνώ-
μαι καὶ ἐνέργειαι τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐπισήμων αὐ-
τῆς ἀρχῶν καὶ ὀργάνων πρὸς ἀποτροπὴν ἀπὸ τῶν ἀντιθέτων ἄ-
κρων. Δὲν ἐτελεσφόρησαν οὐδὲ οἱ διαλεκτικοὶ συλλογισμοὶ καὶ διο-
ρισμοὶ τῶν θεωρητικῶν, τῶν ποιουμένων διαφόρους διακρίσεις, καὶ
διασελλόντων μὲν τὴν ἰδίως ἀποκάλυψιν καὶ θεοπνευστίαν ἀπὸ ἄλλων
εἰδῶν τῆς ἐμνεύσεως ἢ ἐπιστάσιος καὶ χειραγωγίας ἀνωθεν (assi-
stentia, directio), ἀναφερόντων δὲ ἐκεῖνας μὲν εἰς τὰ οὐσιώδη
καὶ καιρὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας δόγματα καὶ
διδάγματα, ταῦτα δὲ εἰς τὰ λοιπὰ καὶ ἄλλης φύσεως καὶ ἱστορικῶ-
ν χαρακτηρῶν περιεχόμενα τῶν Γραφῶν. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἀ-
τέρου χαρακτηρῶν περιεχόμενα τῶν Γραφῶν. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἀ-
πειτουμένη πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν καὶ πρὸς τὴν
ὁμόφωνον τῶν Πατέρων γνώμην ἐξηγήσεις τῶν Γραφῶν ἤτις πε-
ριορίζετο εἰς τὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου (in rebus fidei et
morum ad aedificationem doctrinae pertinentium), εἶχον δὲ ἀνε-
φανῆ παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις οἱ ἐπεκτείνοντες τὴν θεοπνευ-
στίαν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς λέξεις, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ φωνηεντικὰ ση-
μεῖα καὶ τοὺς τονισμοὺς καὶ τὰς στίξεις (§ 15), δὲν ἐβράδυνε νὰ
ἀναφανῶσι καὶ παρὰ τοῖς Καθολικοῖς, προεξαρχόντων τῶν Ἰησοπι-
τῶν, οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ἐλευθερωτέραν καὶ ἦτον ἀσθηρῆ

63) Reuchlin, Geschichte von Port Royal ἐν δύο τόμοις. 1839—44) I. 613.

σαντος ὀρθολογισμοῦ, (64) νῦν δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ καὶ ἐταῖς λοιπαῖς καθολικαῖς χώραις δεημέραι ἐπικρατήσαντος νεωτέρου καὶ φιλελευθέρου πνεύματος τῆς ἐρεῦνης ἐν ταῖς θετικαῖς καὶ ιστορικαῖς ἐπιστήμαις, καὶ τελευταῖον ὑπὸ τὸ ἐκφραστικὸν ὄνομα τοῦ **μοδερνισμοῦ** (65) μᾶλλον ὠρισμένως καὶ συγκεκριμένως ὑπεστηρίχθησαν καὶ ἐρημόσθησαν εἰς τὴν τῶν Γραιῶν ἐρμηνείαν αἱ ἦσαν ἀδύστηραι ἐκδοχαὶ τῆς θεοπνευστίας κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτῶν σέστασιν καὶ τὰ ιστορικώτερα αὐτῶν στοιχεῖα. (66)

Ἐκ τῶν διαφορῶν, τῶν ἐκδηλωθεισῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παρὰ τοῖς Καθολικοῖς περὶ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα, ἰδίας μινείας ἐξία εἶναι καὶ ἡ τάσις τῶν ἐν Γαλλίᾳ οὕτω κληθέντων Φιγουριστῶν (Figuristes) ἢ Τοπολόγων, καθ' ὁμοιότητα τῶν Κοκηϊτῶν τῆς Ὀλλανδίας (§ 15) ἀνευρισκόντων πανταχοῦ τῆς Γ. Διαθήκης τύπους καὶ προεξαιρέσιμα προσώπων τε καὶ πραγμάτων τῆς Κ. Διαθήκης, ὡς καὶ ἡ τάσις τῶν ἀποφυγόντων μὲν τὸ ἄκρον τοῦτο, ἀλλὰ μὴ ἀφικνούμενων καὶ εἰς μόνους τοὺς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ζητῶς ἀναφερομένους τύπους τῆς Παλαιᾶς, ἀλλὰ παρ' ἐκείνους ἀποδεχομένων ἐν αὐτῇ καὶ ἄλλους, ἐὰν μόνον ἔχωσιν εὐχερῆ καὶ πρόχειρον τὴν προσεμογήν. (67)

(64) Ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα εἶναι συντεταγμένα ἄλλα τε ἐρμηνευτικὰ πνεύματα καὶ τὰ τοῦ G. Meyer (1789), τοῦ J. J. Jahn (1812) καὶ τοῦ Alt. Angler (1813). Τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐν τῷ Index. Πλεῖστον παρὰ Vigouroux Tom. Γ' Meq. A' σελ. 620 κ. ἐξ. καὶ 898 κ. ἐξ.

(65) Περί τοῦ μοδερνισμοῦ καὶ τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀρχῶν πρὸς Leben Houtin La question biblique chez les Catholiques de France au XIX siècle. Pexzolini, Wesen, Geschichte und Ziele des Modernismus (Jena, 1909), Kübel, Geschichte des Katholischen Modernismus, "Ἐπιθετὸν καὶ τὰ ἔργα τοῦ Père Labé, Autour d' un petit livre, la religion d' Israël, l' Évangile et l' Église κ. ἄλλα.

(66) Ἐπιθετὸν Vigouroux ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 905 κ. ἐξῆς.

(67) Ὡς φιγουριστῆς ἐκ τῶν πρώτων μνημονεύεται ὁ Duguet (†1778), γράψας règles pour l' intelligence de l' Ecriture Sainte (μετὰ προλεγόμενον τοῦ Abbé d' Asfeld), 1716. Κατὰ τοῦ Duguet ἔγραψαν ἄλλοι τε καὶ ὁ Abbé Lénard, Réfutation des règles καὶ Traité du sens littéral et du sens mystique des S. Ecritures. Περί τῶν πολυαριθμῶν ἐρμηνευτικῶν πνευμάτων τῆς περιόδου ταύτης παρὰ τοῖς Καθολικοῖς πρὸς Vigouroux ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 628—633.

§ 18. Ἐρμηνεία καὶ Ἐρμηνευτικὴ παρὰ τοῖς Ὁρθοδόξοις.

Τοιαῦτα ἐρμηνευτικὰ ζητήματα, ἄλλοτε καὶ ἐπὶ αἰῶνας ἀπασχολήσαντα καὶ τοὺς Ἀνατολικούς, βεβαίως δὲν ἀπασχόλησαν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν οὔτε παρ' ἡμῖν οὔτε ἐν ταῖς Σλαβίκαῖς χώραις οὔτως, ὥστε νὰ προέλθῃ ἐντεῦθεν ἰδία καὶ δαψιλῆς φιλολογία καὶ βιβλιογραφία. Ἦσαν οὖν ἡμῶν προσηγορίας καὶ ἐξετάσεως τὰ θεμελιώδη ζητήματα τῆς ὀρθοδόξου ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν, τὰ πρὸς τῇ Ἐρμηνευτικῇ σχετιζόμενα καὶ μετὰ τῆς Ἀπολογητικῆς καὶ Δογματικῆς Θεολογίας, τὰ ζητήματα τῆς θεοπνευστίας τῶν Ἁγίων Γραφῶν καὶ τῆς ἁρμονικῆς αὐτῶν ἐρμηνείας συναφῶς τῷ ἔκπαιλαι παραδεδομένῳ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κανόνι τῆς πίστεως καὶ εὐσεβείας καὶ κατὰ τὴν ὁμόφωνον τῶν Πατέρων γνώπιστος καὶ ἀποφασιστικῶς εἰς τὰ τῆς πίστεως δόγματα καὶ τῆς θεουργίας ἐν τοῖς ἀποφασιστικῶν εἰς τὰ θεορούμενα ὡς ἀπαραίτητα εἰς τὴν πολιτείαν διδάγματα, τὰ θεωρούμενα ὡς ἀπαραίτητα εἰς τὴν ψυχῶν σωτηρίαν. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ σημεῖον, οὕτω τιθέμενον καὶ οὕτω νοούμενον, ἔκπαιλαι οἰκτεῖον ὄν τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, δὲν εἶρεν οὐδὲ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀντίρροπὸν τινα παρ' αὐτῆς, ἀλλ' ὑπεστηρίχθη ἐπανειλημμένως κατὰ τῶν μόνῃ τῇ Γραφῇ προσκειμένων ἐκ τῶν ἑτεροδόξων (§ 9. 14). Ὁμοίως δὲ δὲν ὑπέστηρε παρὰ τοῖς Ὁρθοδόξοις θεολόγοις ἀντίρροπὸν τίς ἢ διαφωνία οὔτε ὡς πρὸς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ θεοπνεύστου τῶν Θεῶν Γραφῶν καθόλου, οὔτε ὡς πρὸς τὸ ἀνεπηρέαστον τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοσυνειδήσεως, οὔτε ὡς πρὸς τὸ ἀνεπηρεγείας ἀπὸ τῆς ἄλλως μυστηριώδους καὶ ἀκατηφαλίτου τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπενεργείας ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως, συναισθήσεως, βουλήσεως καὶ δράσεως, καθὰ ἀνέκαθεν καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον ἐξήρθη ἐν αὐτῇ κατὰ τῶν ἄλλως ἐκδεχομένων αὐτῆς (§ 9. 12). Συναφῆς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων θεολόγων καθόλου ἀναφορὰ τῆς ἀνωθεν ἐμπνεύσεως εἰς τὸ νόημα μᾶλλον ἢ καὶ εἰς τὰς λέξεις (§ 12—14). Ἀμφισβητήσιον ἐξήρθη ἐπαρκῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἂν ἡ θεοπνευστία, ὡς τε τῆσιν ἔχει νῦν παρὰ τοῖς Ὁρθοδόξοις, ἂν ἡ ἀπιστία καὶ χειραγωγία ἀνωθεν νοούμενη, ἢ κατ' ἀρχὴν ἐπεκτεινομένη εἰς σύμπασαν τὴν Ἁγίαν Γραφήν, μὴ ἐξαιρουμένων μηδ' αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν αὐτῆς βιβλίων καὶ μερῶν, ἂν ἢ κατ' ἀρχὴν οὕτω γενικῶς ἐκλαμβενομένη ἀναφέρεται καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐπὶ μέρους καὶ καθαυτῶς ἱστορι-

κῆς φύσεως γεγονότα, τὰ δυνίμενα νὰ γνωσθῶσι καὶ ἑξακριβωθῶσι καὶ δι' ἀνθρωπίνων μόνον δυνάμεων καὶ μέσων, ἀναφερομένη δὲ ἀποκλείει πᾶσαν ἐκ λήθης ἢ ἐξ οἰασθήποτε ἄλλης τοιαύτης ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας προερχομένην τυχὸν ἀνακριβείαν περὶ αὐτὰ, ἰ τοῦναντίον, καὶ ὡς δυνατὴ ὑποτιθεμένη, ἀρτίνει ἀνεπηρέαστον τὸ καθόλου θεῖον κῦρος τῶν ἱερῶν Γραφῶν. Ἡ πρώτη ἐκδοχὴ, ὑποσηριζομένη ὑπὸ τῶν συνθετικῶς μόνον, γενικῶς δηλ. καὶ ὡς ἐκ τῶν προτέρων ἐξεταζόντων καὶ λυόντων τὸ πρόβλημα, φαίνεται μὲν λογικὴ συνέτεια τῆς γενικῶς καὶ ἀπολύτως τιθεμένης ἀρχῆς, ἀλλὰ τὴν μόνον ἔρρωται, ἔταν καὶ ἡ ἀναλυτικῶς, καὶ ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων γινόμενη ἐξέτασις τῶν καθ' ἑαυτὰ, εὐρίσκηται κατὰ πάντα σύμφωνος πρὸς τὴν τιθεμένην ἀρχήν. Ἄλλως, ἡ παρουσία καὶ ὀλίγων τινῶν ἀνακριβειῶν, ἔστω καὶ εἰς λεπτομερείας ἱστορικῶν ἢ χρονολογικῶν ἢ γεωγραφικῶν ἢ ἄλλων τοιούτων ζητημάτων ἀναφερομένων, ἀπαιτῆ ἀνάλογον θέσιν καὶ διατάξασιν τῆς ἀρχῆς, οὕτως ὥστε νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ ἐκείναι ἀβιάστως καὶ ἀνευ τινὸς ζημίας τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τῆς θεοπνευστίας. (68) Ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ, ἔκπαλαι ἀντιπροσωπευομένη ὑπὸ ὀπιθῶν τῆς Ἀντιωχειανῆς Σχολῆς (§ 12—13), εὔρει ἀκολούθους καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις παρὰ τοῖς Ὀρθοδόξοις, θεωρίᾳ τε καὶ πράξει.

Παρὰ τὸ σπουδαῖον τοῦτο τῆς ἱερᾶς Ἑρμηνευτικῆς πρόβλημα ὀλίγης ἠξιώθησαν προσοχῆς παρ' ἡμῖν τε καὶ παρὰ τοῖς Ρώσοις τὰ λοιπὰ ζητήματα αὐτῆς, ἐλάχιστα δὲ εἶναι τὰ παρ' ἀμφοτέροις ἐκπονηθέντα

68) Ἐπιθετὸ τοῦ Π. Δελόρσκι περὶ θεοπνευστίας ἄρθρον ἐν τῷ ἀπὸ τοῦ 1900 καὶ ἐξῆς ὑπὸ τοῦ Λαπούζην συνεργασίᾳ καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων θεολόγων ἐκδοθέντι ὀρθοδόξῳ Ἑγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ τῆς Θεολογίας, ἐν σελίδι 735 καὶ ἐξῆς τοῦ Β' τόμου γράφον κατὰ τῆς ἀπολύτου ἐκδοχῆς τῆς θεοπνευστίας πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα: «Ἡ παρουσία διαφόρων ἀνακριβειῶν—ἱστορικῶν, χρονολογικῶν, τοπογραφικῶν—ὡς καὶ διαφοριῶν παρὰ τοῖς ἱεροῖς συγγραφεῦσι, φαίνεται γεγονὸς ἀναμφισβήτητον. Ἐπὶ παραδείγματι, ἐν Ματ. 27, 9, ἀντὶ Ζαχαρίου, εἰς ὃν ἀνήκει ἡ προσαγομένη προφητεία, ἀναγινώσκειται ἡ Ἱερεμίας». Καὶ μετὰ τὴν παραθέσιν διαφορῶν τινῶν τῶν Ἐυαγγελιστῶν ἐκ μόνης τῆς ἱστορίας τῆς σταυρώσεως, ταφῆς καὶ ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἐπιφέρει: «Πῶς, ἐρωτᾶται, εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθῶσιν αὗται καὶ παρόμοιαι ἀμωρτάδες καὶ διαφορίαι, ἔταν ἀποδέχηταις ὅτι ἐκάστη λέξις ὑπεγορεύθη τῷ συγγραφεῖ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος; κτλ.»

εἰδικὰ δοκίμια τῆς ἱερᾶς Ἑρμηνευτικῆς. Ἐν Ρωσίᾳ, μέχρι μεσοῦν τοῦ 19ου αἰῶνος, ἦτο ἐν χρήσει πρὸς διδασκαλίαν ἢ λατινιστὶ γεγραμμένη καὶ τῷ 1832 τὸ δεύτερον ἐκδομένη ἐν Παιτρουπόλει *Delineatio Hermeneuticae Sacrae*. Ἐφεξῆς δὲν ἔλειψαν βεβαίως ἀπόπειραι πληρώσεως τῆς ὑπαρχούσης ἀνάγκης δι' ἄλλων ρωσιστὶ συντεταγμένων ποιημάτων, μία δὲ ἢ καὶ δευτέρα τοιαύτη περιήλθεν ἄλλοτε εἰς χεῖράς μου. Ἀπὸ μνήμης μόνον ἀναφέρω νῦν τὴν *Σαββατάρια ὡς ἐκδότην Ἑρμηνευτικῆς ρωσιστὶ*. Ἐγγόρησαν ἐπίσης, καὶ ὡς τὰ πολλὰ ἱστορικῶς, εἴτε ἐν θεολογικοῖς Περιοδικοῖς, εἴτε καὶ αὐτοτελῶς, πραγματεῖαι σχετῆν ἔχουσαι πρὸς τὰ ἄλλα ἐπὶ μέρους προβλήματα καὶ κεφάλαια τῆς ἱερᾶς Ἑρμηνευτικῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων ὀλίγα νῦν πρόκεινται εἰς τὴν ἐμὴν διάθεσιν, αἱ ἐν τῷ *Θεολογικῷ Ἀγγελιοφόρῳ* δημοσιευθεῖσαι μελέται τοῦ *Μ. Μουρετῶβ* περὶ τῶν *Ἑρμηνευτικῶν θεωριῶν τοῦ Καντίου* καὶ περὶ τῶν *Ἐξηγητῶν—φιλολόγων* καὶ τοῦ Schleiermacher (1902), τοῦ *Γλουβονόβσκη* περὶ τῆς *Ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἰδίᾳ κατὰ τὴν παρούσαν τῆς Ἐπιστήμης κατάστασιν* (1902), καὶ τοῦ *Κορσοβρόνι*, «Ἡ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐξηγησις τῆς Παλαιᾶς» (1885), καὶ «Ἡ μετάφρασις τῶν Ὁ καθ' ἡν ἔχει σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας» (1898).

Παρ' ἡμῖν ὡς πρώτη ἀπόπειρα Ἑρμηνευτικῆς δύναται νὰ θεωρηθῆ ἢ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου Κλεόπα ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς εἰς τοῖς Ψαλμοῦς ἑρμηνείας τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου συμπληρωθεῖσα τοῦ Ἀδριανοῦ «Ἐισαγωγή εἰς τὰς θείας Γραφάς (§ 12) μετὰ συντάμουν τινὸς ἐκθέσεως τῶν γραμικῶν ἰδιωμάτων τοῦ Νικ. Βλεμμύδου (1855). «Στοιχεῖα Ἑρμηνευτικῆς» (κατὰ Glairo) ὑποσηρήσῃ καὶ ὁ Κων. Καντογόνης τῇ χάριν τῶν Ἱεροσπουδαστῶν κατὰ τὸν αὐτὸν Glairo ἀπαρτισθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ «Ἐισαγωγή εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν» (1659), ἴδιον δὲ καὶ τῷ ὀνόματι τοῦ μαθήματος ἀνταποκρινόμενον πύνημα ἀποτελεῖ ἢ ὑπὸ Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου χάριν τῶν μαθητῶν τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Σταυροῦ φιλοπονηθεῖσα *Στοιχειώδης Ἱερὰ Ἑρμηνευτικὴ* (Φεβρουάριος 1902).

Καὶ μελέται δὲ ἢ συγγραφαὶ περὶ ἑρμηνευτικῶν ζητημάτων ἐξεδόθησαν παρ' ἡμῖν ὀλίγα. Πλὴν τῶν κατὰ καιροῦς ἐν διαφόροις φύλλοις δημοσιευθέντων ἄρθρων περὶ τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὀνομασίας τῆς τότε ἐπὶ τοῦ Κυρίου λαλουμένης γλώσσης ἐν Ἰουδαίᾳ, πλὴν τοῦ ὑπὸ Σαφρονίου Λεοντοπόλεως φιλοπονηθέντος Λεξικοῦ τῆς

Καινῆς Διαθήκης (1912), ἐξεδόθη τῷ 1902 *Γραμματικὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης*, κατ' ἐπιτομὴν τοῦ Γυπτικοῦ τῆς τοῦ Blass, ὑπὸ I. N. Δελῆ, πλήρης δὲ μετὰφρασις καὶ ἐπιβεβαιώσεις τοῦ αὐτοῦ ἔργου τοῦ Blass λέγεται εἶτι ἐγένετο ὑπὸ τοῦ μακαρίτου συναδέλφου Μιχ. Κεφάλα, καὶ μένει ἀνέκδοτος. Δύνανται νὰ προστεθῶσιν εἰς ταῦτα καὶ ἐμὰ «Φιλολογικά ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης», δημοσιευθέντα τῷ 1894 ἐν Ἀθηνῶν Τόμ. στ' σελ. 104—137. Ἄλλα τινὰ σχετικά δημοσιεύονται νῦν ἐν τῷ «Νῶ Ποιμένι». Εἰς ταῦτα προσθετέα καὶ ἡ ἐν τῷ «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» ἐκδομένη «Γραμματικὴ τῆς Κ. Διαθήκης τοῦ ἐν Βιέννῃ καθηγητοῦ Ludvig Kadermacher, κατὰ μετὰφρασιν τοῦ κ. Ν. Λούβαρι. Ἀναντιρρήτως ἔχουσι καὶ ἐρημητευτικῶς πολλὴν χρησιμότητα αἱ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Κόντου καὶ εἰτι μᾶλλον τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι γενόμεναι ἐργασίαι ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἔστω καὶ μὴ ἀπ' αὐθεντίας ἀφορῶσαι εἰς τὴν Ἱερὰν φιλολογίαν, οὗ ἦντιον δὲ καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Νικολάου Δαμαλά παρασκευασθεῖσαι καὶ κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς παρελθούσης ἑκατοντητηρίδος ἐκδοθεῖσαι ἐργασίαι εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, αἱ τε ἔφημην αὐτὰς τῶν τριῶν πρώτων Εὐαγγελίων καὶ ἡ προτασομένη *Εἰσαγωγή* εἰς ὅλην τὴν Καινὴν Διαθήκην (1876).

Ἡ ἐν τῇ *Σαββατιαῷ Ἐπιθεωρήσει* Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ 1894 (Μάιος—Δεκέμβριος) ὑπὸ τὸ κρυπτόνυμον Verus Homo δημοσιευθεῖσαι καὶ δυστυχῶς διακοπεῖσαι πραγματεία περὶ τῆς *Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ὁρθολογιστικῆς Κριτικῆς*, ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν ἢ εἰς τὴν Ἐρημητευτικὴν τῶν Γραφῶν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

§ 19 Ποικιλία τῆς ἐννοίας καθ' ὅλην καὶ κατ' εἶδος

Ἐπὶ *ἐννοίαν*, λεγομένην καὶ *νόημα* καὶ *διάνοιαν* (sensus), σημαίνομεν ἐνταῦθα ὅτι εἰδικῶς σημαίνεται ἐν τῇ Λογικῇ διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως (=notio, conceptus), ἀλλὰ γενικώτερον, πᾶν ὅτι ἔχοντες ἐν νῷ ἢ αἰσθανόμενοι ἢ θέλοντες ἀνακοινοῦμεν καὶ μεταδίδομεν τοῖς ἄλλοις διὰ τινων ἑξωτερικῶν καὶ αἰσθητῶν σημείων, φῶσει ἢ κατὰ συνθήκην ἑκφραστικῶν τῶν ἀδιοράτων διαθέσεων καὶ νοημάτων τῆς ψυχῆς. Καὶ τὸ μὲν ἐσωτερικὸν ἢ ἐνδιάθετον (verbum cordis), τὸ ἑκφράσεως καὶ μεταδόσεως χρῆζον, ἀποτελεῖ τὴν *ὄλην* ἢ *οὐσίαν* ἢ *τὸ τί* τῆς ἐννοίας, ὃ δὲ τρόπος καὶ τὰ μέσα τῆς ἑκφράσεως καὶ μεταδόσεως αὐτοῦ, τὰ *εἶδος* τῆς ἐννοίας. Ἐπ' ἀμφοτέρως τὴς ἐπόψεως ἑτεταχόμενη παρουσιάζεται ἡ ἐννοία ποικίλη. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἢ καθ' ὅλην ποικιλία αὐτῆς εἶναι δυσπροσδιόριστος, διὰ τὴν πληθὺν καὶ ποικιλίαν τῶν ἀντικειμένων τῆς νοήσεως, αἰσθήσεως καὶ βουλήσεως ἡμῶν, ἢ κατ' εἶδος ποικιλία αὐτῆς εἶναι εὐπροσδιόριστος, διὰ τὸ εὐάριθμον τῶν τρόπων καὶ τῶν μέσων, τῶν χρησιμοποιουμένων πρὸς ἑκφράσιν καὶ παράστασιν τῶν τῆς ψυχῆς νοημάτων. Καὶ ὡς μέσα μὲν ἢ σημεία ἑκφράσεως καὶ παραστάσεως χρησιμεύουσι δύο τινά, πρώτιστα μὲν καὶ μάλιστα ὁ λόγος, εἴτε προφορικῶς εἴτε γραπτῶς, ἔπειτα δὲ καὶ πράγματι τινὰ ἢ πράξεις ἢ κινήσεις καὶ σχήματα. Κατὰ δὲ τὸν τρόπον τῆς παραστάσεως ἢ ἑκφρόνεται τὰ νοήματα σαφῶς καὶ ἑκπεφρασμένως, ἢ ὑποδηλοῦνται ἀσαφῶς καὶ συγκεκαλυμμένως. Ἐκάτερος τῶν τρόπων τούτων δύναται νὰ χρησιμοποιηθῆται καὶ εἰς τὴν διὰ τοῦ λόγου καὶ εἰς τὴν διὰ τῶν πραγμάτων παράστασιν τῶν νοημάτων. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἢ διὰ τῶν πραγμάτων παράστασις εἶναι ὡς τὰ πολλὰ ἀσαφῆς καὶ συγκεκαλυμμένη, ἢ διὰ τοῦ λόγου παράστασις χρησιμοποιεῖται συνήθως μὲν καὶ κατὰ κανόνα πρὸς σαφῆ καὶ ἑκπεφρασμένην δῆλωσιν τῶν νοημάτων, σπανίως δὲ καὶ κατ' ἐξίμωσιν πρὸς ἀσαφῆ καὶ συγκεκαλυμμένην ὑπόδειξιν αὐτῶν.

§ 20 Ἡ φανερά διὰ τοῦ λόγου παραστάσις τῶν νοημάτων

Τῆς φανεράς διὰ τοῦ λόγου παραστάσεως τῶν νοημάτων διακρίνονται εἶδη τινά, καὶ δὴ πρῶτον ἡ *κυριολεκτικὴ* καὶ ἡ *μὴ κυριολεκτικὴ*. Ἡ τελευταία αὕτη, λεγομένη μὲν καὶ *καταχρηστικὴ*, ὅμως διάφορος τῆς ἰδίως οὕτω καλουμένης *καταχρήσεως*, διακρίνεται πάλιν εἰς δύο ἕτερά εἶδη, τὴν *τροπικὴν* μετὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς διακρίσεων, καὶ τὴν *μεταφορικὴν* μετὰ τῆς συγγενευσέως αὐτῆ καὶ ἰδίως οὕτω καλουμένης *καταχρήσεως*.

Τῶν ποικίλων τούτων εἰδῶν ἀπλούστατον, κοινότατον καὶ σαφέστατον εἶναι τὸ πρῶτον, ἡ *κυρία λέξις* ἢ *κυριολεξία*, συνιστάμενη ἐν τούτῳ, ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς νοήματα καὶ αἰσθητήματα ἐκφράζονται διὰ τῶν οικείων αὐτῶν ὀνομάτων, δι' ἐπεικῶν δηλ. τῶν λέξεων, αἵτινες, ἀνεξαρτήτως τῆς οἰασθήσεως πρώτης αὐτῶν ἀρχῆς καὶ σημασίας, καθιερωθεῖσαι ὑπὸ τῆς συνηθείας καὶ πράξεως ἐκάστης γλώσσης καὶ ἐκάστου γλωσσικοῦ ἰδιώματος, χρησιμεύουσι πρὸς ἄμεσον καὶ ἀπερίστροφον δήλωσιν τῶν δηλωτέων νοημάτων. Ἡ λέξις λ. γ. *φωμίον* (φωμός), ἀρχικῶς σημαίνουσα ἄλλο τι (τεμάχιον, βοῦκα κρέατος ἢ ἄρτου, Ἰωαν. 13, 26—27. Ρουθ. 2, 14. Ἰώβ 31, 17. Ὀμηρ. Ὀδυσ. 9, 374), καθιερώθη σὺν τῷ χρόνῳ ὡς κυρία λέξις πρὸς δήλωσιν τοῦ *ἄρτου*, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα τοῦτο καθιερώθη παρ' ἡμῶν πρὸς δήλωσιν ὀρισμένου τινὸς εἴδους ἄρτου.

Πολλῶ σπουδαιότερα εἶναι τὰ εἶδη τῆς μὴ κυριολεκτικῆς χρήσεως τῶν ὀνομάτων, καὶ πρῶτον πάντων ὁ *τρόπος*. Ὁ *τρόπος* ἢ *τροπικὴ* ποιήσασις τῶν τῆς ψυχῆς νοημάτων συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι πρὸς ἔκφρασιν τοῦ δηλωτέου, *χάριν ἐμφάσεως ἢ κόσμου*, λαμβάνεται ἀντὶ τῆς κυρίας λέξεως ἄλλη τις συγγενῆς καὶ ὡς ἔγγιστα ἰσοδύναμος, ὡς ὀρίζεται καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς (Institut. Orat. 8,6, 1) tropus est verbi vel sermonis a propria cum virtute mutatio. Ἔχει δὲ ὁ τρόπος εἶδη καὶ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς εὐχρηστα, ἰαί, τὴν *συνεκδοχὴν*, τὴν *μετωνυμίαν* καὶ τὴν *ἀντονομασίαν*.

1) Ἡ *συνεκδοχὴ* (comprehensio) ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι λέξεις, δηλωτικαὶ ἔννοιῶν ἐφισκομένων πρὸς ἀλλήλας ἐν σχέσει *ὅλου* καὶ *μέρους*, *γένους* καὶ *εἴδους*, *εἴδους* καὶ *ἀτόμου*, ἀντικαθίστανται δι' ἀλλήλων, γίνεται δὲ ἡ ἀντικαθίστασις αἰσῆ καὶ κλειεῖται *συνεκδοχῇ* διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἐν τῇ ὅμῳ ἐκπερασημένη ἔννοια ὑποτίθεται συμπεριλαμβανομένη καὶ συνεννοουμένη καὶ ἡ συγγενευσέως αὐτῆ

ἔννοια. Οὕτως ἡ λέξις *νόμος* (thorah), καθιερωμένη ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ πρὸς δήλωσιν τῶν βιβλίων τῆς Πεντατεύχου, κεῖται ἐνίοτε ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ πρὸς δήλωσιν τῆς ὅλης συλλογῆς τῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης (Ἰωαν. 10, 34. Ρωμ. 3, 19. 1 Κορ. 14, 21 κ. ἄλλ.), ἐν τρόπον καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Εὐαγγέλιον* δὲν ἐννοοῦμεν πάντοτε τὰ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου κυρίως δηλούμενα βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ πολλάκις καὶ σύμπασαν τὴν Κ. Διαθήκην. Οὕτω κεῖται καὶ *Ἑλλήν* ἀντὶ *Ἑθνικὸς* (Γαλ. 3, 28. Κολ. 3, 11. Ρωμ. 1, 16 κ. ἄλλ.), *Ἐκτότης* ἀντὶ *ἔθνη ὠμά* καὶ *ἄγρια* (Κολ. 3, 11), *θηρίον* ἀντὶ *ἔχιδνα* (Πρ. 28, 4), καὶ πλείστα τοιαῦτα.

2) Ἡ *μετωνυμία* (denominatio) ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι λέξεις δηλωτικαὶ ἔννοιῶν, ἐφισκομένων πρὸς ἀλλήλας ἐν σχέσει *αἰτίου* καὶ *αιτιατοῦ*, *συμμεριζομένου* καὶ *ἀφηρημένου*, *ἡγουμένου* καὶ *ἐπομένου*, *ἄλης* καὶ *εἴδους*, *περιέχοντος* καὶ *περιεχομένου*, *σημείου* καὶ *σημανομένου*, ἐναλλάσσονται πρὸς ἀλλήλας. Οὕτως «ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ» = *αἴτιος* καὶ *χορηγὸς τῆς ἀναστάσεως* καὶ τῆς ζωῆς (Ἰωαν. 11, 25), «αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν» = *εἰρηνοποιήσας ἡμᾶς* (Ἐφ. 2, 14), ἢ τοῦναντίον «θάνατος» ἢ καὶ πληθύν. «θιάτατοι» = *κινδύνοι χαλκοί* (2 Κορ. 1, 10. 4, 11. 11, 25). Τὰ αὐτὰ ἐκφράζει καὶ ὁ «ἄθης» (sheol), ἐν Ψαλ. 85, ἢ τοῦ ἔβρ. 86, 13 «ἔξ ἄδου κατοτάτου» = *ἐκ κινδύνου θανάτου*. Οὕτω καὶ Ἰεζεκ. 4, 17. 24, 28. «ἀδικία» (ἀδωνόθ *τιμωρία*, *ἀντίποινα*), «αἷμα» ἢ «αἵματος» = *ἐνοχὴ αἵματος* (Ψαλ. 50, 16. Ἰεζεκ. 35, 6. πρβλ. καὶ Ἐξοδ. 22, 13. κατὰ τὸ ἔβρ. damim = *φόνος* ἢ *ἐνοχος* κατὰ τοὺς Ὑ', τὸ αὐτὸ δὲ καὶ Ἐκκλησι. 5, 5 «ἔξαμαρτάνειν» = *ὀλομένειν τὰ ἐπίχειρα τῆς ἁμαρτίας*). Κατὰ μετωνυμίαν «περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία» = *περιτεμημένος καὶ ἀπεριτεμτος* (Γαλ. 2, 7 κ. ἄλλ.), «ξόλον» = *σταυρὸς* (Πρ. 5, 30. 10, 39 κ. ἄλλ.), «θρόνος» = *βασίλισα* (Ψαλ. 44, 7. Λουκ. 1, 32 κ. ἄλλ.), «κλεῖς» = *ἐξουσία, δύναμις* (Ἀποκ. 1, 18, 9, 1 κ. ἄλλ.), «ἐξουσία» = *ἐνδείξεις ἐξουσίας* (οἷα ἡ κόμη τῆς γυναικὸς ὡς ἐνδείξεις τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐξουσίας τοῦ ἀνδρός, (1 Κορ. 10, 10), «ἐπαρσις τῶν χειρῶν» = *προσευχὴ* (Ψαλ. 140, 2 κ. ἄλλ.), «μάχαιρα» = *πόλεμος* ἢ *διαμερισμός*. (Ματ. 10, 33. Λουκ. 12, 52), «ποτήριον» = *πόμα*, (Λουκ. 22, 20. 1 Κορ. 10, 21. 11, 25, 27), καὶ ἄλλα πλείστα τοιαῦτα, μάλιστα ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Συνεκδοχῆς ἅμα καὶ μετωνυμίας παράδειγμα εἶναι τὸ τῆς Γενέσεως 3, 19 «ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φαγεῖ τὸν ἄρτον σου».

3) Ἡ *ἀντονομασία* (pronominatio), ἡ σήμερον ὡς εἶδος τι τοῦ τρόπου χρησιμοποιοῦμένη, ἵσως εἶναι μήτηρ καὶ γενέτειρα καὶ αὐτῆς τῆς κυριολεκτικῆς σημασίας πλείστον ὄσων κυρίων τε καὶ προσηγορικῶν ὀνομάτων, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἐφεξῆς κρατήσαντων χρῆσιν αὐτῆς συνίσταται εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς καθιερωμένης καὶ κοινῶς χρησιμοποιοῦμένης κυρίας ὀνομασίας προσώπου τινὸς δι' ἐπιφάνους ὀνομασίας, ἐπεχούσης θέσιν ἐπιθέτου ἢ κατηγορουμένου καὶ ἐκφραζούσης προέχουσάν τινα ἰδιότητα ἢ διακριτικὸν τι γνώρισμα αὐτοῦ. Τοιαῦται ἀντονομασίαι εἶναι βλῆαι αἱ προσαγορεύσεις τοῦ μὲν Θεοῦ ὡς *Υψίστου*, ὡς *Κυρίου*, ὡς *Παντοδυνάμου*, ὡς *Ὀδρανίου Πατρὸς*, καὶ τῶν ὁμοίων (Λουκ. 1, 32. Πραξ. 7, 40. Ματ. 6, 14, 26. κ. ἄλλ.), τοῦ δὲ *Χριστοῦ* ὁμοίως ὡς *Κυρίου* ἢ *Σωτῆρος*, τῶν *Χριστιανῶν* ὡς *ἀγίων* ἢ *ἀδελφῶν* ἢ καὶ *μαθητῶν* (συχνότατα), τοῦ Ἰούδα ὡς *υἱοῦ τῆς ἀπωλείας* (Ἰωαν. 17, 12), τοῦ διαβόλου ἢ Σατανᾶ ὡς τοῦ *πονηροῦ* (Ματ. 5, 37. 6, 13 κ. ἄλλ.), καίτοι καὶ αὐτὰ τὰ κρατήσαντα ὡς κύρια ὀνόματα τῶν αὐτῶν (*Χριστὸς ἢ Χριστιανός, διάβολος ἢ Σατανᾶς*) εἶναι ἐκφραστικά ἰδιοτήτων τινῶν ἢ προσόντων. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγεται καὶ ἡ ὀνομασία τῶν δύο ἀδελφῶν, Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου, ὡς *υἱῶν Ζεβεδαίου* (Ματ. 20, 20.).

Τῶν διαφόρων τούτων εἰδῶν τῆς τροπικῆς παραστάσεως τῶν νοημάτων διαφέρουσιν ἡ *μεταφορὰ* (translatio) καὶ ἡ *κατάχρησις*, συγγενέουσιν μὲν ἀλλήλαις, ἀλλὰ καὶ διαστελλόμεναι κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ κατάχρησι ἢ ἀντὶ κυρίας τινὸς λέξεως ἢ ὀνομασίας χρῆσις ἄλλης λέξεως γίνεται ὡς τὰ πολλὰ ἐξ ἐνδειας, δι' ἄλλειψιν ἰδίας λέξεως (69) ἢ ἐκ προσωποποιίας τινὸς (Ψαλ. 23, 7. 9. 84, 11—12. 97, 7—8. Ἠσ. 1, 1. 5, 14, 14, 1. 23, 1. 34, 5—7. 47, 1. Θρημ. Ιερ. 1, 1—2. 3, 13, «υἱοὺς φαρέτρας», 1 Κορ. 15, 37. 40. ἐν ᾧ ἐν τῇ *μεταφορᾷ* ἡ λέξις ἢ τὸ κύριον ὄνομα ἀντικαθιστάσα εἶναι *εικονική*, καὶ ὅπως ἡ *ἀντονομασία* ἐπέχει θέσιν συνεπτυγμένης προτάσεως, κατηγορηματικῆς, οὕτω καὶ ἡ μεταφορὰ εἶναι συνεπτυγμένη τις παρομοίωσις, ὡς ὀρίζεται αὐτὴν ἄριστα ὁ αὐτὸς Κοϊντιλιανὸς (αὐτόθι 8, 6, 8) in totum metaphora est brevior similitudo. Οὕτω Γενεα.

(69) Πρβλ. τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως *κόρη* ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ μέρους τοῦ ὀφθαλμοῦ, τῆς λέξεως *φύλλου* ἐπὶ χάρτου, τοῦ *ὀφθαλμοῦ* (μάτια) ἐπὶ ἀνθρώπων σημείων ἐπὶ τῶν φυτῶν.

40, 9, «σκύμνος λέοντος Ἰούδα», Ματ. 5, 13—14. «ὕμεις ἔστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου» (ἐν ᾧ Φιλίπ. 2, 15 αἰας τῆς γῆς), «ὕμεις ἔστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου» (ἐν ᾧ Φιλίπ. 2, 15 «ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ»). Ὁμοίως Γ' αὐλ. 2, 9 «οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι», Ματ. 3, 7. 12, 34. 23. 33 «ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν» (ἐν ᾧ αὐτόθι 10, 16. «ὡς ὄφεις... ὥσει περιστεραί»), καὶ 1 Κορ. 3, 9. «Θεοῦ γεωργίον, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἔστε». Ὡσαύτως δὲ «ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήματα, καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργὸς ἐστίν» Ἰω. 15, 1 κ. ἄλλ. «θέατρον ἐγεννήθημεν τῷ κόσμῳ» 1 Κορ. 4, 9, «γάλα ὕμῶν ἐπότισα καὶ οὐ βρώμα» αὐτόθι 3, 2, «ἐρρυσθήν ἐκ στόματος λέοντος» 2 Τιμ. 4, 17, «οἱ πολλοὶ ἐν σώμᾳ ἔσμεν ἐν Χριστῷ» Ρωμ. 12, 5, «ὕμεις ἔστε σῶμα Χριστοῦ» Κορ. 12, 27, «καὶ αὐτὸς ἐστὶ κεφαλή τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας» Κολ. 1, 18, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά ἐν τε τῇ Καινῇ καὶ ἐν μᾶλλον ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ.

§ 21 Ἡ συγκεκαλυμμένη διὰ τοῦ λόγου παράστασις τῶν νοημάτων.

Ἡ συγκεκαλυμμένη διὰ τοῦ λόγου παράστασις τῶν νοημάτων εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ οὕτω καλουμένη *ἀλληγορία* (inversio) (70) κατὰ τὴν εὐρύτεραν τοῦ ὀνόματος τούτου ἐκδοχὴν, συνισταμένη εἰς τὴν δι' εἰκόνας ἐκφραστῶν τῶν νοημάτων, καὶ τούτου ἕνεκα ἔχουσα τὸ μέγεθος μεταξὺ τῆς διὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς διὰ τῶν μεταφορῶν γινομένης παραστάσεως αὐτῶν. Καὶ τῆς μὲν μεταφορῆς διαφέρει κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι μὲν ἀμρότεροι εἰκονικαὶ παραστάσεις τῶν νοημάτων, καὶ τούτου ἕνεκα φαίνονται οὐκ ἀνεπηκόουσαι ἐν ᾧ ὅμως ἡ μεταφορὰ, ὡς συνεπτυγμένη παρομοίωσις, ἀναφέρεται εἰς μεμνημένους λέξεις, ἡ ἀλληγορία εἶναι συνεχῆς παρομοίωσις, μὴ περιορισμένη εἰς λέξεις τινάς, ἀλλὰ τὸ ὅλον τοῦ νοήματος περιστάσα δι' εἰκόνας καὶ παρομοιώσεως. Τῆς δὲ τροπικῆς παραστάσεως διαφέρει ἡ ἀλληγορικὴ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν ᾧ ἐκεῖ τὰ νοήματα ἐκφράζονται διὰ τῶν λέξεων ἀμέσως, ἐν τῇ ἀλληγορίᾳ ἐκφράζονται οὐκ ἀμέσως, ἀλλὰ δι' ὧν αἱ λέξεις δηλοῦσι πραγμάτων, ἐ-

(70) Ὁ ὀρισμὸς τοῦ Κοϊντιλιανοῦ (allegoria, quam inversionem inter pretantur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, etiam interdum contrarium, ἐνθα ἀνωτ. 8, 10, β) φαίνεται συγχοροῦν καὶ τὴν *εἰρωνείαν*. Ἀλλὰ τὸ ἄλλο τοῦτο τῆς εἰρωνείας (simulatio) εἶναι διάφορον τοῦ τῆς ἀλληγορίας.

χόντων ἀναλογίαν τινὰ καὶ ὁμοίτητα πρὸς τὰ δηλωτέα νοήματα. Οὕτω τὸ τοῦ Βαπτιστοῦ «ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη ὑπὸ τὴν ρίζαν τῶν δένδρων καίται» πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλόν, ἐκκόπεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται» (Ματ. 3, 10. (Πρβλ. καὶ 7, 17—20. Λουκ. 14, 34—35. Ἰωαν. 4, 13—14. 1 Κορ. 3, 6—17. Ἐφεσ. 6, 13—17. Σοφ. Σειρ. 24, 28—31 καὶ ἄλλ.). Καὶ φαίνεται μὲν συγγενέουσα κατὰ τοῦτο ἡ ἀλληγορία πρὸς τὴν διὰ τῶν πραγμάτων παράστασιν ἀλλ' ἐν ᾗ ἐνταῦθα τὰ πρὸς ἐξεικόνισιν τοῦ νοήματος χρησιμοποιούντα καὶ χρησιμοποιούμενα πράγματα εἶναι πραγματικά, ὅπως δῆποτε γενόμενα ἔργα ἢ γινόμενα, ἐν τῇ ἀλληγορίᾳ εἶναι πλαστά, λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ ὑπάρχοντα. Ἡ τοιαύτη **ἀλληγορία**, ἐν τῇ εὐρύτερᾳ αὐτῆς ἐκδοχῇ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ παρ' Ἑβραίοις οὕτω καλούμενον *mashal*, ὡς εἶδη δὲ εὐχρηστα ἐν τῇ Θείᾳ Γραφῇ ἔχει μάλιστα μὲν τὴν ἰδίως οὕτω καλουμένην **ἀλληγορίαν** καὶ τὴν μόλις ἀπ' αὐτῆς διασπασθεμένην **παραβολήν**, ἔπειτα δὲ τὸν **ἀπόλογον** (κοινῶς **μῦθον**, *fabula*), τὰς **γνώμας** καὶ **παραομιλίας**, τὸ **αἰνίγμα** καὶ τὸν **γεῖφον**.

Ἡ **ἰδίως ἀλληγορία** καὶ ἡ κατ' οὐσίαν συμπίπτουσα αὐτῇ **παραβολή** οὐδὲν ἄλλο εἶναι **εἰμῆ παρομοίωσις** τις μᾶλλον ἢ ἦτον διεξοδική, λαμβανομένη ἐκ τῶν συμβεβηκότων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ ἐκ τῆς φύσεως, διαφέρει δὲ τῆς ἀπλῆς παρομοιώσεως (*comparatio*) πρῶτον μὲν ὡς ἐκτενεστέρα ταύτης, ἔπειτα δὲ ὡς ὀλοσχερῶς ἢ πρὸς καιρὸν ἀποσιωπῶσα τὸ σημαινόμενον. Τοιαῦτα ἀλληγορίαί, ἄλλοτε ἄλλως ἐκφερόμεναι καὶ ἐκάστοτε ἄλλο τι ὑπεμφαίνουσαι, ἀπαντῶσι μὲν καὶ ἄλλοτε τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (2 Βασιλ. 12, 1—4. Ἐκκλ. 12, 2—3), καὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς (79, 9—18), μάλιστα δὲ παρὰ τοῖς Προφῆταις, παρὰ τῷ **Ἰσηε**, ἐν ὅλοις κεφαλαίοις (1—3), παρὰ τῷ **Ἡσαΐα** (5, 1—17. 28, 23—29), καὶ συχνότερον παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ (κεφ. 15. 16. 17. 19. 23. 24. 31). Προέχουσιν ἐξ αὐτῶν ἡ ὑπὸ τὴν εἰκόνα τῆς λεαίνης καὶ τῶν δύο αὐτῆς σκύμων ἢ λεοντιδέων παρουσιῶσα τὰς τύχας δύο ἐκ τῶν τελευταίων βασιλείων τοῦ Ἰούδα, τοῦ εἰς Αἴγυπτον ἀπαχθέντος Ἰωάχαζ καὶ τοῦ εἰς Βαβυλῶνα ἀπαχθέντος Ἰερονίου (19. 29), ἢ τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν δύο ἀετῶν (71), παρουσιῶσα τὴν μεταξύ τῶν δύο αυτοκρατοριῶν, Αἰγύπτου

71) Πρβλ. Χρυσόστομ. Ὁμιλ. 46 (ἢ 47) εἰς Ματθαῖον καὶ Ὁμιλ. 16 εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν.

καὶ Βαβυλῶνος, θέσιν τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα καὶ τὴν πρὸς τοῖς Βαβυλωνίου ἀπιστίαν καὶ ἀχαριστίαν τοῦ Σαδεκίου μεθ' ἕλων τῶν ἐπακολουθημάτων αὐτῆς. Συχνότερα εἶναι αἱ ὑπὸ τὴν εἰκόνα **μοιχαλίδος γυναικὸς ἢ ἐκθέτου βρέφους** παρουσιῶσαι τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀχαριστίαν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ (16. 23. πρβλ. καὶ Ὡσ. 1—3), ὡς καὶ αἱ ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἀμπέλου καὶ ἀμπελῶνος παρουσιῶσαι ἀναλόγους σχέσεις μεταξύ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ (Ἰεζ. 15, 19. Ἰσο. 5, 1—7. Ψαλ. 79). Ὡς ἀλληγορία ἐκκλητεῖα καὶ ὁ 44ος Ψαλμός, ὡς τις παράστασις τῆς ἀμειψίας τοῦ προσδοκωμένου Μεσσίου καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀγάπης ὑπὸ τὴν εἰκόνα βασιλείας καὶ τῆς ἐκλεκτῆς αὐτοῦ βασιλείσεως (πρβλ. Ἐφ. 5, 15 κ.ἐξ. Ἐβρ. 1, 8—9). Ὡς ἀλληγορία ἐκκλητεῖον καὶ ὀλοκληρον τὸ **Αἷμα τῶν Αἰομάτων**, ὡς τις ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἐρῶντος καὶ ἐρωμένης παράστασις τῆς ἀναλόγου ἀγάπης εἴτε τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Μεσσίου πρὸς τὸν Ἰσραήλ, εἴτε, ὅπερ πιθανώτερον, **τοῦ ἐραστοῦ τῆς σοφίας πρὸς τὴν σοφίαν αὐτὴν** (πρβλ. Σοφ. Σολ. 8, 1 κ.ἐξ.).

Ἀλληγορία τις εἶναι καὶ ἡ παρ' Ἰωάννη (10, 1—5) ἀπαντῶσα εἰκὼν τοῦ **ἀληθινοῦ ποιμένος**, καίπερ χαρακτηριζομένη ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ὡς **παραομιλία** (στχ. 6) κατὰ τὴν εὐρύτεραν ἐκδοχὴν τοῦ ἀντιστοιχοῦ ἑβραϊκοῦ ὀνόματος *mashal*. Κατ' ἀντιστοιχίαν καὶ ἀπόδοσιν τοῦ αὐτοῦ ἑβραϊκοῦ ὀνόματος χρησιμοποιουμένη καὶ ἡ **παραβολή** (*similitudo*) ἐν Παλαιᾷ τε καὶ Καινῇ Διαθήκῃ, δηλοῖ μὲν καθόλου πᾶσαν σύγκρισιν καὶ τὴν ἐντεῦθεν προκύπτουσαν εἰκονικὴν ἔκφρασιν εἴτε ὡς **ἀπλοῦν παράδειγμα** καὶ **παρομοίωσιν** (Ματ. 24, 31. Μαρ. 3, 23. 13, 18. Λουκ. 21, 2) κ. ἄλλ.), εἴτε ὡς **ἀπόφθεγμα** καὶ **γνωμικὸν** (Λουκ. 5, 36. 6, 39. 14, 7), εἴτε ὡς **λόγον σκοτεινὸν καὶ αἰνιγματώδη** (Ματ. 13, 15. πρβλ. καὶ Παροιμ. 1, 6. Ἐκκλ. 1, 17. Σοφ. Σειρ. 3, 29 κ. ἄλλ.), εἴτε ὡς **παραομιλίαν** (Λουκ. 4, 23. πρβλ. καὶ Παροιμ. 7, 20. Ἰεζ. 12, 22—23. 18, 2—3. 1 Βασιλ. 10, 12. 24, 14), ἰδίως ὅμως εὐχρησταί πρὸς δήλωσιν **πλαστῆς** ἱστορίας καὶ ἐκ τῶν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις συμβαινόντων λαμβανομένης **ἀφηγησεως** πρὸς ὑποτύπωσιν ἐννοιῶν ἀφηγημένων ὑπὸ μορφῆν συγκεκριμένην, κατ' οὐσίαν παρεμφερῶς καὶ ἰσοδυνάμους πρὸς τὴν **ἀλληγορίαν** ἐν τῇ προδηλωθείσῃ στενωτέρᾳ ἐκδοχῇ.

Τὴν διὰ **παραβολῶν** διδασκαλίαν, συνήθη οὖσαν καὶ παρ' ἄλλοις πρὶν, οἶονεὶ ἐτελειοποίησεν ὁ Κύριος, περὶ πολλοῦ δὲ ἐποίησε αὐτὴν ὡς μάλιστα πρόσφορον πρὸς παραστάσιν διαφόρων ἠθικῶν

τε καὶ θρησκευτικῶν καὶ ἱστορικῶν ἀληθειῶν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Μετεχειρίζετο δὲ αὐτὰς ἄλλοτε ἄλλως. Καὶ ἀποτείνόμενος μὲν πρὸς τοὺς ἀνεπίδεκτους εἴτε ἐκ τοῦ ὄχλου εἴτε καὶ μάλιστα ἐκ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, ὁρῶναι πολλὰς παραβολικῶς, ἀποκρύπτων τὸν νοῦν τῶν λεγομένων, ἵνα ἀκούσωσι μὲν ἐν ἀρχῇ ἀνυπόλητος καὶ περιέργως τὴν ἔξωτικὴν ἀφήγησιν καὶ μὴ ἐκ προσημίων ἀποδυσπότησωσι πρὸς τὴν ἀκρόασιν, διὰ τὸ ἀνεπίδεκτον ὄμως τῆς καρδίας αὐτῶν καὶ ἀνεύθετον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μήτε κατανοοῦντες τὸ σημαίνον, μήτε ἐνδιαφερόμενοι νὰ μάθωσι, μήτε ἐν γενεῖ ὀφελούμενοι τι ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, καταδειχθῶσιν ὡς ἀνεπίδεκτοι πάσης μετανοίας καὶ μεταβολῆς καὶ διορθώσεως (Ματ. 4, 11—12. Λουκ. 8, 10. Μαρ. 13, 14—15). Ἀποτείνόμενος δὲ πρὸς τοὺς ἐχόντας δεκτικὴν τὴν καρδίαν, μετεχειρίζετο τὰς παραβολὰς ὡς μάλιστα προσφόρους εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν, οὐ μόνον ὡς ζωηρῶς καὶ ἐμφαντικῶς ἐκφραζομένους τὰ λεγόμενα καὶ ἐγχαρτατούσας αὐτὰ εἰς τὴν μνήμην τῶν εὐγνωμόνων ἀκροατῶν, ἀλλὰ καὶ διεγειρούσας ἐπὶ μᾶλλον τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ περιουσίαν αὐτοῦς ἢ νὰ σκεφθῶσιν αὐτοὶ περὶ τοῦ σημαίνοντος τῶν ἀκουσθέντων, ἢ ἐρωτῶντες νὰ λάβωσι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν (Ματ. 13, 16—18, 36—37, 51—52, Μαρ. 4, 34).

Ἐπάσχει δὲ μεταξὺ τῶν Ἐδωγελικῶν παραβολῶν οὐ μικρὰ διαφορὰ καθ' ἕλλην τε καὶ καθ' εἶδος. Καὶ καθ' εἶδος μὲν ἐξεταζόμενα φαίνονται ἄλλαι μὲν διεξοδικαί, ὑπὸ ποικίλης ὀφθεις οἰανεὶ δραματικῶς παριστώσασα τὸ πρᾶγμα, οἷαι ἢ τοῦ σκοπέως (Ματ. 13, 1 κ. ἔξ.), ἢ τῶν κικαῶν ἀμπελοφυτῶν (αὐτόθι 21, 33—46), ἢ τῶν γάμων τοῦ βασιλέως (αὐτόθι 22, 1—14), ἢ τοῦ ἐμπεπόντος εἰς τοὺς ληστὰς (Λουκ. 10, 25—37), ἢ τοῦ ἀσπλάγγνου πλουσίου καὶ τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου (αὐτόθι 16, 19—31) καὶ μάλιστα ἢ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ (αὐτόθι 15, 11—32). Ἄλλαι δὲ πάλιν εἶναι λίαν σύντομοι, ὡς ἀπλοῖαι τινες ὁμοιώσεις, παριστώσασα τὸ πρᾶγμα ὑπὸ μίαν μόνον ὄψιν, ὡς αἱ τοῦ κόκκου σπάλσεως καὶ τῆς ζήτησης (Ματ. 13, 31—33), τοῦ θρησκου τοῦ κεκορημένου ἐν τῷ ἀγρῷ (αὐτόθι 13, 44), τοῦ ἐμπόρου τοῦ ζητοῦντος κελὸς μαργαρίτας (αὐτόθι 13, 45), τῆς σαγήνης τῆς βληθείσης εἰς τὴν θάλασσαν (αὐτόθι 13, 47—50), τῶν δύο υἱῶν (αὐτόθι 21, 28—32), τοῦ σπόρου τοῦ εἰς τὴν γῆν καταβληθέντος (Μαρ. 4, 26—29), τῆς ἀκάτου συκῆς (Λουκ. 13, 1—9), τοῦ ἀπολεσθέντος προσβίου καὶ τῆς ἀπολεσθείσης δραχμῆς (αὐτόθι 15, 1—9), τοῦ ἀδίκου οἰκονόμου (αὐτόθι 16, 1—9), τοῦ δοῦλου τοῦ ἐρχομένου ἐκ τοῦ ἀγροῦ (αὐτόθι 17,

7—10), τοῦ ἀδίκου κριτοῦ καὶ τῆς γῆρας γυναικὸς (αὐτόθι 18, 1—7). Καθ' ἕλλην δὲ ἐξεταζόμενα αἱ μὲν εἶναι *ἱστορικαὶ* καὶ *προφητικαί*, προεξεκονίζουσαι ἢ τὴν σύστασιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς αἱ ἐν τῷ 13ῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου συνηνωμένα (ἴδε καὶ Μάρκου 4, 1—34, καὶ Λου. 8, 4—15), ἢ τὴν πρὸς αὐτὴν σχέσιν τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, ὡς αἱ ἐν τοῖς κεφαλαίοις 20, 21 καὶ 22 τοῦ αὐτοῦ Ἐδωγελιστοῦ εὐρισκόμεναι (πρὸβλ. καὶ Λου. 14, 15—24) αἱ δὲ εἶναι *ἠθικαί*, ἀναπτύσσουσαι τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον καθήκοντα ἡμῶν, οἷαι παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ αἱ ἐν τοῖς κεφαλαίοις 18 καὶ 25 εὐρισκόμεναι, παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ αἱ ἐν τοῖς κεφαλαίοις 10, 12, 13, 15, 16, 18 καὶ 19 ἀναπτυσσόμεναι.

Παραβολὴ τις εἶναι καὶ ὁ *ἀπόλογος*, ὁ ἄλλως ὑπὸ τῶν πρὶν καὶ ὡς *αἶνος* ἢ *μῦθος* (fabula) χαρακτηριζόμενος, ἐκφράζων δὲ τὸ νόημα διὰ πλουστῆς τινος διηγήσεως, ἐχούσης ὁμοιότητα πρὸς τὸ δηλωθησόμενον, ὡς καὶ ἐν τῇ παραβολῇ, μετὰ ταύτης ὄμως τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἐν τῷ ἀπολόγῳ τὰ πρὸς παράστασιν ἐννοίας τινὸς παραλαμβάνόμενα δὲν εἶναι πρόσωπα, ἀλλὰ ζῆα καὶ ἄνυχα ὄντα, περιβαλλόμενα ἰδιότητος καὶ ἐνεργείας ἀνθρωπίνους. Ἀπολόγους ἔχομεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ἐν μόνῃ τῇ Π. Διαθήκῃ, οἷοι ὁ τοῦ Ἰωάθαμ, υἱοῦ τοῦ Γεδεών (Κριτ. 9, 8—15), περὶ τῶν ξύλων ἢ δένδρων, τῶν βουλευομένων περὶ ἐκλογῆς βασιλέως μεταξὺ αὐτῶν, σκοπὸν ἔχων νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐννοίαν ταύτην, ὅτι, τῶν ἀξίων ἀποποιουμένων τὴν προσφορὰν, οἱ ἥμιστα κατάλληλοι δεικνύνται προθυμότεροι νὰ ἀναλάβωσι τὰ μέγιστα τῶν ἀξιωμάτων, καὶ ὁ τοῦ Ἰωάθ, βασιλέως τοῦ Ἰσραὴλ, περὶ τοῦ ἕκκου (=ἀκανθίου), πέμποντος πρεσβείων πρὸς τὴν κέδρον καὶ ζητοῦντος τὴν θυγατέρα αὐτῆς εἰς γάμον τῷ υἱῷ αὐτοῦ, λεχθεὶς πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα Ἀμμανίαν, προτείναντα αὐτῷ συμμαχίαν, καὶ ἐξελέγγον τὸ θρόνον αὐτοῦ νὰ ζητῇ συμμαχίαν πρὸς τοὺς κραταιοὺς, αὐτὸς μικρὸς καὶ ἀνίσχυρος ὢν (4 Βασιλ. 14, 9).

Διόφορος τοῦ ἀπολόγου καὶ τῆς ἰδίως παραβολῆς εἶναι ἢ *γνώμη* ἢ τὸ *γνωμικόν* (sententia), οἷσα ὄψις σύντομος καὶ ἅμα βιρυσήμαντος, ἐκφράζουσα ὡς τὰ πολλὰ εἰκονικῶς ἀληθείας τοῦ βίου ὡς τινα γενικὰ ἀξιώματα ὑπὸ τῆς καθ' ἡμέραν πείρας ἐπιβεβαιούμενα. Γνώμη, ἀποβῆσα δημῶδης καὶ τετριμμένη, ἀποτελεῖ τὴν *παροιμίαν* (proverbium). Γνώμαι καὶ

παροιμία παρόχουσι οὐκ ὀλίγα ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ, Παλαιᾷ τε Καινῇ Διαθήκῃ, καὶ διηστανιώτατα μὲν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο (ὡς εἶναι τὸ τῆς 2 Πετ. 2, 22) ἢ ἀνωνόμως (Ματ. 24, 28), συνήθως δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς *παραβολῆς* κατ' ἀντιστοιχίαν τοῦ ἑβραϊκοῦ ὀνόματος *mashal*, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω (1 Βασιλ. 24, 14, Ἰερ. 12, 22—23, 18, 2—3. Λου. 4, 23).

Διάφορον τῆς γνώμης καὶ τῆς παροιμίας εἶναι τὸ *αἰνύγμα* (*χειδᾶ*), τὸ αὐτὸ λεγόμενον παρὰ τοῖς Ὁ' καὶ *προβλημα* καὶ *παραβολή* καὶ *διήγημα* (Παροιμ. 1, 6. Ψαλ. 48, 5. 77, 2. Ἰερ. 17, 2), ὡς λόγος σύντομος μὲν, ἀλλ' ἐξ ἐπιτηδεύσεως σκοτεινός, πολλῆς χορήζων ὀξυνοίας πρὸς εὐρεσιν ἥς ἐγκρίπτει ὑπονοίας. Τοιοῦτον αἰνύγμα εἶναι τὸ τοῦ Ἡσαΐου 21, 11—12, ἔνθα *κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν* καίμενον ἐρωτώμενος ὁ φύλαξ τί ἔχει νὰ ἀπαγγεῖλῃ ἐκ τῆς νυκτός, ἀπαντᾷ ἔρχεται συγχρόνως *καὶ ἡμέρα* (ἢ πρωΐα) *καὶ νύξ*, δηλῶν δι' αὐτῶν, ὅτι φῶς μὲν ἐπίκειται τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, σκοτός δὲ τοῖς Ἑβραίοις. Ἄλλοιόν μὲν τόνου, ἀλλ' αἰνύματα κατ' οὐσίαν εἶναι καὶ τὰ Παροιμ. 30, 15—31 μετὰ καὶ τῶν ἐξηγήσεων αὐτῶν φερόμενα, ὡς καὶ τὰ Ἐκκλησ. 12, 2 κ. ἐξῆς περὶ τῶν ἐν τῇ γῆρῃ ἐκλειπουσῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου εἰκονικῶς λεγόμενα.

Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμοιος τῷ αἰνύματι, διαφέρει αὐτοῦ ὁ *γρῖφος*, ὡς χάριν παιδείας προτεινόμενος ἐν τοῖς συμποσίοις, ἢ ὡς λέγει ὁ Ἀθήναιος (Δειπνοσοφ. 10, σελ. 221) «γρῖφος προβλημα εἶσι παισιολόν, προστακτικόν τοῦ δια ζητήσεως εὐρεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ προβληθέν, τιμῆς ἢ ἐπιζημίου χάριν εἰρημένον». Τοιοῦτον γρῖφον, ἐπίσης *προβλημα* ἢ *διήγημα* (= *χειδᾶ*) λεγόμενον παρὰ τοῖς Ὁ', ἔχομεν ἕνα ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, τὸν τοῦ Σαμυρόν, ἐν Κριταῖς 14, 12 κ.ἐξ.

§ 22. Δημόδης παρὰσιαις τῶν νοημάτων

Ὡς εἶδη ἀλληγορικῆς ἢ συγκεκριμένης διὰ τοῦ λόγου παραστάσεως τῶν νοημάτων δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ ἐν τοῖς νεότεροις μάλιστα χρόνοις ὑπὸ πολλῶν (§ 16) εἰς τὴν ἐρημίαν τῶν θείων Γραφῶν προσαθέντα τε καὶ ἐφαρμοσθέντα δύο εἶδη ἐννοιῶν, ἡ *δημόδης* λεγομένη καὶ ἡ *μυθική*, καθόσον καὶ ἐνταῦθα ὡς τὸ ἀληθὲς νόημα τῶν ἱερῶν συγγραφέων θεωρεῖται ὅχι τὸ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ γράμματος καὶ τῆς λέξεως δηλούμενον, ἀλλ' ἕτερον παρὰ τοῦτο, εἴτε ὅτι οἱ λαλοῦντες καὶ οἱ γράφοντες, εἰ συγκεκρισῶς πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀμφοτέρων καὶ ἀναγνωστῶν, προ-

ήμοσαν τὰ ἑαυτῶν νοήματα πρὸς τὰ τῶν πολλῶν, καὶ ἄλλο τι ἔχοντες ἐν νῷ καὶ φρονοῦντες, ἄλλο τι εἶπον καὶ ἐξέφρασαν ἐπὶ τὸ δημότερον, εἴτε ὅτι ἰδέαι καὶ δοξασίαι θρησκευτικαὶ ἢ ἠθικαὶ, ἐξενηθῆσαι πρὶν ἐπὶ τὸ ἱστορικώτερον, ἐξεληφθήσων ὕστερον ὡς πραγματικαὶ ἱστορίαι ὑπὸ τῶν ἀγνοούντων.

Ἡ παραδοχὴ δημόδους ἐννοίας ἐν ταῖς Γραφαῖς, οὐδὲν δὲ εἶχε τὸ ἄτοπον, εἰ μόνον ὑπὸ τὴν δημόδην ἐννοίαν εἶχομεν νὰ νοήσωμεν ὅσα περὶ Θεοῦ, περὶ τῶν θείων ἰδιοτήτων καὶ ἐνεργειῶν, περὶ τῶν πνευματικῶν καὶ ἀοράτων ἐν γένει πραγμάτων, λέγονται ἀνθρωπομορφως καὶ ἀνθρωποπαθῶς διὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ ἀδυναμίαν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας τοῦ ἄλλως ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν πνευματικῶν πραγμάτων, ἢ κατ' ἕξ ἰδίας παύρας ἔχομεν ἐννοίας καὶ παραστάσεις περὶ τῶν περὶ ἡμᾶς συμβαινόντων. (72) Βεβαίως τοιαῦτα *κατὰ ἀνθρώπον* εἰρημένα δὲν πρέπει νὰ ἐλαμβάνονται κατὰ γράμμα, καὶ οἱ τὰ ἐναντία πράττοντες ἀπεδοκιμάσθησαν ἀνεκάλειν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς εἶχον ἀναφανῆ τοιοῦτοι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, περὶ τὰς ἀρχὰς μὲν τοῦ πέμπτου αἰῶνος οἱ *ἀνθρωπομορφῖται* τῆς Αἰγύπτου, οἱ ἀποδεχόμενοι τὸν Θεὸν ἐν μορφῇ καὶ σῆματι ἀνθρώπου, καὶ ἐξελεχθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου (Σωκ. Ἐκκλ. Ἱστορ. 6, 7. Σφξομ. Ἐκκλ. Ἱστορ. 8, 11. καὶ Gennadii de vir. illustr. cap. 33), κατὰ δὲ τοῦς πρώτους αἰῶνας οἱ *Χιλιастαὶ* οἱ ἐλαβόντες κατὰ γράμμα τὰς τῆς Ἀποκαλύψεως ῥήσεις περὶ τῆς χιλιετοῦς ἐπὶ γῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ (Ἀπ. 20, 4, 6), ἔχοντες μάλιστα ὁμογνώμονας οὐ τοὺς τυχόντας, τὸν συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαρνάβα (κεφ. 15), τὸν ἐπίσκοπον Ἱερραπόλεως Πατίαν (παρ' Ἑδσαβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. 3, 39), Ἰουστίνον τὸν φιλόσοφον καὶ μάρτυρα (Διαλογ. πρὸς Τρύφ. κεφ. 80), τὸν Εἰρηναῖον Λουδοῦνον (κατὰ Αἴρεσ. 5, 33), τὸν Λακτάντιον (Institut. div. 7, 14) καὶ ἄλλους. Ἐπίσης εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι πολλάκις τὸ καθήκον τῆς ἀγάπης καὶ λόγοι παιδαγωγικοὶ καθιστώσιν ἐπ' ἀναγκῆς τὸ συγκεκριβαίνειν εἰς τὰς ἀσθενείας τῶν ἄλλων, καὶ ὅπως ἢ ἐν μέρει

72) Ἐπιθι Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. 11, 16, Ἰερ. Χρυσόστομος, Ὁμιλ. 9 εἰς τὴν πρὸς Τιτ. ἐπιστολήν, καὶ Ὁμιλ. 18 εἰς Γένεσιν. Πλείονα καὶ λεπτομερέστατα περὶ τούτου παρ' Ἀδριανῶ' ἐν Εἰσαγωγῇ σελ. κθ' κ.ἐξῆς. (ἐκδόσ. Κλεόπα).

ἀποκρύπτειν τὰς ἀληθείας ἐκείνας, ὅσων ἢ ἀκαίρος γινώσκεις, ὅχι μὴ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἠγιάζουσαν καὶ ἀκατάρτιστον διάνοιαν τῶν ἀκροατῶν, ἀντὶ ὠφελείας δύναται νὰ ἀποβῆ ζήμιας πρόσθεν. Οὕτω βλέπομεν πολλάκις ἐνεργοῦντα τὸν τε Κύριον (Ματ. 10, 5, 17, 27. Πρ. 1, 6—8) καὶ τοὺς Ἀποστόλους (Πρ. 16, 3, 21, 17 κ.ἐξ. 1 Κορ. 2, 1—2. Ἐβρ. 5, 12—14), ὁ δὲ Παῦλος οὐ μόνον ἠγῶς συνίστηται πρὸς τοὺς ἀσθενοῦντας συγκατάβασις, καὶ τὴν παραλείπειν αὐτῆς θεωρεῖ ὡς ἀμάρτημα βαρὺ (Ρωμ. 14, 13 κ.ἐξ. 1 Κορ. 8, 8 κ.ἐξ.), ἀλλὰ καὶ περὶ ἑαυτοῦ καυχᾶται ὅτι τοῖς πᾶσι γέγονε τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσῃ. (1 Κορ. 9, 19 κ.ἐξ. πρβλ. καὶ 15, 29—30.) Πλὴν ἐπεδείκνυντο τοιαύτην συγκατάβασις μόνον εἰς πράγματα συγκεκριμένα, ἐπουσιώδη καὶ καθ' ἑαυτὰ ἀδιάφορα· περὶ δὲ τῶν κυριωτάτων καὶ τῆς οὐσίας τῆς ἀληθείας προκειμένου, ἀπροκαλύπτως ἐκήρυττον αὐτὴν πᾶσιν ἀδιακρίτως, παντάπασιν ἀδιαφοροῦντες περὶ τῶν οἰωνδήποτε εἰς ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἀκούοντας ἐπακολουθημάτων τῆς παρησίαις (Ματ. 10, 26—28. 15, 12—14. 26, 62—66. Πρ. 4, 19—20. 22, 22—29. Ἰω. 6, 53. 60—66. Γαλ. 1, 9. 2, 5. 14. 5, 11 κ.ἀλλ.). Ὁμοίᾳ παρησίᾳ περὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ ὑπερίσπιν τῶν κυριωτάτων ἠθικῶν τε καὶ θρησκευτικῶν ἀληθειῶν παρατηρεῖται παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ ἐκίστη σέλις τῶν Προφητῶν εἶναι μνημεῖον αἰώνιον τοῦ ζήλου καὶ ἀγᾶνος αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας πρὸς πάντας ἀδιακρίτως, μικροὺς τε καὶ μεγάλους (πρβλ. Χρυσόστ. Ὁμιλ. 46 εἰς τὰς Πράξ.). Ἐὰν ἡ πρὸς τὰς προλήψεις καὶ δοξασίας τῶν πολλῶν συγκατάβασις τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν προέβαινε μέχρι τῆς θυσίας καὶ διωτροπῆς τῆς ἀληθείας, τότε ἔπρεπε νὰ ἐλλείπωσι μὲν ἐκ τῶν Γραφῶν πλείστα διδάγματα, ὅπως ἀντικείμενα πρὸς τὰς προλήψεις καὶ δοξασίας τῶν πολλῶν, νὰ ὑπάρχωσι δὲ τοῦναντίον ἕτερα μᾶλλον συνάδοντα πρὸς τὰς ἐκείνων ιδέαις καὶ πεποιθήσεις. Ἐπρεπε λγ. ἐν μὲν τῇ Π. Διαθήκῃ νὰ εἴχομεν ἀντὶ μονοθείας πολυθεϊαν καὶ εἰδωλολατρείαν, ὡς μᾶλλον συνάδουσαν πρὸς τὰς παλαιὰς ἠσῆς καὶ κλίσεις τοῦ πολλοῦ καὶ παχυλοῦ ὄχλου τῶν Ἰουδαίων, ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ ἔπρεπε νὰ διδάσκηται ἀντὶ μὲν τῆς καθολικότητος τῆς χάριτος καὶ τῆς κλήσεως τῶν Ἑθνικῶν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἀπόλειψις αὐτῶν ἀπὸ τῆς χάριτος, ἀντὶ δὲ τῆς καταργήσεως τῆς σαρκικῆς περιτομῆς καὶ τῶν ἄλλων σαρκικῶν διατάξεων τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως δι' ἄλλων πνευματικωτέρων, τῶν αἰώνιων κῦρος ἐκείνων, καὶ ἀντὶ τῆς πνευματικῆς βασιλείας τοῦ Χρι-

στοῦ, βασιλεία αὐτοῦ κοσμικὴ καὶ ἐπίγειος, ἐπειδὴ τοιαῦται ἦσαν αἱ περὶ αὐτῶν ἐπικρατοῦσαι δόξαι καὶ πεποιθήσεις τῶν Ἰουδαίων.

Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ θεμελιώδεις διδασκαλῆαι τῆς θείας ἀποκαλύψεως περὶ τοῦ προποικτορικοῦ ἁμαρτήματος, περὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως, περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, περὶ τῆς θείας φύσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρόσεως καὶ σωτηρίας, αἱ κατὰ τοὺς ἐν λόγῳ κριτὰς μὴ ἐκφραζούσαι τὴν ἰδίαν γνώμην τῶν ἱερῶν συγγραφέων, ἀλλ' οὔσαι δημῶδεις δοξασίαι, προελθοῦσαι δῆθεν ἐκ συγκαταβάσεως καὶ προσαρμογῆς εἰς τὰς πεποιθήσεις τῶν πολλῶν, ὅπως ἀπάξδουσι πρὸς τὰς ιδέαις καὶ κλίσεις τοῦ παχυλοῦ ὄχλου, ὅσπερ οἱ καὶ ἐν τοῖς τοιοῦτοις εἰς τὰς ἀσθενείας καὶ προλήψεις τῶν πολλῶν συγκαταβαίνοντες θὰ ἐδίδασκον διδάγματα ἤσαν διαθέσεις καὶ ἐπιθυμῆσαι ὕλικὰ καὶ παχυλά, σύμφωνα πρὸς τὰς διαθέσεις καὶ ἐπιθυμῆσαι τῶν πολλῶν. Βεβαίως ἡ παραβολὴ τῆς αἰωνίου κολάσεως πρὸς πῦρ ἀσβεστον καὶ σκόληκα ἀτελεύτητον (Ματ. 9. 44. 46. 48. Ἰησ. 66, 24. Ἰουδαῖθ 16, 17. Σοφ. Σειρ. 7, 18), ἢ πρὸς γένηναν πυρὸς (Ματ. 5, 22. 29—30. 10, 28 κ. ἀλλ.) εἶναι δημῶδης, ὅπως καὶ πᾶσα ἐπὶ τὸ ἀνθρωπομορφότερον καὶ ἀνθρωποπαθέστερον ἔκφρασις καὶ παραστάσις πολλῶν περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων πραγμάτων ιδεῶν καὶ διδασκαλιῶν. (73) Πλὴν ἕτερον ἢ παραστάσις τῆς ιδέας καὶ διδασκαλίας, καὶ ἕτερον ἢ ιδέα αὐτὴ καὶ ἡ διδασκαλία περὶ τῆς αἰωνιότητος τῆς κολάσεως, τῆς ἀναμενούσης τοὺς κακοὺς καὶ ἀμτανούητους ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ.

Διὰ ταῦτα πάντα θεωρεῖται ὡς ἀνένδεκτοι εἰς τὴν ἐξήγησιν αἱ περὶ δημῶδων ἐννοιῶν καὶ διδαγμάτων γινόμεναι εἰσηγήσεις καὶ ὑποθέσεις, οἱ δῆθεν οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς καὶ διδάσκαλοι, ἐκ συγκαταβάσεως πρὸς τὰς τοῦ ὄχλου πεπλανημένας πεποιθήσεις ἀποκρύπτοντες τὰ ἀληθῆ ἑαυτῶν φρονήματα καὶ νοήματα, ἔγραψαν καὶ ἐλάλουν πολλὰ κατὰ τὰς τοῦ ὄχλου ιδέαις καὶ δοξασίας, χωρὶς νὰ πιστεύωσιν αὐτοὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν.

73) Ἐπειδὴ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου Ἐρμηνείας εἰς τὸν Ἡσαΐαν Προοίμιον) 5—6) «Ἐὰν οὖν ὀφειζόμενον ἢ λυπούμενον ἢ μεταμελόμενον ἢ μὴ κατ' ἀξίαν τινὶ χροόμενον (τὸν Θεόν) ἡ Γραφὴ λέγει, ζῆτεῖν προσήκει τὸ τῆς λέξεως βούλημα καὶ μεμνῶν τίνος τρόπου ἀποκαταστήσαι δυναθῶμεν, ὅχι δὲ ἀνατρέπειν τὰς ἀξιολόγους περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις· καὶ οὕτως ἀπρασκόπως ἐντευξόμεθα ταῖς Γραφαῖς, ἀπὸ μὲν τῶν εὐλήπτων ὠφελούμενοι, ἐκ δὲ τῶν ἀσφαρστέρων οὐ παραβλαπτόμενοι».

§ 23. *Μυθική παράστασις τῶν νοημάτων.*

Τὸ αὐτὸ ζητῶν καὶ περὶ τῆς *μυθικῆς* λεγομένης *ἐννοίας*, ὅτι αὐτῇ, παρὰ πᾶν τὸ κακόηχον τοῦ ὀνόματος, οὐδὲν θὰ εἶχε τὸ ἀποκρινόμενον καθ' ἑαυτήν, ἐὰν ἐσήμαινε τὸ αὐτὸ, ὅπερ καὶ *ἀλληγορία* καὶ *παραβολή*, πλαστὴν δηλ. ἱστορίαν καὶ ἀφήγησιν πρὸς ὑποτύπωσιν ἀφηρημένων ἰδεῶν καὶ ἠθικῶν διδασμάτων. Ὅτι τοιαύτη πλαστὴ ἱστορία εἶναι δυνατόν νὰ ἐκληφθῇ ἐξ ἀγνοίας ὡς πραγματικὴ ἱστορία, τοῦτο εἶναι ἀναντίρρητον, ἀφ' οὗ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ὑπάρχουσιν ἐρμηνευταὶ διαφωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἂν πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς πλασταὶ ἢ πραγματικαὶ ἱστορίαι οὐ μόνον ἀλληγορίαι τινὲς τῶν Ψαλμῶν ἢ τῶν Προφητῶν, οἷαι αἱ προσημειωθεῖσαι τοῦ Ὠσηέ (κεφ. 1—3) καὶ τοῦ 44ου Ψαλμοῦ, ἀλλὰ καὶ παραβολαὶ τινὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ δι' ἣ τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου (Λουκ. 16 20 κ.εξ.), γνωστὸν δὲ ὅτι ὑπάρχουσιν οὐκ ὀλίγοι ἐκλαμβάνοντες ὡς πλαστὰς τὰς ὑποθέσεις ὁλοκλήρων βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης, τῆς Ρουθ, τοῦ Ἰώβ, τῆς Ἰουδίθ καὶ ἄλλων. Ἐπίσης δὲ οὐδὲν ἔχει τὸ ἀπίθανον καθ' ἑαυτὸ καὶ ἀνένδεκτον, γεγονὸς τι ἱστορικὸν ἐξ αἰσθησθεῖσιν αἰτίας νὰ ὑποστῇ σὴν τῷ χρόνῳ μικρὰν ἢ μεγάλην ἀλλοίωσιν, καὶ νὰ προσλάβῃ χαρακτηριστὰ θαυμασίων καὶ υπερφυσικῶν. Πλὴν τὸ ζητούμενον δὲν εἶναι τοῦτο, ἂν καὶ κατὰ πόσον τοιαῦται παρανοήσεις καὶ ἀλλοιώσεις εἶναι πιθαναὶ καθ' ἑαυτάς, ἀλλ' ἂν πράγματι συνέβησαν ἐν τῇ Ἰερῇ Ἱστορίᾳ, ὡς ἀποδέχονται οἱ συνήγοροι τῆς μυθικῆς ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν, ἐκλαμβάνοντες ὡς *ἱστορικούς* ἢ *φιλοσοφικούς μύθους*, ὡς ὅλας δηλ. ἢ ἐν μέρει πεπλασμένα καὶ ἰδεώδη πάντα τὰ τὸ κοινὸν μέτρον καὶ τὴν κοινὴν πείραν ὑπερβαίνοντα θαυμάσια ἔργα καὶ γεγονότα τῆς τε Π. Διαθήκης καὶ τῆς Καινῆς, οἷα ἡ διάβασις τῆς Ἰερουθρᾶς θαλάσσης, τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ μάννα, ἢ ἐκ παρθένου γέννησις τοῦ Κυρίου, ἢ προσέλευσις καὶ προσκύνησις τῶν μαίγων, ἢ βάπτισις τοῦ Κυρίου, ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ πειρασμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, ἢ μεταμόρφωσις, ἢ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις, ἢ ἐπιφοίτησις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τοὺς μαθητάς, ἢ ἐπιστροφή τοῦ Παύλου καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Ἄλλ' αἱ περὶ αὐτῶν μαρτυρίαι τῶν Θεῶν Γραφῶν καὶ τῆς Ἰερᾶς Παραδόσεως εἶναι οὕτω σαφεῖς, ἐκπεφρασμένα καὶ ἠμόφωνοι, οἱ δὲ λόγῳ ἢ γραφῇ παραδόντες αὐτὰ τοῖς πιστοῖς ἦσαν τοιοῦτοι αὐτόπται καὶ ἀντίστοιχοι μάρτυρες τῶν γεγονότων, ἢ οὕτως ἐγγύς καὶ σύγχρονοι τοῖς αὐτοῖς πταῖς (Ἰωαν. 19, 35. 21, 24—25. 1 Ἰω. 1, 1—3. 2 Πέτ. 1, 16—18.

Λουκ. 1, 1—4. Πρ. 1, 1, 14, 16, 16 κ.εξ. 1 Κορ. 15, 8. 2 Κορ. 12, 2. Γαλ. 1, 11 κ. εξ.), ὥστε μόνον οἱ προκατειλημμένοι καὶ τὸ δυνατόν τῶν θαυμάτων ἐκ τῶν προτέρων ἰσχυροῦντο δύνανται νὰ διαμυθισθῆσαι τὴν ἱστορικότητα τῶν ἐν λόγῳ ἀφηγήσεων καὶ γεγονότων καὶ νὰ ἐκλάβωσιν αὐτὰ ὡς ἐν γνώσει ἢ ἀνεκμισθῆτως πλασθέντα ὑπὸ τῶν πρώτων Χριστιανῶν πρὸς παράστασιν ἰδεῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν, ἢ πρὸς ἐξύμνησιν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πίστεως αὐτῶν, χωρὶς ποτε νὰ συμβῇ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον διαῦμα πραγματικόν, κατανοήσαν τὴν ἀπιστίαν ἢ δυσπιστίαν αὐτῶν καὶ προσελκῦσαν αὐτοὺς εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν πολέμοχθον καὶ κενδυνώδη ἀκολουθίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοιοῦτο φαινόμενον θὰ ἦτο πολλῶν θαυμασιώτερον τῶν θαυμάτων ἐκείνων, πρὸς ὧν τὴν ἐξήγησιν ἐπινοεῖται καὶ προβάλλεται.

§ 24. *Ἡ διὰ τῶν πραγμάτων παράστασις τῶν νοημάτων*

Ἡ διὰ τῶν πραγμάτων παράστασις τῶν νοημάτων, καίπερ ἀήθης νῦν καὶ ἔκτακτος φαινόμενη, ἦμος ἐν χρόνοις ἀρχαιοτέροις ἦτο συνηθεστέρα καὶ εὐχρηστοτέρα, ἴσως δὲ προηγίθη τῆς διὰ τοῦ λόγου παραστάσεως τῶν νοημάτων καὶ διαθέσεων τῆς ψυχῆς, ὅπως καὶ σήμερον βλέπομεν τοὺς κοφειμένους ἢ τοὺς ἀγνοοῦντας γλῶσσάν τινα νὰ ἐκφράζωσι τὰ νοήματα αὐτῶν διὰ κινήσεων καὶ σημμάτων, φύσει ἢ ἔθει λογισμένων ἐκφραστικῶν τῶν τῆς ψυχῆς διαθέσεων (Λουκ. 1, 62). Οὐ μόνον δὲ παρὰ τούτοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἔχουσι πᾶσαν δύναμιν καὶ εὐχέρειαν πρὸς τὸ λαλεῖν, οὐχὶ σπανίως συνοδεύονται οἱ λόγοι ὑπὸ ἀναλόγων κινήσεων καὶ χειρονομιῶν, καὶ ὅπερ μέγιστον, αἱ τοιαῦται κινήσεις καὶ χειρονομίαι γίνονται οὐ μόνον σκοπίμως (Παροιμ. 6, 13, 10, 10), ἀλλὰ πολλάκις καὶ αὐτομάτως καὶ ἀνεξαρτήτως ἡμῶν, ἐκφράζουσι δὲ τὰ νοήματα πολλῶν ἐκφραστικώτερον τῶν ἀπλῶν λέξεων καὶ λόγων. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῆς ἀπ' αὐτῶν προελθούσης ἱερατικῆς τε καὶ δημώδους γραφῆς, βάσιν ἔχουσι τὴν διὰ τῶν πραγμάτων, ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων, παράστασιν τῶν νοημάτων. Ὅπως δὲ ἐν τῇ διὰ τῶν λέξεων παραστάσει, οὕτω καὶ ἐνταῦθα δύνανται νὰ διακριθῶσι τρία εἶδη παραστάσεως, *κυρίας*, *προπαικῆς* καὶ *ἀλληγορικῆς*: *κυρίας* μὲν, ὅσκις τὸ δηλωθησόμενον νόημα ἐκφράζεται ἀμέσως διὰ τοῦ ἀντιστοίχου συγκεκριμένου πράγματος ἢ διὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ φύσει ἢ θέσει καθιερωθείσης κινήσεως καὶ χει-

ρονομίας (ἢ ἔννοιου τῆς μαχαίρας διὰ τῆς ἐν ἀντιτύπῳ ἢ ἐν εἰκόνι δείξεως τῆς μαχαίρας, ἢ ἀρνησις δι' ἀνανεύσεως, ἢ συγκατάθεσις διὰ κατανεύσεως ἢ χειροτονίας, ἢ περιφρόνησις δι' ἐμπυτισμοῦ, τὸ σέβας καὶ ἡ τιμὴ διὰ χειροφιλήματος κ.ὄμ.) *τροπικῆς* δέ, ὅταν ἐκφραζῆται τὸ νόημα διὰ πράγματος ἢ κινήματος ἔχοντος λογικὴν τινα ἢ αἰτιώδη συνάφειαν πρὸς τὸ δηλωτέον νόημα (ἢ κόποισις δι' ἀποσημείωσιν τοῦ ἰδρώτος τοῦ προσώπου, ἢ φιλομάθεια διὰ βιβλίων, ἢ ἐξουσία διὰ τοῦ σιήπτρου ἢ τοῦ διαδήματος κ.ὄμ.) καὶ *ἀλληγορικῆς*, ὅταν ἐκφραζῆται διὰ πράγματος ὁπωσδήποτε χρησιμεύοντος καὶ ἐκλαμβανομένου ὡς συμβόλου τῆς δηλωτέας ἐννοίας (ἢ δειλία διὰ λαγωοῦ, ἢ ἀνδρεία διὰ τοῦ λέοντος, ἢ πανουργία διὰ τῆς ἀλώπεκος, ἢ ἀθωότης διὰ τοῦ ἀρνίου, ἢ φρόνησις διὰ τοῦ ὄρεως, ἢ νίκη διὰ τῆς δάφνης, τὰ παθήματα διὰ τοῦ σταυροῦ κ.ὄμ.).

Πλὴν πᾶσαι αὗται αἱ διακρίσεις δὲν φυλάσσονται αὐστηρῶς, καὶ πᾶσι διὰ συγκεκριμένου τινὸς πράγματος ἢ κινήματος ἢ σχήματος ἔκφρασις τῶν νοημάτων ὀνομάζεται *συμβολικῆ*. Εἶναι δὲ ἡ συμβολικὴ παράστασις τῶν νοημάτων συνηθεσίαι ἐν ταῖς Ἀγίαις Γραφαῖς, καὶ μάλιστα ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, καὶ δὴ εἴτε ὡς *πράξεις συμβολικῆς*, εἴτε ὡς *δράμα* ἢ *ὄπτασία*, εἴτε ὡς *τύπος*. Αἱ *συμβολικαὶ πράξεις* διαφέρουσι κατὰ τοῦτο τῶν *συμβολικῶν* ὁράσεων ἢ ὄπτασιδων, ὅτι ἐκείνας μεταχειρίζονται οἱ προφῆται, εἴτε καὶ ἄλλοι, αὐτοὶ ἀπ' ἑαυτῶν ἢ ἐντολῇ καὶ κινήσει ἄνωθεν, ὡς μέσα παραστάσεως καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδόσεως τῶν ἀνικαινωτέων νοημάτων (3 Βασιλ. 11, 29 κ.ἑξ. 19, 19 κ.ἑξ. 23, 11. Ἡσ. 8, 1—4. Ἰερ. 39 ἢ τ. ἔβρ. 32, 1—35. 33 ἢ 25, 15. Ἰεζεκ. 4, 1 κ.ἑξ. 5, 1 κ.ἑξ. 12, 1 κ.ἑξ. Ματ. 21, 19 Ματ. 11, 13—14. Ἰωαν. 19, 34. Πράξ. 21, 11. πρὸβλ. καὶ Ἰωαν. 21, 18).

Τοῦναντίον δὲ αἱ *συμβολικαὶ δράσεις* ἢ *ὄπτασῖαι* λαμβάνονται καθ' ἕνα ἢ ἐν καταστάσει ἐκείσεως κατὰ ἀποκάλυψιν ἄνωθεν, τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἀποκαλύπτοντος ὡς ἐν συμβόλοις τὰ ἐσόμενα ἢ ἀληθείας ἄλλας, ὡς εἶναι τὸ ὄραμα τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσιν (10, 11—17), τὰ πολυάριθμα ὄραματι τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, τὰ τῶν προφητῶν τῆς Π. Διαθήκης, μεϊζόνων τε καὶ ἐλασσόνων, (Ἡσ. 6, 2 κ.ἑξ. Ἰερ. 24, 2 κ.ἑξ. Ἰεζ. 1, 3 κ.ἑξ. 3, 1 κ.ἑξ. 8, 2 κ.ἑξ. 24, 6 κ.ἑξ. Δαν. 7, 1 κ.ἑξ. 8, 1 κ.ἑξ. 10, 4 κ.ἑξ. Ἀμω. 7, 1 κ.ἑξ. 8, 1 κ.ἑξ. Ζαχ. 1, 8 κ.ἑξ.), καὶ αὐτὸ ἔστι τὸ ὄραμα τοῦ Ἰωσήφ ἐν τῇ Γενέσει 37, 7—9 (πρὸβλ. αὐτόθι 40, 5 κ. ἑξ. καὶ Δαν. 2, 1 κ.ἑξ.).

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς: Ἔτος Ε'. Τεῦχος ΕΑ'. Ἰανουάριος—Θεσσαλονίκη. Περιεχόμενα: Ἰωακείμ Ἰβηρίτου. Ἡ Θεσσαλονίκη πρὸ 500 ἐτῶν.—Α. Σιγγοπούλου: Αἱ εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ Χαλκῇ.—Γαβριήλ Σταυρονικητιανός: Ἐγγραφα Μονῆς Σταυρονικήτα.—Α. Ἀλιβιζάτου: Χρονογραφικὰ σημειώματα.—Ἡ θρησκευτικὴ ὑπηρεσία τοῦ στρατοῦ.—Ἰεζ. Βελανιδιώτου: Ἀπάντησις περὶ τοῦ Θεοῦ κηρύγματος.—Κίτρος Παρθενίου, Μελέτη περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.—Νικαίης Βασιλείου, Ἡ καταστροφή τῆς Νικαίης τοῦ ἀνθρώπου.—Νικαίης Βασιλείου, Ἡ καταστροφή τῆς Νικαίης τοῦ ἀνθρώπου.—Γαβριήλ Καρκαπάτακη, Ὑπέμνημα περὶ Καυκασίων καὶ Ποντίων.—Γερμ. Χρηστίδου, Ἀνταπάντησις.—Ἐκκλ. Χρονικά.—Διάφορα.

Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς: Ἔτος Ε'. Τεῦχος ΕΒ'. Φεβρουάριος, Θεσσαλονίκη. Περιεχόμενα: Κίτρος Παρθενίου, Μελέτη περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.—Τοῦ Διευθυντοῦ, Γραμματικὴ τῆς Κ. Δ.—Κ. Λογοθέτου, Ἡ πρὸς τὸ σῶμα ἀναφορὰ τῆς ψυχῆς κατὰ Πλωτίνον.—Ἐγκύκλιος Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν περὶ προστασίας τῶν Βυζαντ. Καὶ μεσαιωνικῶν μνημείων.—Θεσσαλ. Γενναδίου, Ἐγγραφα περὶ τοῦ κληροδοτήματος Ἐλισάβετ Γ. Καστρινίου.—Ἐκκλησ. Χρονικά.—Διάφορα.

Νέα Σιών: (Ἱερουσαλήμ) Ἔτος ΙΓ' τόμος Ιστ', τεῦχος α', (Ἰανουάριος) Περιεχόμενα: Μ. Κ., Νικηφόρος ὁ Βλεμμύδης [ὡς Παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος.—Τ. Π. Θέμελη, Ἡ στυροφορία τῶν παιδῶν.—Δ. Ἡ στάσις τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι τῶν σημερινῶν πρὸς ἑνωσιν τάσεων.—Τ. Π. Θέμελη, Ἡ κατάρα ἐνδὸς Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων.—Δ. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀσιόλωνος.—Δ. Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις εὐρεθεῖσα συναγωγὴ Θεοδέτου Οὐδεττηνοῦ.—Τ. Π. Θέμελη, Βιβλιοκρισία.—Διάφοροι εἰδήσεις.—Χρονικά.

Νέα Σιών: (Ἱερουσαλήμ) Ἔτος ΙΓ', τόμος Ιστ' τεῦχος β' (Φεβρουάριος). Περιεχόμενα: Τ. Π. Θέμελη, Ὁ ἑλληνισμὸς ἐν ἡμερολογίῳ.—Μ. Κ., Νικηφόρος ὁ Βλεμμύδης ὡς παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος.—Εὐγ. Μιχαηλίδης (καθηγητῆς), Ἡ Παλαιστίνη ἐν τῇ ἀραβικῇ φιλολογίᾳ.—Κλέσπα Κοικυλίδου Μεγ. Ἀρχιδ., Μοναστα

Ἱβηρες ἐν Παλαιστίνῃ.— Βιβλιογραφία.— Διάφοροι εἰδήσεις.—
Χρονικά.—

Πάντουαινος : Τόμος ΙΓ' Ἀλεξάνδρεια ἀριθμ. 1—15.

Οἱ τερεῖς Ἱεράρχαι : Ἀθήναι. Ἔτος 12ον ἀρ. 501—508

Ἀνάπλαισις : Ἔτος ΛΔ' ἀρ. 61—63.

Ζωή. Ἀθήναι. Ἔτος ΙΑ' ἀρ. 482—495.

Ὁς Ἀπόστολος Βαρνάβας. Λευκωσία Κύπρου. Ἔτος Ι' τεύχος 59—64.

Χριστιανικὸν φῶς. Χαλκὶ Κρήτης. Ἔτος ΣΤ' ἀρ. 28.

Ἐνα περιοδικά :

The Church Quarterly Review. London, Vol XCI, No 182
January 1921.

Contents. I. Collegiate churches, by the Rev. E. W. Wa-
ston. D. D.

II The religious development of St. Augustine by the Rev.
T. A. Lacey.

III St. Malachy of Armagh. A twelfth-century saint. By
the Rev. W. J. Ferrar.

IV. West African religion By R. E. Dennett.

V. Thomas Deacon. New light upon his character and
career. By H. P. K. Skipton.

VI. The Beginnings of Christianity. By the Rev. Arthur
C. Headlam.

VII. The problems of peace.

The Faith of the New testament. By the V. Rev. J. Armitage
Robinson.

A Relic of St. Willibrord By the Rev. W. H. Frere.

Short Notices.

Index to vol XCI.

The Orient. Con|ple bible house. Vol, VIII, No 1—14.

Bulletin de l' union internationale de secours aux enfants.
Genève (Suisse) Année 2. No 1—14.

Bulletin du vicariat apostolique Con|ple. Année 12 No 1—12.

Ἡ Ἑχώ. Ὀργανὸν τοῦ σερβικοῦ ὀρθοδόξου Πατριαρχείου. Βε-
λιγράδιον, ἔτος 2ον ἀρ. 1—8 (σερβιστ).